

Sborník

**z XII. mezinárodní
vědecké konference
studentů
doktorských
studijních programů
v oblasti
společenských věd**

Olomouc, 2023

**Lubomír Vojtěch Baar,
Tomáš Hubálek (eds.)**

Lubomír Vojtěch Baar,
Tomáš Hubálek (eds.)

**Sborník
z XII. mezinárodní
vědecké konference studentů
doktorských studijních programů
v oblasti společenských věd**

Olomouc, 2023

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Tento sborník neprošel jazykovou korekturou a odpovědnost
za jazykovou a obsahovou správnost, stejně jako za přesnost uvedených zdrojů,
nesou autoři.

Všechny texty v tomto sborníku prošly dvoukolovým
anonymním recenzním řízením.

Na recenzním řízení se podíleli: Doc. Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.
PhDr. Martina Číhalová, Ph.D.
PhDr. Jan Jirků, Ph.D.
PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
PhDr. Daša Nováčiková, Ph.D.
Mgr. Tomáš Hubálek, Ph.D.
Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.

Copyright © Univerzita Palackého, Olomouc 2023

Copyright © Václav Čada, Věra Jančová, Natálie Maurerová, Luis do Valle
Miranda, Daniel Rabina, Barbora Součková, Václav Škvařil, Klára Šuhajová,
Hana Zatřepálková

Czech Edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2023

ISBN 978-80-278-0172-5

Obsah

MÉDIA, MEDIÁLNÍ VÝCHOVA	5
Od epizod k sociálním sítím – narativní analýza fikčního univerza českého internetového seriálu Žrouti	6
<i>Klára Šuhajová</i>	
Proč studovat novinářinu? Pohled studentů a studentek na výuku žurnalistiky v České republice.....	23
<i>Barbora Součková</i>	
Deník Deutsche Zeitung Bohemia: historický exkurz a práce s pojmem „Staatsbürgerliche Erziehung“	35
<i>Hana Zatřepálková</i>	
SOCIOLOGIE, HISTORIE, POLITOLOGIE A PSYCHOLOGIE.....	53
Osobnostní a sociální výchova jako součást resocializace odsouzených mužů.....	54
<i>Věra Jančová</i>	
Společenská izolace osob bez domova; Psychická deprivace jako mantinel resocializace	63
<i>Natálie Maurerová</i>	
Vývojové aspekty procesu stávání se otcem: psychoanalytická perspektiva	73
<i>Václav Škvařil</i>	
Historická událost v didaktice dějepisu 21. století – příklady z praxe	88
<i>Václav Čada</i>	
Předvolební komunikace slovenských politických stran na sociální síti TikTok	102
<i>Daniel Rabina</i>	
Hermeneutika, digitální kultura a vzdělávání: transformativní vzdělávání učitelů v době digitálních technologií.....	117
<i>Luiz do Valle Miranda</i>	

MÉDIA, MEDIÁLNÍ VÝCHOVA

Od epizod k sociálním sítím – narativní analýza fikčního univerza českého internetového seriálu Žrouti

From Episodes to Social Networks – a Narrative Analysis of the Fictional Universe of the Czech Web Series Žrouti

Klára Šuhajová

Anotace: Tento článek kombinuje klasickou narativní analýzu s teoriemi digitálních médií a předkládá alternativní metodu pro studium moderních seriálových narativů. Tento přístup poté aplikuje na případovou studii českého webového seriálu Žrouti.

Teoretický rámec je rozdělen do dvou částí – první pojednává o dichotomických narativních teoriích, druhá se pak zabývá digitálními médii a jejich specifiky. Následně je představena kvantitativní metodologie pro analýzu narativních modelů internetových seriálů.

V případové studii je následně ukázáno, jaký vliv měla digitální média na konstrukci narativního modelu zkoumaného seriálu – od narativních extenzi na externích platformách, přes různorodou materiální manifestaci narativu až po zapojení fandomové komunity do rozšiřování narativu.

Klíčová slova: Digitální média, internetové seriály, narativ, konvergence, interaktivita

Summary: This paper combines classical narrative analysis with digital media theories to present an alternative method for studying modern serial narratives. This method is then presented in a case study of the Czech web series Žrouti.

The theoretical framework is divided into two parts – the first deals with dichotomous narrative theories, and the second deals with digital media and their key features. Subsequently, a quantitative methodology for the analysis of narrative models of web series is presented.

The case study then shows how digital media influenced the construction of the narrative model of the analyzed show – narrative extensions on external platforms, various material manifestations of the narrative, and the involvement of the fandom community.

Keywords: Digital media, web series, narrative, convergence, interactivity

1 Úvod

Nástup digitálních médií zásadním způsobem proměnil mediální tvorbu a práci mediálních profesionálů ve všech odvětvích. Výjimkou není ani seriálová tvorba, kde digitální prostředí přineslo nové možnosti, jak konstruovat narativní modely. Nástup digitálních médií a s ním spojený vznik streamovacích platforem a internetových seriálů umožnil vznik nelineárních narativních modelů, které se liší od narativních modelů používaných ve starších typech médií.

Proto se v tomto příspěvku zabýváme vlivem digitálního prostředí na konstrukci narativních modelů internetových seriálů, přičemž tyto vlivy jsou ilustrovány na případové studii českého internetového seriálu Žrouti.

Výzkumná otázka zní následovně:

Jakým způsobem vlastnosti typické pro digitální média ovlivňují narativní modely internetových seriálů?

Jako vzorek pro případovou studii byl zvolen český internetový seriál Žrouti. Vybrán byl na základě předběžného výzkumu jako dílo, jehož narativní model byl silně ovlivněn faktem, že byl tento seriál vytvářen pro distribuci v digitálním prostředí, a tudíž na něm lze dobře ilustrovat, jakým způsobem mohou vlastnosti digitálních médií ovlivnit konstrukci narativu.

2 Příběh a diskurs

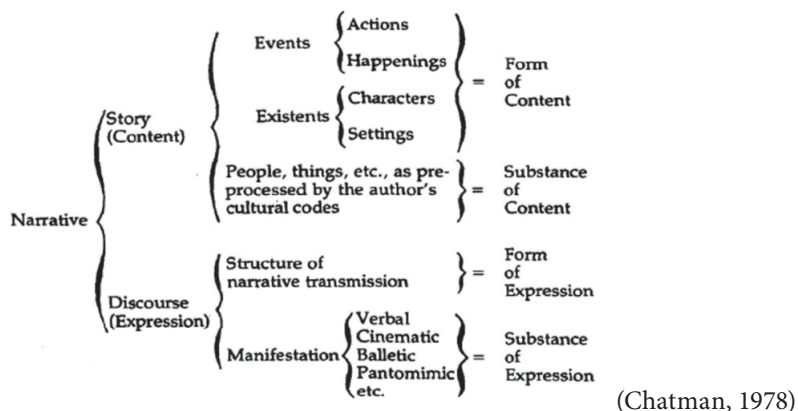
Na úvod je nutné stanovit, která konkrétní část narativu zkoumaného seriálu bude analyzována. Budeme vycházet primárně z přístupu ruských formalistů, který je spjatý s Moskevským lingvistickým kroužkem a Sdružením pro studium básnického jazyka. Ruští formalisté vystavěli své teorie na dichotomii dvou složek narativu – fabule a syžetu.

Tomaševského zjednodušená explanace těchto dvou termínů zní následovně: „*Krátce řečeno, fabule je to, co se skutečně přihodilo, syžet to, jak s tím byl seznámen čtenář.*” (Tomaševskij, 1970, s. 137)

Z této dichotomie později ve svých pracích vycházeli i francouzští strukturalisté a další teoretici. Pozornost ruských formalistů byla soustředěna při zkoumání narativu soustředěna téměř výhradně na syžet. A právě syžetová složka narativu, tedy fakt, jakým způsobem jdou v českých internetových seriálech zprostředkovávány informace divákovi a jak byl divák seznámen s příběhem, bude předmětem zkoumání i v této práci.

Při konstrukci metodologie narativní analýzy pro tento výzkum jsme vycházeli z Chatmanova syntagmatického přístupu k narativu. V Chatmanově pojetí se narativ rovněž skládá ze dvou složek, které nazývá *story* a *discourse*, kde „*příběh (story) je to, co je v narativním díle zobrazováno, diskurs (discourse) pak to, jak*

je to zobrazováno.“ (Chatman, 1978, s. 19) Chatmanovo pojetí narativu je dobře patrné z následující tabulky:

Na základě této tabulky jsme si tedy v této analýze rozdělili narativ na menší, snáze analyzovatelné složky, a to na události a existenty. Nezkoumali jsme ale, co bylo obsahem zobrazených událostí a jaké byly charakteristiky postav, což jsou věci spadající do kategorie obsahu, nicméně jsme se soustředili na diskurzivní část narativu, tedy jak byly informace o postavách a událostech přenášeny divákům a jaká byla materiální manifestace těchto informací.

3 Principy nových médií

Druhá část teoretického rámce se soustředí na principy nových médií a jejich konsekvence, které mají potenciál ovlivnit konstrukci narativních modelů internetových seriálů.

Podle Manoviche z digitální povahy nových médií vyplývá těchto pět hlavních principů:

- numerická reprezentace (vyjádření přenášených dat v binárním kódu), modularita (možnost rozložení obsahu nových médií na jednotlivé oddělitelné složky)
- automatizace (strojová manipulace s daty)
- variabilita (snadná aktualizovatelnost a proměnlivost)
- transkódování (Manovich, 2018)

Zajímavým doplňkem k Manovichovým principům je pak Feldmanův koncept nových médií, který jako klíčová specifika nových médií uvádí následující:

- manipulovatelnost (otevřenost transformacím)
  - síťovatelnost (přenositelnost dat skrze sítě)
  - zhušťovatelnost (minimální fyzický prostor potřebný k přenosu informace)
  - kompresovatelnost (možnost umenšení objemu dat skrze algoritmy)
  - nestrannost (možnost nést a reprezentovat libovolný typ obsahu)
- (Feldman, 1999)

Pojďme si nyní detailněji rozebrat některé z výše zmíněných charakteristik a jejich konsekvence, které mají potenciál ovlivnit kompozici příběhu internetových seriálů.

Nestrannost

Nestrannost v tomto případě znamená, že nová média nestrání specifickým formám mediálních obsahů. Internetové prostředí umožňuje přenášet téměř libovolný typ obsahu. Seriál už se tak nemusí skládat výhradně z audiovizuálních časově ohraničených epizod, nýbrž může zprostředkovávat příběh téměř jakoukoliv formou či jejich libovolnými kombinacemi. Digitální media jsou tak ideálním prostředím pro aktualizaci a reinterpretaci Jenkinsova konceptu transmediálního vyprávění.

Jenkinsův nejčastěji uváděný příklad transmediálního vyprávění se týká franšízy vybudované okolo filmů Matrix, kde byl narativ postupně konstruován skrze tři celovečerní filmy, animovaný seriál, komiksy a několik počítačových her. Jenkinsův původní model je pochopitelně poplatný době, v níž byla teorie představena, a ona transmedialita je zde vykládána jako způsob zprostředkování informací divákovi skrze různé typy médií (Jenkins, 2008). To je ovšem založeno na absenci nestrannosti u starších typů médií, kdy byly konkrétní obsahy pevně navázány na konkrétní médium. Tuto vzájemnou a dlouhotrvající pevnou provázanost obsahů a médií však nová média díky své digitální povaze a způsobu přenosu informací narušila. V současnosti už není nutné opouštět online prostředí, neboť digitální média v sobě přirozeně a úspěšně integrují všechny předchozí typy médií.

Zhušťovatelnost

Zhušťovatelnost Feldman definuje jako „*přenositelnost velkého množství informací, které přitom zabírají minimální fyzický prostor*“ (Feldman, 1999, s. 111). Zatímco u starších typů médií vždy najdeme určité fyzické omezení vyplývající z povahy daného média, v digitálním prostředí tato omezení téměř mizí. Příběh vyprávěný skrze internetový seriál není limitován počtem stránek, vysílacím časem v televizi či rozhlasu či nutností určitým způsobem zapadnout do 24hodinového televizního toku. Digitální prostředí, v němž jsou internetové seriály publiko-

vány, je v podstatě naplněním televizní post-flow éry, případně též nazývané éry dostupnosti, nebo éry TV III. Ta se vyznačuje především vyšší mírou interaktivity, upuštěním od neustálého televizního toku servírujícího divákům jeden pořad za druhým a vyšší mírou divácké moci vybrat si, co a kdy budou sledovat (Butler, 2007).

Variabilita

Nová média disponují možností jednoduché a rychlé proměnlivosti v čase. Tím se otevírá prostor například ke kontinuálnímu vyprávění neboli souběžné naraci. Model souběžné narace je definován jako forma seriálového vyprávění, kdy je specifickou konstrukcí narativu v divákovi vzbuzován dojem, že příběh se odehrává právě teď, na pozadí skutečných událostí (Andersen, Linkis, 2019). Vznik této specifické formy seriálového vyprávění umožnila právě nová média disponující možností okamžitého přenosu informací a rychlou a snadnou proměnlivostí. Vyprávění prostřednictvím souběžné narace se objevuje výhradně u digitálně distribuovaných serializovaných příbězích. Autoři studie tento fenomén ilustrují na příkladu norského seriálu Skam, který je vydáván ve formě krátkých videí a na jeho stránce se v reálném čase objevují zprávy, které si postavy seriálu posílají, updaty z jejich sociálních sítí a narážky na nejaktuálnější události.

Interaktivita

Teoretik Rob Cover definuje interaktivitu jako „*kulturně podmíněnou participaci jednoho subjektu (čtenáře) na naraci vytvořené jiným subjektem nebo objektem.*“ (Cover, 2007, s. 197)

Co se týče vlivu interaktivity na konstrukci narativu internetových seriálů, dává interaktivita vzniknout takzvaným ergodickým textům. Tento koncept definuje teoretik Espen Aarseth jako protipól k textům lineárním. Jedná se tedy o takové texty, které vyžadují aktivní zapojení čtenáře a kde se čtenář sám podílí na utváření příběhové linie (Aarseth, 1997).

Poměrně propracovaný způsob, jakým analyzovat ergodické texty a klasifikovat podoby, jichž může interaktivita při konstrukci narativu nabývat, následně nabízí Marie-Laure Ryan. Ryan definuje čtyři druhy interaktivity založené na dvou binárních opozicích: Interní versus externí a průzkumný versus ontologický.

Interní/externí typ interaktivity

V rámci interní interaktivity jsou diváci sami členy virtuálního světa. V rámci externí interaktivity jsou diváci umístěni mimo virtuální svět. Ten pouze sledují a ovládají z pozice boha.

Průzkumný/ontologický typ interaktivity

Průzkumný typ interaktivity nabízí divákovi možnost sledovat virtuální svět a jeho vývoj, bez možnosti v tomto světě cokoli měnit. Naopak v rámci ontologického typu interaktivity mají veškeré zásahy diváka vliv na vývoj virtuálního světa. (Ryan, Voioiu, 2018)

Hypertextovost

Jestliže výše popsané typy ergodických textů bychom mohli označit jako dynamické, hypertext naopak představuje formu statického ergodického textu. „*Jako hypertext je označován nelineární, nesequenční text, jehož základními stavebními kameny jsou lexie (diskrétní bloky textu) a linky, jimiž jsou lexie (jednosměrně nebo obousměrně) propojeny.*” (Macek, 2013, s. 121). Hypertextovost při konstrukci narativu představuje snadný způsob, jak vzájemně propojovat jednotlivé propozice, z nichž je narativ poskládán a jednotlivé platformy, na nichž je příběh rozvíjen (epizody seriálu, sociální sítě, externí weby atd.).

Konvergence

Mluvíme-li v této práci o konvergenci, záměrně upozadujeme technologické a formální významy tohoto konceptu a obracíme se spíše k Jenkinsovu pojetí konvergence jakožto ke kulturně podmíněnému procesu zahrnujícímu touhu uživatelů participovat na konstrukci mediálních obsahů (Jenkins, 2008). Toto pojetí konvergence vycházející z fandomových subkultur, není něčím, co by se objevilo s nástupem nových médií a má kořeny ve starších typech médií. Nicméně právě ona zmiňovaná touha uživatelů podílet se na produkci obsahů byla významně usnadněna a katalyzována díky nástupu nových médií. Abychom mohli zkoumat vliv konvergence na konstrukci narativu českých internetových seriálů, je třeba vymezit, že za součást fikčního univerza budeme pokládat nejen narativ oficiálně vytvořený tvůrci seriálů, ale i narativy vzešlé z případných fandomových aktivit.

4 Metodika výzkumu a použité analytické postupy

Na základě výše představených konceptů nyní můžeme přikročit k deskripci metodologie výzkumu. Metodologie vychází z poznatků prezentovaných v teoretické části. Narativ byl pro účely této práce rozdělen na snáze analyzovatelné prvky – události a existenty, které byly podrobeny kvantitativní analýze.

Proměnné byly stanoveny následovně:

a) Skrze jaké platformy probíhala transmise narativu?

Možné hodnoty: epizody, sociální média, externí webové stránky...

b) Jaká byla materiální manifestace této informace?

Možné hodnoty: fotografie, video, zvuk, text, živý přenos...

- c) Kdy byly tyto informace zveřejněny?
Možné hodnoty: datum zveřejnění informace
- d) Kdo tyto informace zveřejnil?
Možné hodnoty: oficiální zdroj, fandomová komunita...
- e) Byly publikované informace hypertextově propojeny s ostatními částmi fiktivního vesmíru?
Možné hodnoty: ne, ano – jednostranně, ano – vícestranné propojení...
- f) Byl obsah interaktivní?
Možné hodnoty: ne, ano – ontologická interaktivita, ano – průzkumná interaktivita...

Pojďme se nyní detailněji podívat na to, jakým způsobem byly jednotlivé části narativu analyzovány.

4.1 Analýza existentů a událostí

Jelikož konstrukce seriálové postavy je složitý proces a postava samotná představuje komplexní konstrukt, je potřeba k ní podle toho ve výzkumu přistupovat. Při zkoumání existentů jsme tedy postavu rozebrali na menší, snáze analyzovatelné prvky podle konceptu Richarda Dyera, který postavu vnímá jako konstrukt složený z určitých specifických znaků. Těmito znaky jsou předchozí znalost obecnosti, jméno, vzhled, objektivní koreláty, mluva postavy, mluva druhých o postavě, gestikulace, akce, struktura a mizanscéna (Dyer, 1998).

Zkoumali jsme tedy, jakým způsobem byly divákům zprostředkovány následující informace o postavách Roberta Mikluše a Míry Hejduka:

- Jméno postavy
- Vzhled postavy
- Objektivní koreláty a mizanscéna
- Mluva a gestikulace postavy
- Mluva druhých o postavě

Výstupem byl dataset ukazující, na jakých platformách se informace o dvou zkoumaných existencích objevily, jak byly tyto informace materiálně manifestovány, zda mělo zprostředkování informací o těchto postavách charakter kontinuální narace, jak se do konstrukce postav zapojila fantomová komunita, zda byl při konstrukci postav využit hypertext a zda měla konstrukce postav interaktivní charakter.

Událostmi jsme se zabývali velmi podobným způsobem jako existenty. Samotný obsah událostí, tedy jejich pozice v hierarchii narativu, jejich důsledky

pro další vývoj příběhu a jejich detailnější deskripce jsou pro tento výzkum irelevantní. Zaměřili jsme se opět na to, jakými informačními kanály byl narativ přenášen, jaké materiální podoby tyto informace nabývaly a kdy byly publikovány. Analyzovanými jednotkami v tomto případě byly epizody seriálu (každá epizoda byla kódována jako jedna událost), příspěvky na sociálních sítích (jeden post byl kódován jako jedna událost), případně příspěvky na externích stránkách.

5 Narativní analýza fikčního univerza vybudovaného kolem seriálu *Žrouti*

Seriál *Žrouti* pochází z produkce Streamu a byl uveden v květnu 2016. Jeho autory jsou Marek Najbrt, Martin Krušina a Robert Geisler, což jsou jména spojená i s prvním skutečně úspěšným českým internetovým seriálem *Kancelář Blaník*. Na dalších pořadech v rámci fikčního univerza se pak podílelo množství dalších autorů, jako kuchař Roman Vaněk, novinář Janek Rubeš i samotní představitelé hlavních rolí Robert Mikluš a Roman Mrázik.

Celý fikční makrosvět se skládá z několika částí:

- Seriál *Žrouti*, který vzhledem k jeho centrální narativní úloze pokládáme za primární text a jakési narativní jádro fikčního makrosvěta, k němuž se vztahují další texty:
- *Luxus na talíři* – fiktivní kuchařská show, v níž kuchař Robert Mikluš vaří česká jídla za použití extrémně drahých surovin a luxusního, v běžných domácnostech nedostupného kuchyňského vybavení.
- *Vaříme s Mírou* – fiktivní kuchařská show uvedená zároveň s *Luxusem na talíři*, kde amatérský kuchař Míra Hejduk připravuje extrémně levná jídla na hranici požitelnosti za použití pouze základních surovin a kuchyňského vybavení. Pořady *Luxus na talíři* a *Vaříme s Mírou* měly navozovat dojem, že jde o skutečné kuchařské show, a že oba kuchaři mezi sebou soupeří o ovládnutí českého gastronomického diskurzu, neboť jejich postoje k vaření byly naprosto antagonistické. Oba pořady byly uvedeny ještě před vydáním *Žroutů*.
- *Paříme s Mírou* – pokračování pořadu *Vaříme s Mírou*, tentokrát však tématem pořadu nebylo vaření levných jídel, nýbrž míchání levných alkoholických koktejlů.
- *chLAST MINUTE s Mírou* – pokračování *Vaříme s Mírou* a *Paříme s Mírou*, tentokrát o levném cestování, pořad byl tvořen převážně Mírovými cestovatelskými vlogy.
- *Volíme s Mírou* – pokračování série pořadů o Mírovi, tentokrát opět o vaření. Tématem pořadu bylo v každé epizodě uvařit jedno jídlo reprezentující

vybranou českou politickou stranu a následně vyrazit do ulic a dát voličům toto jídlo ochutnat.

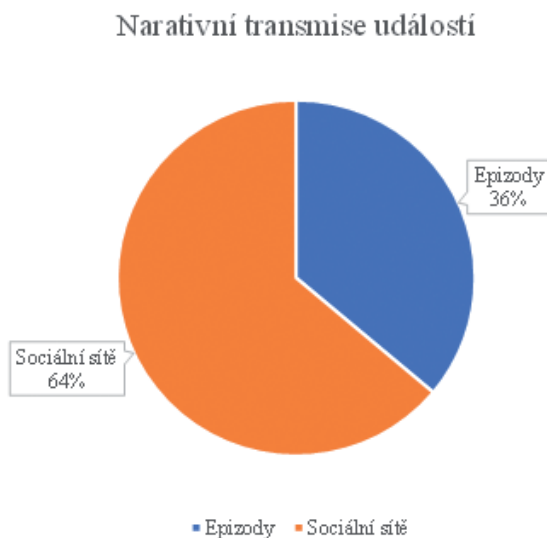
Ke všem těmto pořadům se dále vztahuje množství bonusových videí a obsah na facebookových stránkách Vaříme s Mírou a Luxus na talíři

5.1 Výsledky analýzy

Variabilita

Podíváme-li se na způsob, jakým byly konstruovány události a postavy v celém fikčním univerzu vystavěném okolo seriálu Žrouti, je na první pohled patrné, že daleko více události bylo prezentováno na sociálních sítích pořadů Luxus na talíři a Vaříme s Mírou a tím pádem zde byly rovněž ve velké míře konstruovány zkoumané postavy.

Graf 1: Narativní transmise událostí (zpracováno autory práce)

Příčinou onoho daleko většího množství obsahu na Facebooku mohou být daleko lépe zpracované kognitivní a fyzické afordance, které Facebook uživatelům nabízí a které na webových stránkách Streamu citelně chybí.

Vycházíme zde z Hartsonova pojetí kognitivních a fyzických afordancí jakožto prvků, které uživatelům umožňují, pomáhají či usnadňují o něčem vědět, přemýšlet či něco fyzicky udělat, což jsou prvky, na nichž jsou sociální sítě založeny a jejichž účelem maximálně usnadnit uživatelům jejich používání (Hartson,

2003). Příkladem mohou být třeba právě tlačítka umožňující okamžité sdílení příspěvku, reakce na příspěvek, komentování příspěvku atd.

Podíváme-li se na data, kdy byly publikovány jednotlivé epizody a příspěvky na sociálních sítích, zjistíme, že zejména v období od 9. května 2016 do 17. června 2016, tedy v době, kdy byl na Streamu distribuován seriál Žrouti, ale zároveň stále běžely pořady Vaříme s Mírou a Luxus na talíři, byly příspěvky nesoucí určitou narativní výpovědní hodnotu publikovány s vyšší než denní frekvencí. V tomto období bylo publikováno celkem 37 příspěvků s narativní výpovědní hodnotou o událostech a existencích.

Kromě příběhu, který se odehrával v jednotlivých epizodách, mohli být diváci svědky vzájemných konfliktů Míry Hejduka a Roberta Mikluše na Facebooku, kde oba kuchaři často komentovali výkony svého soka nebo se vyjadřovali ke svému vlastnímu příběhu. Záměrem autorů zde pravděpodobně bylo vyvolat v divácích dojem, že se právě nyní na české gastronomické scéně odehrává reálný boj mezi Hejdukem a Miklušem o ovládnutí českého gastronomického diskurzu.

Praktiky zde použité bychom mohli označit za kontinuální naraci, jak o ní mluví Andresen a Linkis (2019). V tomto případě autoři očividně využívali možností rychlé tvorby a proměny obsahů na sociálních sítích.

Rovněž zde byla snaha diváky přesvědčit, že se vše odehrává na pozadí skutečných událostí. Ta byla podporována například v živém streamu Roberta Mikluše a Romana Vaňka, známého českého šéfkuchaře, který v tomto videu fabuloval, že společně s Miklušem pracuje na založení Brněnského kulinářského institutu, pobočky Pražského kulinářského institutu.

Závěry této části bychom tedy mohli shrnout tak, že při zobrazování události byla variabilita nových médií využita v takové míře, že umožnila vznik kontinuální narace, nicméně nikoliv na stránkách pořadů nýbrž na jejich sociálních sítích, které disponují lepšími afordancemi.

Zhušťovatelnost

Při analýze zhušťovatelnosti se podívejme na samotné množství epizod, z nichž se fikční univerzum skládá. Jedná se o 10 epizod Luxus na talíři, 9 epizod Vaříme s Mírou, 9 epizod Žroutů, 9 epizod Paříme s Mírou, 9 epizod Volíme s Mírou, 3 epizody chLAST MINUTE s Mírou a 3 bonusová videa, to je celkem 52 videí, pokud počítáme pouze epizody a bonusová videa publikovaná na Streamu. Další množství videí, komentářů, fotografií a textů bylo publikováno na sociálních sítích. Autoři tedy využili faktu, že digitální média nejsou omezena časem a prostorem jako starší typy médií, což jim umožnilo rozvést fikční univerzum do šíře, jež není v českém seriálovém prostředí obvyklá.

Hypertextovost

Hypertextovost při konstrukci narativu v tomto fikčním univerzu fungovala velmi jednostranně. A to především směrem ze sociálních sítí na webové stránky Streamu. Odkazy na epizody byly vždy sdíleny na Facebooku příslušného pořadu, často jsme pak byli svědky crosspostingu na facebookové stránky obou pořadů, tedy Luxus na talíři i Vaříme s Mírou. Samotný seriál Žrouti vlastní facebookovou stránkou nedisponoval.

Na sítích byly dále odkazy na textové verze receptů, které byly v obou pořadech prezentovány, odkazy na další doplňkové stránky, které vhodně doplňovaly narativ (například na Facebooku Luxus na talíři Mikluš sdílel zprávy o exotických zvířatech s komentáři podporující jeho zálibu v konzumaci masa těchto zvířat). Dalo by se tedy říct, že Facebook Luxus na talíři a Facebook Vaříme s Mírou byly dvěma vzájemně propojenými a provázanými jádry, z nichž pak hypertextové odkazy vedly diváky na další místa.

Naopak využití hypertextu na stránkách Streamu bylo nulové. Výzva ke shlédnutí dalších pořadů z univerza a návštěvě sociálních sítích je sice součástí téměř každé epizody, nicméně tato výzva není podpořena hypertextovými odkazy.

Interaktivita

Interaktivní prvky nacházíme především ve dvou ze závěrečných epizod seriálu Žrouti. Ty byly divákům distribuovány s podtitulem Soubor titánů a byly koncipovány jako kuchařský soubor mezi Miklušem a Hejdukem. V těchto dvou epizodách vařili Mikluš a Hejduk stejný pokrm a diváci měli následně prostřednictvím hlasování rozhodnout, kdo z nich pokrm uvařil lépe.

Z hlediska typologie interaktivity podle Ryan se tedy jedná o externí typ interaktivity, kdy jsou diváci umístěni mimo virtuální svět, který pouze pozorují a ovládají z pozice boha. Zároveň se jedná o ontologický typ interaktivity, kdy mají zásahy diváka vliv na další vývoj virtuálního světa a jeho příběhu (Vovou, Ryan, 2018).

Oproti typologii Ryan zde existuje odlišnost v míře moci jednotlivého diváka ovlivnit příběh. Jeden samotný divák totiž nedisponuje mocí příběh ovládat. Pokud má divák zájem na tom, aby se příběh dále ubíral jím zvoleným směrem, musí dojít ke konsensu s dostatečným množstvím dalších členů publika. Moc diváka uplatnit ontologickou interaktivitu je zde tedy omezená a části publika, která hlasovala pro opačnou než vítěznou možnost, je tato moc dokonce upřena zcela.

Žrouti. GEISLER, Robert, Marek NAJBRT a Martin KRUŠINA. SEZNAM.CZ, A.S. *Stream.cz* [online]. Epizoda 8. 2016 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/zrouti>

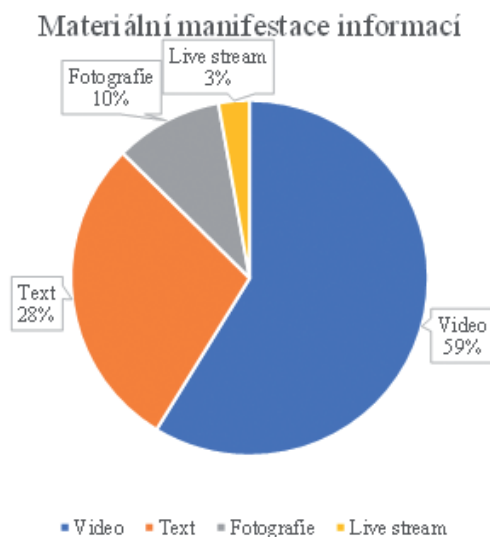
Nestrannost

Informace byly tedy divákům zprostředkovávány skrze dva hlavní kanály – webové stránky Streamu a sociální sítě. Materiální manifestace informací nabývala poměrně rozmanitých podob. Nejčastěji byly informace přenášeny ve formě videa, ať už se jednalo o epizody či o bonusová videa publikovaná na sociálních sítích. Často jsme ale také byli svědky přenosu narativních informací formou textů a fotografií na sociálních sítích a ve dvou případech byly k transmisi informací o postavách a událostech využity živé streamy.

Zatímco na webových stránkách Streamu byly informace přenášeny výhradně formou videí, na sociálních sítích jsme se dočkali větší rozmanitosti. Právě tam autoři více využili nestrannosti nových médií a možnosti zprostředkovávat divákům narativ více různými způsoby a často využívali textové komentáře postav a jejich fotografie pro transmisi části narativu.

V metodologické části jsme hovořili o potřebě jisté reinterpretace Jenkinsova konceptu transmediálního vyprávění. S nástupem digitálních médií už příběh nemusí nutně plynout různými typy médií, když díky povaze nových médií může v jejich rámci nabývat téměř libovolné formy. Právě tak tomu bylo i v případě fikčního univerza Žroutů. Informace plynuly různými kanály, nabývaly různých forem, a to vše v rámci digitálního prostředí.

Graf 2: Materiální manifestace informací (zpracováno autory práce)

Konvergence

Jak jsme již avizovali v teoretické části, konvergencí zde míníme kulturně podmíněnou touhu publika participovat na mediálních obsazích. Tuto definici naplňuje fandomová stránka na Facebooku s názvem Zbytky Roberta Mikluše.

Obsahem stránky bylo rozvíjení dvou objektivních korelátů navázaných na postavu Roberta Mikluše, konkrétně konzumace masa exotických zvířat a extrémní plýtvání nesmyslně drahými surovinami. Fanoušci na stránce tyto dvě části narativu dále rozvíjeli prostřednictvím komentářů, memů, odkazů na zprávy a fotografií, k nimž přidávali kontext související se seriálem Žrouti. Obsah měl podobu fotomontáží vzácných zvířat s chybějícími končetinami doprovázených odkazy na Miklušův apetit, fotografií drahých surovin s komentáři odkazujícími na Miklušovo plýtvání či odkazů na zprávy z médií o exotických zvířatech, jejichž případnou ztrátu či zařazení mezi ohrožené druhy správci stránky spojovali právě s Miklušem.

Na stránku bylo upozorněno dokonce i na oficiálním Facebooku Luxusu na talíři. Stránka nakonec nasbírala 1000 followerů a příspěvky se na ní objevovaly ještě dva roky poté, co se na stránce Luxusu na talíři objevil poslední oficiální příspěvek. Časově tedy fanouškovská aktivita přerostla aktivitu oficiální.

Zbytky Roberta Mikluše

25 April 2016 · 🌐

...

Exkluzivního vlka eurasijského, kterého dnes ráno doručili expresní stíhačkou přímo ze Sibiře, nejde využít lépe, než na českou hospodskou klasiku. Pečené koleno s křenem wasabi - kvalitně. Zbytek jde do háje.

👍😂 28

2 comments

Zbytky Roberta Mikluše [online].2016 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/zbytkyrobertamikluse>

6 Závěr

Tato práce představila jednu z možností, jak skrze kvantitativní metody analyzovat nelineární narativní modely internetových seriálů vznikajících v digitálním prostředí. Na případové studii českého internetového seriálu *Žrouti* byla předvedena aplikace této metodologie a výsledky analýzy ukázaly, jakým způsobem vlastnosti digitálních médií ovlivnily narativní model tohoto fikčního univerza.

Závěry analýzy ukázaly, jak digitální média umožňují konstruovat narativní modely více variabilně, interaktivně, otevřeněji zásahům publik a ukázali rovněž, že digitální média umožňují svobodnější narativní transmissi a materiální manifestaci přenášených informací.

S ohledem na současné trendy v populární kultuře, kde jsme svědky tvorby bohatých a rozvětvených fikčních vesmírů, nám tento výzkum může pomoci lépe porozumět novým možnostem, které nám digitální média přinášejí. Může také sloužit jako základ pro další průzkum publika. V širším kontextu tento výzkum ukazuje, jak přemýšlíme o digitálních médiích, a zda jsme si vědomi veškerých možností, které nám nabízejí.

7 Literatura

- AARSETH, Espen. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1997. 203pp. ISBN 0-8018-5576-0
- ANDERSEN, Tore & LINKIS, Sara. (2019). As We Speak: Concurrent Narration and Participation in the Serial Narratives „@I_Bombadil“ and Skam. Narrative. 27. 83-106. 10.1353/nar.2019.0005.
- BUTLER, Jeremy G. *Television: Critical Methods and Applications*. 3rd edition. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2007. ISBN 0-8058-5415-0.
- CHATMAN, Seymour Benjamin. *Story and discourse: narrative structure in fiction and film*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1978. ISBN 0801411319. s. 19
- COVER, Rob. (2006). Audience inter/active: Interactive media, narrative control and reconceiving audience history. *New Media & Society*, 8(1), 139–158. <https://doi.org/10.1177/1461444806059922>
- DYER, Richard. *Stars*. Ebook. United Kingdom: Bloomsbury Publishing, 2019. ISBN 1838718389.
- DYER, Richard. *Stars*. Ebook. United Kingdom: Bloomsbury Publishing, 2019. ISBN 1838718389.
- FELDMAN, Tony. 1999. *An Introduction to Digital Media*. New York: Routledge. In: MACEK, Jakub. *Poznámky ke studiím nových médií*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6476-8. s. 111
- HARTSON, R. (2003). Cognitive, physical, sensory, and functional affordances in interaction design. *Behavior & Information Technology*, 22(5), 315–338. doi:10.1080/01449290310001592587
- JENKINS, Henry. *Convergence culture: where old and new media collide*. New York: New York University Press, 2008, 351 pp. ISBN 978-0-8147-4295-2.
- JENKINS, Henry. *Pytláci textů: televizní fanoušci a participativní kultura*. Přeložil Josef ŠEBEK. Praha: Akropolis, 2019. POPs. ISBN 978-80-7470-242-6.
- MACEK, Jakub. *Poznámky ke studiím nových médií*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6476-8.

- MANOVICH, Lev. *Jazyk nových médií*. Přeložil Václav JANOŠČÍK. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. *Studia nových médií*. ISBN 978-80-246-2961-2.
- TOMAŠEVSKIJ, Boris V. *Teorie literatury*, Praha: Lidové nakladatelství. 1970. s. 137, In: SCHMID, Wolf. *Narativní transformace: dění – příběh – vyprávění – prezentace vyprávění*. Brno: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2004. *Theoretica*. ISBN 80-85778-41-6
- VOVOU, Ioanna. Marie-Laure RYAN, *Narrative as Virtual Reality 2. Revisiting Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. *Questions de communication* (Nancy) [online]. 2018, (33), 439–441 [cit. 2023-09-07]. ISSN 1633-5961.

Primární zdroje

- Luxus na talíři. KRUŠINA, Martin. SEZNAM.CZ, A.S. *Stream.cz* [online]. Epizody 1–9. 2016 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.stream.cz/luxus-na-taliri>
- Luxus na talíři* [online]. 2017, 2016–2017 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.facebook.com/luxusnataliri>
- Vaříme s Mírou. KRUŠINA, Martin, GEISLER, Robert. SEZNAM.CZ, A.S. *Stream.cz* [online]. Epizody 1–9. 2016 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.stream.cz/varime-s-mirou>
- Vaříme s Mírou* [online]. 2018, 2016–2018 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.facebook.com/varimesmirou>
- chLAST Minute s Mírou. KRUŠINA, Martin, GEISLER, Robert. SEZNAM.CZ, A.S. *Stream.cz* [online]. Epizody 1–3. 2017 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/varime-s-mirou/serie/chlast-minute-s-mirou-4592>
- Volíme s Mírou. KRUŠINA, Martin, GEISLER, Robert. SEZNAM.CZ, A.S. *Stream.cz* [online]. Epizody 1–9. 2016 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.stream.cz/varime-s-mirou/serie/volime-s-mirou-4597>
- Zbytky Roberta Mikluše* [online]. 2020, 2016–2020 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.facebook.com/zbytkyrobertamikluse>
- Žrouti. GEISLER, Robert, Marek NAJBRT a Martin KRUŠINA. SEZNAM.CZ, A.S. *Stream.cz* [online]. Epizody 1–9. 2016 [cit. 2023-09-28].
Dostupné z: <https://www.stream.cz/zrouti>

8 Kontakt na autorku:

Klára Šuhajová

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Smetanovo nábřeží 6

11001 Praha

Email: klara.suhajova@seznam.cz

Školitel: PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.

Proč studovat novinářinu? Pohled studentů a studentek na výuku žurnalistiky v České republice

Why to study journalism? Students' perspective on journalistic education in the Czech Republic

Barbora Součková

Anotace: Žurnalistika jako obor bývá často z pohledu sociologie profesí označována za semi-profesi, polo profesi nebo za tzv. otevřenou profesi. Je tomu tak mimo jiné i proto, že v České republice není pro její výkon nutné ovládat přesně vymezený korpus vědění, kterého by bylo možné nabýt jen skrze institucionalizované vysokoškolské nebo univerzitní vzdělání. Přesto je žurnalistické vzdělání poskytované univerzitami zcela zásadním prvkem pro profesionalizaci a vysokou kvalitu a standardy tuzemské žurnalistiky. Tento výzkum se problematikou žurnalistického vzdělání zabývá skrze perspektivu studentů a studentek žurnalistiky, kteří představují potenciální nastupující generaci mladých novinářů a novinářek. V rámci kvalitativního výzkumu provedeného se studujícími z tří českých univerzit – konkrétně z Univerzity Karlovy, Masarykovy Univerzity a Univerzity Palackého v Olomouci – je žurnalistika jakožto studijní obor reflektována, přičemž důraz je kladen především na to, jak studující vnímají žurnalistické vzdělání, co vše jim je schopné poskytnout, proč je vůbec podle nich pro výkon novinářské profese potřebné, jaké spatřují v systému vzdělání nedostatky a jaké byly jejich motivace pro to, že se rozhodli toto studium absolvovat.

Klíčová slova: žurnalistika, žurnalistické vzdělání, studenti žurnalistiky, motivace ke studiu

Summary: From the perspective of the sociology of professions, journalism is often perceived as a semi-profession or an open profession. This is because, in the Czech Republic, it is not necessary to possess specific knowledge to practice journalism, which could only be gained through an institutionalised university education. Nevertheless, journalism education provided by universities is a fundamental element in the process of professionalisation, which ensures high quality and standards of the journalistic profession. This research addresses the issue of journalism education through the perspective of journalism students, who represent a potential new generation of young journalists. This qualitative research was conducted with students from three Czech universities – Charles University, Masaryk University, and Palacký University in Olomouc. The students' per-

spectives reflected journalism as a field of study. The research mainly focused on students' perceptions of journalism education. It also explored what education can provide to students, why they think it is necessary for the journalistic profession, what they see as the limitations or objections in the education system, and lastly, what the motivations of students for deciding to study this field are.

Key words: journalism, journalistic education, students of journalism, motivations to study journalism

1 Úvod

Odborná příprava je nedílnou součástí pro řadu tzv. tradičních profesí, jejichž výkon je podmíněn institucionalizovaným vysokoškolským nebo univerzitním vzděláním. Z tohoto pohledu tak bývá žurnalistika často vnímána jako tzv. otevřená profese, polo profese nebo semiprofese (Trampota, 2006; McQuail, 2016; Moravec, 2021). Je tomu tak mimo jiné i proto, že pro její výkon tradičně není nutné ovládat přesně vymezený korpus vědění, kterého by bylo možné nabýt pouze skrze institucionalizované vysokoškolské nebo univerzitní vzdělání. Žurnalistické vzdělání poskytované univerzitami však představuje zcela zásadní prvek v procesu profesionalizace celého oboru. Stává se jakousi „páteří“ žurnalistiky, protože jsou jeho prostřednictvím novým generacím novinářů a novinárek (tedy budoucím profesionálům) předávány profesní znalosti, dovednosti, standardy a hodnoty (Stigbrand & Nygren, 2013).

Téma žurnalistického vzdělání je poměrně tradiční v debatách, které probíhají nejen mezi praktikujícími novináři a novinářkami, ale propisuje se i do akademického prostředí (Deuze, 2006). Do diskusí o tom, proč vlastně žurnalistiku studovat, co má žurnalistické vzdělání přinášet a jak konkrétně dokáže či nedokáže připravit na konkrétní praxi v redakcích, je ale vhodné zařazovat především také ty, kteří vzdělávací procesem aktuálně procházejí – tedy studenty a studentky žurnalistiky. Skrze jejich perspektivu totiž může novinářské vzdělání získat potřebnou kritickou zpětnou vazbu, která „zblízka“ reflektuje aktuální individuální zkušenost s vybraným studijním oborem.

Tento výzkum je tak koncipován jako kvalitativní a rozvíjí téma vnímání vysokoškolského oboru žurnalistiky studujícími ze tří českých veřejných univerzit – konkrétně z Univerzity Karlovy, Masarykovy Univerzity a Univerzity Palackého v Olomouci. Skrze jejich subjektivní zkušenost je v rámci něj reflektováno a rozvíjeno témata motivací mladých lidí k tomu, proč se rozhodli studovat žurnalistiku v rámci univerzitního vzdělání. Dílčí cíl zkoumání se pak zabývá tím, jaké přínosy a benefity studující ve studiu zvoleného oboru spatřují, nebo co naopak shledávají jako nedostatečné.

2 Motivace ke studiu žurnalistiky a role univerzitního vzdělání

Volba vysoké školy může být často prvním krokem k zahájení procesu profesní socializace a má významný vliv na formování profesní identity novinářů, tedy na jejich profesní sebepojetí (Stigbrand & Nygren, 2013). To nejen, že ustavuje jednotlivce v pohledu na sebe samého v posuzování svých vlastních hodnot a kompetencí (Jirák & Volek, 2006), ale ustavuje pozici jednotlivce i vůči ostatním – tedy svým kolegům, jiným sociálním skupinám, publiku, zdrojům informací, vlastníkům médií či zkrátka společnosti jako celku (Stigbrand & Nygren, 2013).

Z těchto důvodů je proto vhodné se zaměřovat na obecnější motivace mladých lidí, kteří se do žurnalistického pole rozhodli prostřednictvím univerzitního studia vstoupit. Tímto tématem se zabývá řada výzkumů po regionech celého světa (např. Carpenter et al., 2015; Hanusch, 2016; Jackson et al., 2020). V České republice toto téma mimo jiné vznáší komparativní studie Volka a Urbánikové (2017), kteří hlavní motivace studujících kategorizují do tří hlavních skupin na *motivaci jako sebevyjádření* (žurnalistika jako kreativní povolání, které umožňuje účastnit se veřejných debat), *motivaci altruistickou* (služba veřejnosti) a *motivaci egoistickou* (žurnalistika jako prostředník pro získání popularity, zároveň jako povolání, které zaručuje prestiž a dokáže zajistit životní standardy). S obdobnou kategorizací přichází i Hanusch (2016), který motivace rozděluje do čtyř kategorií zaměřujících se na veřejnou službu, pestrou kariéru, finanční aspekty a slávu a v poslední řadě i kreativitu.

2.1 Role a problémy institucionalizovaného žurnalistického vzdělání

Vzdělávací instituce jako univerzity a vysoké školy fungují v současné době jako jakási „páteř“ žurnalistiky. Představují totiž nositele profesních hodnot, znalostí, dovedností a standardů a pro řadu novinářů a novinářek stojí na počátku procesu tzv. profesní socializace. Z historického hlediska tyto funkce obvykle zajišťovaly pouze jednotlivé redakce, avšak ty byly globálně nahrazeny sférou akademickou, která je již v zajišťování odborné přípravy novinářů dominantně uznávanou institucí (Volek & Urbániková, 2017).

Tradičně výuka žurnalistiky stojí na dvou hlavních pilířích, kterými jsou výuka žurnalistiky a výuka o žurnalistice. V těchto dvou hlavních sférách tak studijní programy zahrnují hlavně obsazení novinářských dovedností a schopností, odborných teoretických znalostí, které je kontextualizují, reflektují a problematizují, a rovněž i profesních hodnotových rámců. Jednotlivé programy pak v návaznosti na specifika daná i kulturně-společenským prostředím zahrnují do svých učebních osnov konkrétní způsoby prezentace žurnalistických výstupů, znalosti o mediálních systémech, teorii komunikace, ale i širší teorii žurnalistiky a její

funkce ve společnosti (Kirschhoff, 2021). Přesto, že mediální krajiny, novinářské kultury i podoby univerzitního vzdělávání v žurnalistice mohou být v jednotlivých národních kontextech značně diferencované, lze se podle Deuzeho (2006) po celém světě setkávat s do značné míry podobnými výzvami nebo problémy, kterým žurnalistika jako celek čelí.

Většina problémů institucionalizovaného vzdělání v žurnalistice vychází z obecné povahy současné doby, která je charakterizovaná především digitalizací, s ní spojeným zrychlováním, proměnlivostí a fenomény jako je technologická i kulturní konvergence, multimedializace a hybridizace mediálních obsahů (Bakker, 2014). Významný vliv na obsah, formu, ale i produkci žurnalistických obsahů mají i síťová digitální média, sociální média (Hladík & Štětka, 2017) nebo také problematika spojená s různými typy informačních poruch.

To vše se propisuje nejen do podoby žurnalistických rutin, ale i do celkové povahy novinářské práce a nových nároků na ni.

Žurnalistické vzdělání by tak mělo být schopné na tyto proměny reagovat a ve svých osnovách a nabízených kurzech je i vhodně reflektovat. Dle některých autorů se však do institucionalizovaného vzdělání řada potřeb a současných nároků žurnalistického pole příliš nepropisuje. Mensing (2010) např. hovoří o nepřipravenosti žurnalistického vzdělání reagovat na hluboké strukturální změny oboru, které souvisí hlavně s globální deprofesionalizací žurnalistiky, proměnami tradičních komunikačních procesů nebo přílišnou koncentrací studijních oborů na přípravu studujících na tradiční novinářskou práci v redakcích. Zároveň současnost odhaluje i další konkrétnější oblasti, jako je potřeba teoretického zázemí v oblasti počítačových věd nebo statistiky, např. kvůli schopnostem práce s tzv. velkými daty a kvůli obecnější orientaci v počítačových softvarech (Gillmor, 2016). Další významná oblast, jež ovlivňuje obor žurnalistiky z pohledu studia i praxe, je pak v současnosti také jednoznačně problematika spojená se softwary pracujícími na bázi algoritmů umělé inteligence. Problém institucionalizovaného novinářského vzdělání ale může tkvět i v obecnějších nedostacích, které souvisejí např. s nedostatečným důrazem na praktický nácvik žurnalistické profese a jeho propojováním s oborovou teorií (Láb & Němcová Tejkalová, 2011).

3 Metody

Výzkum si klade za cíl odhalit hlavní motivace mladých lidí k tomu, proč se rozhodli studovat v rámci univerzitního nebo vysokoškolského vzdělávání obor žurnalistika a následně blíže popsat, jak studující vzdělání hodnotí, jaké v něm shledávají benefity, nebo naopak nedostatky. Pro rozvinutí tohoto tématu autorka zvolila kvalitativní výzkumný přístup, v rámci nějž kombinuje dvě techniky sběru

dat, a to konkrétně polostrukturované rozhovory jakožto fázi předvýzkumu. Následně pro rozvinutí zjištění z první fáze používá metodu ohniskových skupin.

Pro zkoumanou problematiku byla vymezena hlavní výzkumná otázka:

Jaké jsou motivace mladých lidí (studentů a studentek) studovat obor žurnalistiky?

Dále byly určeny také dvě podotázky, které zněly:

Jaké jsou podle studentů a studentek hlavní benefity studia oboru žurnalistika?

Jaké nedostatky studenti a studenti identifikují ve studiu oboru žurnalistika?

Výzkum byl realizován na třech českých univerzitách, které poskytují vzdělání v bakalářských programech oboru žurnalistika – konkrétně na Univerzitě Karlově (UK), Masarykově univerzitě (MU) a na Univerzitě Palackého v Olomouci (UPOL). Do vzorku byli zahrnuti pouze studující bakalářských programů.

Pro konstrukci vzorku autorka pracovala s metodou záměrného výběru, konkrétně s technikou sněhové koule. Konečný vzorek zahrnuje 27 participantů a participantek, přičemž zastoupení účastníků je vyvážené jak z hlediska genderu (13 žen a 14 mužů), tak i příslušnosti ke studijním programům na zvolených univerzitách (9 z UK, 10 z MU, 8 z UPOL). Více než polovina participantů a participantek byla během realizace rozhovoru ve třetím ročníku studia bakalářského programu. Účastníci a účastnice dotazování prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů nebyli zahrnuti do diskusí v rámci ohniskových skupin.

Sběr dat probíhal od března do června roku 2022. V rámci fáze předvýzkumu bylo realizovaných 8 polostrukturovaných rozhovorů. Následně byly realizované tři ohniskové skupiny. Realizované rozhovory a diskuse během ohniskových skupin byly následně analyzovány prostřednictvím otevřeného kódování.

4 Výsledky a diskuse

Téma motivací mladých lidí pro studium žurnalistiky lze vnímat v rámci reflexe tohoto oboru jako velmi zásadní, neboť dokáže identifikovat důvody, kvůli kterým se mladí lidé rozhodli vstoupit do žurnalistického pole, což může mít následně vliv především na jejich následné vnímání vlastní profesní integrity a postavení v rámci novinářské profese. Autorka na základě analýzy získaných dat proto sestavila jakousi typologii hlavních motivací studujících.¹

Rozmanitá a kreativní práce se širokými možnostmi

První kategorie zahrnuje studující, jejichž osobní motivace pro volbu oboru žurnalistiky jsou spjaté především s touhou po kreativní a rozmanité práci, která zahrnuje široké spektrum možností pro potenciální kariérní realizaci v budouc-

---

¹ Vymezené členění (typologie) nepředstavuje kategorie motivací studujících, které by byly pevně dané a navzájem od sebe oddělené, naopak se tyto typy mezi sebou mohou prolínat.

nosti. Jedná se o kategorii s nejsilnějším zastoupením co do počtu dotázaných, kteří se s tímto s důvodem pro volbu oboru ztotožňují. V jejich perspektivě tak žurnalistika představuje obor, který přináší rozhled, je pestrý a rozmanitý, umožňuje prohlubovat zájem o humanitní vědy a veřejné dění, ale zároveň přináší i prostor pro vlastní kreativní realizaci, jež souvisí třeba i s uměleckými žánry psané tvorby.

Podle výpovědí zároveň rozhodnutí pro studium tohoto oboru nepředstavuje striktně daný směr, kterým by se po vystudování museli dotázaní nutně zabývat – naopak participant i participantky vnímají výhodu v tom, že studijní obor žurnalistiky je poměrně otevřený a může jim po absolvování nabídnout i široké možnosti uplatnění v zaměstnání.

„Já jsem chtěl studovat něco, co mě bude bavit. Něco jako komunikačního (...) a jako něco, kde budu moct psát, mluvit, dělat audio, video...“ – student **UK (3)**

„Pramenilo to u mě z toho, že o mně na gymplu tvrdili, že jsem údajně dobrý ve slohových pracích. A také občas jsem si psal do šuflíku nějaké básně, povídky. Ty věci souvisí se žurnalistikou, zejména s některými žánry,“ – student **UPOL (A)**

„... žurnalistiku jsem si vybrala, protože jsem chtěla jít studovat nějaký tvůrčí psaní, ale zjistila jsem, že v České republice jsou školy, který učí tvůrčí psaní, jen soukromý. A to pro mě nebyla úplně možnost, tak jsem si vybrala žurnalistiku s tím, že je to aspoň něco, co souvisí nějak s tím psaním.“ – studentka **UK (C)**

Vyšší poslání a služba veřejnosti

Druhá kategorie představuje nejsilnější motivaci (ve smyslu hodnot či cílů, které mohou studující prostřednictvím žurnalistiky realizovat), která se týká volby tohoto oboru jakožto prostředníka pro službu veřejnosti, konání dobra nebo ochranu demokracie a jejích hodnotových rámců. V tomto směru tak volba oboru u mladých lidí souvisí především s idejemi žurnalistiky, které ji akcentují jako prostředek pro kontrolu mocných, čtvrtý pilíř demokracie nebo jako tzv. „hlídacího psa“. Podle výpovědí studujících ale tato motivace souvisí i s ochranou, především menšin nebo určitých skupin lidí, kteří mohou být v rámci dominantního společenského diskurzu opomíjeni, diskriminováni nebo nějakým způsobem znevýhodňováni.

Mezi participanty a participantkami tohoto výzkumu byla tato kategorie motivací zastoupená nejméně.

„Já to asi vnímám jako náký poslání. (...) Vlastně mě k tomu dovedlo to, (...) že hodně sleduju veřejný dění a že mi na tom hodně záleží, a že na to chci mít asi nákej jako vliv. Ale že nechci být jako přímo ten aktér, že to chci spíš nák jako mediovat. (...) vždycky jsem novináře vnímala jako ty hlídače tý demokracie.“ – studentka **UPOL (B)**

„... prostě poslání v tom vidím, že je to ten hlídací pes demokracie a může vlastně vznášet témata, o kterých se nemluví.“ – studentka UK (2)

Pragmatická volba

Poslední kategorii tvoří motivace, které souvisí s čistě pragmatickými nebo praktickými důvody, kvůli kterým se participant i participantky rozhodli oboru žurnalistiky v rámci svého studia věnovat. Kategorie tak zahrnuje ty, kteří se rozhodli žurnalistiku na vysoké škole studovat např. proto, že se jim nepodařilo úspěšně složit přijímací zkoušky na jiné preferovanější obory, dále také třeba nevědí, co jiného by v životě mohli studovat nebo čemu se chtějí profesně věnovat nebo také doufají, že je studijní obor pomůže nějakým způsobem nasměrovat.

„Motivace k tomu jít na žurnalistiku byla velmi pragmatická. A to z toho důvodu, že jsem chtěl jít vždycky pouze na práva, kde jsem se ale nedostal (...) Spíš prostě to tak vyšlo.“ – student MU (B)

„... jsem si říkal, že to bude startovací můstek k tomu, abych zjistil, co opravdu chci dělat. A bylo to vlastně tak, že jsem šel na žurnalistiku a celou dobu jsem si říkal, že jako něco pak přide a třeba puďu někam jinam (...) No a nakonec to nepřišlo a zůstal jsem tam.“ – student MU (I)

„Musím říct, že mě teda upřímně žurnalistika moc nechytla, protože jsem od ní čekala trochu něco jiného, ale nějakým způsobem jsem si řekla, že je to právě dobré políčko v životopisu.“ – studentka MU (F)

4.1 Reflexe žurnalistického vzdělání – přínosy a nevýhody

Dílčím cílem tohoto výzkumu bylo také reflektovat celkový přínos vysokoškolského studia v perspektivě studujících. Toto hodnocení představuje především zpětnou vazbu pro obor žurnalistiky na jednotlivých univerzitách. Stěžejní tak bylo identifikovat hlavní benefity nebo naopak nedostatky, které studentstvo v rámci zvoleného studijního oboru vnímá.

Z přínosů, které studující v rámci svého vysokoškolského studia vnímají, je tím nevýznamnějším procesem profesionalizace – tedy že studium oboru je opravňuje k výkonu povolání novináře a zároveň je odlišuje od amatérů.² Na studiu také oceňují, že jim poskytuje pro novinářskou práci potřebný rozhled a široké spektrum znalostí a dovedností, především z pohledu získaných poznatků z různých oborů

² Studující se shodli, že žurnalistika je otevřená profese, do níž může vstoupit prakticky kdokoliv, bez ohledu na vzdělání. Výrazem „amatér“ tak označovali především uživatele sociálních sítí ve veřejném prostoru aktivně publikující své názory nebo komentáře k současnému společenskému nebo politickému dění. Dále takto označovali i influencery. O amaterismu ale hovořili i v případě těch, kteří v novinářské profesi působí, ale nemají vystudovaný obor žurnalistika na vysoké škole, a to zejména proto, že těmto lidem chybí podle studujících potřebné znalostní zázemí v oblastech jako je etika novinářské práce nebo práce s různými žurnalistickými formáty a žánry.

i ze žurnalistické praxe (zde jmenují hlavně obecnou znalost prostředí, etické aspekty žurnalistiky apod.). Významným benefitem je pro účastníky a účastnice tohoto výzkumu také to, že socializace v rámci žurnalistiky skrze studium dokáže poskytnout síť kontaktů, z níž poté mohou potenciálně těžit ve své vlastní budoucí praxi (např. tím, že se během výuky setkávají s řadou novinářů z praxe, s odborníky nebo se mohou dostat do prostředí, kam by běžně přístup příliš neměli – především do prostředí politiky apod.). V neposlední řadě je jako výhoda označována samotná žurnalistická praxe, na kterou studující kladou významný důraz – oceňují, že v rámci studia je praxe v externích redakcích povinná a že jsou do výuky jednotlivých kurzů zapojeni také žurnalističtí profesionálové nebo jiní odborníci z praxe, kteří jim mohou prostředí praktického výkonu novinářské práce přiblížit nebo s nimi mohou sdílet své zkušenosti.

„... prostě nabízí ten vhled jako, že my se stáváme profesionály v podstatě. Kdežto ostatní jsou amatéři.“ – student UK (E)

„Ty teoretický rámce žurnalistiky jsou právě to, co nás odděluje od těch nevzdělanejch (v oboru, pozn. autorky). A to by se mělo co nejvíc tlačit na tom bakaláři,“ – student UPOL (C)

„Myslím si, že ta vysoká škola určitě nebyla k ničemu. Zaznělo tam mnoho dobrých informací.“

Hlavně jsem ocenil ty informace, které pojednávaly o té praktické stránce žurnalistiky,“ – student UPOL (A).

„Přide mně ta brněnská žurna dost progresivní v některých ohledech, právě v přístupu třeba k volitelným předmětům. Že jich je taková spousta, že si tam každý může vybrat, co ho baví a jakým směrem se chce ubírat. Od výzkumu médií, až po třeba práci se zvukem.“ – student MU (A)

„Super je prostě ten sběr těch kontaktů. Že tady prostě člověk získá ty kontakty, který se mu pak hoděj do budoucna,“ – student UK (D).

„Jako novinář se prostě člověk dostane do kontaktu s mnoha lidmi, třeba i s lidmi, ke kterým nemá jako běžný člověk přístup. Třeba s politikama se může potkat. Má přístup do různých institucí, na různé akce, takže v tomhle si myslím, že má novinář i spoustu výhod. A určitě má pak takovou jako síť kontaktů, která je sociální kapitál. A to je určitě výhoda.“ – student MU (2)

V odpovědi na otázku o potřebnosti studia oboru žurnalistiky pro výkon praxe se participant i participantky jednoznačně neshodují. Pro některé studium oboru žurnalistiky není nutná podmínka, ale spíše ho vnímají jako svou vlastní výhodu, třeba z pohledu získání praxe a nabytí určitých znalostí, které je potom od ostatních lidí pracujících v tomto oboru mohou odlišovat.

Studující rovněž identifikují i některé nedostatky žurnalistického vzdělání. Podle účastníků a účastnic je v rámci studia nedostatečně propojována oborová

teorie s praxí, což je jev, který identifikovali ve své studii i Láb s Němcovou Tejkalovou (2011). Studující kladou důraz právě na praxi a nácvik praktických znalostí. Sice oceňují, že studium jim je praxi schopné zprostředkovat, ale mají pocit, že by jim mohlo přinést ještě větší množství kurzů, které se zaměřují na nácvik žurnalistických výstupů. Navíc hodnotí i délku povinné praxe v jednotlivých redakcích, která je podle nich příliš krátká. Další nedostatky studující identifikují v obecnější jazykové přípravě, a to jak v českém jazyce, tak i v cizích jazycích. Problémy nebo nedostatky žurnalistického vzdělání ale mohou vycházet i z jeho celkového institucionálního nastavení, což se může projevat i v tom, že nedostatečně reaguje na současné trendy a tendence žurnalistického pole, které souvisejí zejména technologickým vývojem nebo proměnami novinářské práce (Mensing, 2010). I to studující zahrnutí do tohoto výzkumu identifikují jako problematické, protože si myslí, že náplň povinných kurzů je často zastaralá a současným trendům se nijak zvlášť nevěnuje.

„... je tam strašně moc teorie, ale vlastně se reálně ani nenaučíš psát. A je to pak hrozně vidět na těch děckách kolem, kteří jdou na tu praxi. Neumí s tou češtinou zacházet (...) jako taková ta aplikovaná žurnalistika, tak na to ta katedra spoléhá, že nás naučí až na té praxi.“ – student MU (1)

„Myslím si, že z hlediska teorie jsme dobrý, ale myslím, že by se dalo přitlačit ještě z hlediska praxe (...) kdyby se udělal nějaký jako mini trénink základů investigativní žurnalistiky.“ – studentka UK (3)

„Bejt to na mně, tak bych asi víc podporovala jazyky.“ – studentka UPOL (1)

„Málo praxe. (...) Dva měsíce stáže v nějaký normální redakci, nějakýho zavedenýho média, je strašně málo pro vypsání novináře.“ – studentka UPOL (2)

„Myslím si, že se učíme dost tak jako středověce, když to řeknu takhle (...) v zahraničí, tam se soustředí na online. Tady my jako píšem prostě, soustředíme se na ten print, kterej vlastně už reálně není moc.“ – studentka MU (G)

„Co se týče té práce se sociálníma médii, tak uznávám, že co se týče povinných předmětů, tak tam to docela opomíjí.“ – student MU (A)

„... ten prostor hodně vidím u tý datový žurnalistiky. (...) jak pracovat s vyhledáváním těch informací jako na internetu a na počítači (...) myslím si, že bez těch počítačových věcí to nepude do budoucna.“ – student UK (D)

5 Závěr

Neustálé zrychlování a proměnlivost společenských procesů i technologický vývoj představují pro žurnalistiku jako obor každodenní výzvu, se kterou se musí vyrovnávat a reagovat na ni. To samé platí pro systém institucionalizovaného univerzitního vzdělání v žurnalistice, které i přesto, že není pro výkon samotné

profese nutné, hraje významnou roli v procesu profesionalizace, ale i profesní socializace těch, kteří se rozhodli žurnalistikou v rámci studia zabývat.

Cílem tohoto výzkumu bylo v rámci kvalitativní studie přinést obraz o vnímání žurnalistického vzdělání na třech českých vysokých školách, a to konkrétně na Univerzitě Karlově, Masarykově univerzitě a Univerzitě Palackého v Olomouci. Hlavním zájmem přitom bylo skrze subjektivní zkušenost studujících přinést odpověď na otázku, proč se mladí lidé rozhodují pro studium žurnalistiky a co v rámci něj považují za výhody, nebo naopak nedostatky.

Ze závěrů analýzy vyplývá, že motivace studentů a jejich zájem o studium žurnalistiky, jsou různé povahy. Pro některé představuje poslání, jiné zajímá její kreativní povaha, další mají ke studiu pragmatický přístup. Při srovnání s dosud provedenými studiemi autorka v hlavních motivacích studujících nachází průnik (srov. Carpenter et al., 2015; Jackson et al., 2020), ale ve výzkumu nezaznamenala egoistické motivace související např. se získáním veřejné popularity, prestiže nebo finančních prostředků (srov. Hanusch, 2016; Volek & Urbániková, 2017). Lze ale předpokládat, že důvody jako získání slávy či financí mohou být studenty zamlčené, protože se mohou např. stydět o těchto osobních motivacích veřejně hovořit.

Dílčími cíli bylo také určit hlavní benefity nebo naopak nedostatky, které studující v rámci zvoleného vysokoškolského studia spatřují. Jako jeho hlavní přínosy participant i participantky spatřují proces profesionalizace, ve kterém studium hraje zásadní roli, a také individuální benefity, které studenti mohou ze studia čerpat – studium jim přináší pro novinářskou práci potřebný rozhled, znalosti a dovednosti, a navíc také sociální kapitál v podobě sítě kontaktů, ze které mohou potenciálně těžit v budoucnosti. V neposlední řadě také oceňují, že studium jim zprostředkovává první styk praxí – a to nejen skrze nácvik během výuky, ale i v rámci povinných praktických stáží v jednotlivých redakcích.

I přes to, že praxe je na studiu vnímána jako pozitivní a přínosná, v perspektivě některých studujících je stále nedostačená a mohla by podle nich zahrnovat větší množství praktických kurzů i delší povinné praxe. Zároveň studující identifikují nedostatky i v poskytované jazykové přípravě, ale i v celkovém institucionálním nastavení studijních oborů, které podle nich nedokážou dostatečně reagovat na současný technologický vývoj a proměny novinářské praxe.

*Pozn. Tento výzkum vychází a navazuje na diplomovou práci, který byla autorkou obhájena na IKSŽ FSV UK v roce 2022 pod názvem „*Role a postavení novinářské profese v perspektivě studentů žurnalistiky*“.

6 Použitá literatura

- CARPENTER, Serena, Anne HOAG, August E. GRANT a Brian J. BOWE. *An Examination of How Academic Advancement of U.S. Journalism Students Relates to Their Degree Motivations, Values, and Technology Use*. Journalism & Mass Communication Educator. 2015, **70**(1), 58–74.
Dostupné z: doi:10.1177/1077695814551834
- DEUZE, Mark. Global Journalism Education: A conceptual approach. *Journalism Studies*. 2006, **7**(1), 19–34. Dostupné z: doi:https://doiorg.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/14616700500450293
- GILLMOR, Dan. Towards a New Model for Journalism Education. *Journalism Practice*. 2016, roč. 10, č. 7, s. 815–819. Dostupné z: https://doi.org/https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1164998.
- HANUSCH, Folker, Katrina CLIFFORD, Kayt DAVIES, et al. *For the lifestyle and a love of creativity: Australian students' motivations for studying journalism*. Media international Australia incorporating Culture & policy. 2016, **160**(1), 101–113. Dostupné z: doi:10.1177/1329878X16638894
- HLADÍK, Radim a Václav ŠTĚTKA. *The Powers That Tweet: Social media as news sources in the Czech Republic*. Journalism Studies. 2017, **18**(2), 154–174. Dostupné z: doi:http://dx.doi.org/10.1080/1461670X.2015.1046995
- JACKSON, Daniel, Einar THORSEN a Sally REARDON. *Fantasy, Pragmatism and Journalistic Socialisation: UK Journalism Students' Aspirations and Motivations*. Journalism Practice. 2020, **14**(1), 104–124. Dostupné z: doi:https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1591929
- JIRÁK, Jan a Jaromír VOLEK. *Vybrané atributy profesního sebepojetí českých novinářů*. Mediální studia. Praha: Syndikát novinářů ČR, 2006, I., 1., s. 26–45, ISSN 18019978.
- KIRCHHOFF, Susanne. Journalism Education's Response to the Challenges of Digital Transformation: A Dispositive Analysis of Journalism Training and Education Programs. *Journalism Studies*. 2021, roč. 23, č. 1, s. 108–130. Dostupné z: https://doi.org/https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.2004555.
- LÁB, Filip a Alice NĚMCOVÁ TEJKALOVÁ. *The Relationship between Journalism Studies and Media Professionals in the Czech Republic*. Otázky žurnalistiky. Slovensko: Mass Media Science, 2011, (1–2), 35–45. ISSN 0322-7049.
- MCQUAIL, Denis. *Žurnalistika a společnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3093-9.
- MENSING, Donica. Rethinking (again) the Future of Journalism Education. *Journalism Studies*. 2010, roč. 11, č. 4, s. 511–523. Dostupné z: https://doi.org/https://doi.org/10.1080/14616701003638376.

- MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*. Praha: Academia, 2021. ISBN 978-80-2003111-2.
- STIGBRAND, Karin a Gunnar NYGREN. *Professional Identity in Changing Media Landscape: Journalism Education in Sweden, Russia, Poland, Estonia and Finland*. Huddinge: Södertörns högskola, 2013. ISBN 978-91-979140-5-5.
- TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-096-8.
- VOLEK, Jaromír a Marina URBÁNIKOVÁ. *Čeští novináři v komparativní perspektivě: Hybridní, virtuální a mizející žurnalisté v post-transformační fázi*. Masarykova univerzita: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2699-6.

7 Kontakt na autorku

Mgr. Barbora Součková
Univerzita Karlova Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Katedra mediálních studií
Smetanovo nábřeží 6
110 00 Praha 1
Email: barbora.souckova@fsv.cuni.cz
Školitel: doc. Robert Silverio, Ph.D.

Deník *Deutsche Zeitung Bohemia*: historický exkurz a práce s pojmem „Staatsbürgerliche Erziehung“

The newspaper *Deutsche Zeitung Bohemia*: a historical overview and the concept of „Staatsbürgerliche Erziehung“

Hana Zatřepálková

Anotace: Německy psaný deník *Deutsche Zeitung Bohemia* se řadil v prvorepublikovém Československu k listům s nejdelsí tradicí a byl velmi oblíbený zejména mezi německým obyvatelstvem v menších městech. Počátky jeho vydávání spadaly již do roku 1828 a během své více jak sto leté existence deník prošel mnoha změnami. Přestože deník nikdy nebyl oficiálním orgánem žádné politické strany, zejména v období první republiky lze jeho působení úzce spojovat Německou demokratickou stranou svobodomyšlnou. Během prvorepublikového období se *Bohemia* často vyjadřovala kriticky k národnostní a menšinové politice československé vlády. Příspěvek shrnuje bohatou historii tohoto deníku a zaměřuje se na to, jakým způsobem se v deníku objevoval termín „Staatbürgerliche Erziehung“ neboli česky „občanská výchova“.

Klíčová slova: *Deutsche Zeitung Bohemia*, Staatsbürgerliche Erziehung, výchova k občanství, česko-německé vztahy, prvorepublikové Československo

Summary: The German-language newspaper *Deutsche Zeitung Bohemia* boasted one of the lengthiest legacies among publications in the First Republic of Czechoslovakia, enjoying particular favor among the German-speaking population residing in smaller municipalities. Its origins trace back to as early as 1828, and spanning more than a century, the newspaper underwent a multitude of transformations. While it never formally aligned itself with any political party, its influence, especially during the interwar Czechoslovakia, was closely intertwined with the Deutsche Demokratische Freiheitspartei. Throughout the First Republic era, *Bohemia* consistently articulated critical perspectives on the nationality and minority policies of the Czechoslovak government. This contribution offers a concise overview of the newspaper's illustrious history, with a specific focus on the emergence of the term „Staatbürgliche Erziehung,“ which translates to „civil education“, within its pages.

Key words: *Deutsche Zeitung Bohemia*, Staatsbürgerliche Erziehung, civic education, Czech-German relations, First Republic Czechoslovakia

1 Úvod

Rozpadem Rakouska-Uherska po první světové válce vznikly nástupnické státy, které se musely potýkat s řadou problémů vyplývajících z jejich nového postavení v politickém uspořádání evropského kontinentu a z vnitropolitických potřeb občanů těchto nově vzniklých národnostních demokratických zřízení. Pro český a slovenský národ vznik Československa znamenal vrcholné potvrzení jejich aspirací na samostatnou vládu a spojuje se s koncem útlu českého a slovenského národa v rámci původního monarchistického uspořádání. Ve zcela jiné situaci se však na území Československa po první světové válce ocitli německy mluvící obyvatelé, kteří byli v předchozím režimu po staletí považováni za privilegovanou vrstvu. Nově se museli vypořádat se situací, kdy byli pokládáni za „pouhou“ menšinu a museli hájit své právo na sebeurčení (srov. např. Kárník, 2017, s. 84–90).

Tato německy mluvící „menšina“ tvořila však více jak třetinu obyvatelstva na českém území a v rámci celého Československa byla početnější než občané slovenské národnosti (Němec, 2010, s. 15). Německy mluvící obyvatelé zastávali za Rakouska-Uherska přední postavení v řadě průmyslových odvětví, či v bankovním sektoru, vedli bohatý kulturní život, sdružovali se v různých kulturních spolcích a měli pestrou síť periodik, která nevymizela ani po vzniku samostatného Československa. Přirozeně tedy po první světové válce dochází v Československu při snahách „odrakouštit“ a „počeštit“ (případně „poslovenštit“) státní správu, průmysl, zemědělství, školství a další odvětví klíčová pro fungování státu ke střetům mezi německy a česky (popřípadě slovensky) mluvícími občany k nepokojům a projevům nacionalismu na obou stranách. Právě školství a vzdělávací systém měl být v dlouhodobém rámci jedním z nástrojů, jak snižovat třecí plochy mezi jednotlivými národy v rámci Československa a skrze sdílené hodnoty tak vychovávat občany, kteří by cítili sounáležitost s novým státem. Snaha o takovou výchovu k občanství však narážela u německy mluvících obyvatel na řadu problémů.

V tomto článku se budeme zabývat pojmem *výchova k občanství* ve vztahu k německé menšině na příkladu novin *Deutsche Zeitung Bohemia*, který byl jedním z nejstarších deníků vycházejících v českých zemích vůbec. Nejprve se zaměříme na samotný vývoj postavení *výchovy k občanství* v rámci vzdělávacího systému v českých zemích, a jakým výzvám čelila *občanská výchova* při vzdělávání německé menšiny. Následně přiblížíme historii deníku *Deutsche Zeitung Bohemia* a v další kapitole popíšeme kontext, ve kterém se zde v letech 1914 – 1938 objevoval termín *staatsbürgerliche Erziehung* neboli *výchova k občanství*. Závěrem posoudíme, jakým způsobem reflektuje obsah deníku vývoj pojmu *staatsbürgerliche Erziehung*, a výzvy, kterým koncept v průběhu sledovaných let čelil.

2 Výchova k občanství v českých zemích

Výchovou k občanství se dnes rozumí širší okruh zejména dějepisných a zeměpisných, ale také přírodopisných, biologických, či jazykových znalostí, které mají pomoci žákům s orientací a začleňováním se do společenského života v demokratické společnosti. (Horská, 2004) Její kořeny můžeme sledovat ve výuce náboženství a to zejména ve výuce o morálce a mravním chování jedince, které ve svých pedagogických pracích pokládá za velmi významné už v sedmáctém století i Jan Ámos Komenský. Uznání role jistého druhu výchovy obyvatel k lásce ke státnímu zřízení, ve kterém žijí, a jeho významným osobnostem, které mají lidem sloužit za životní vzor, jako prvku přispívajícího ke stabilitě státního zřízení spadají do období osvětské vlády Marie Terezie v poslední třetině osmnáctého století a jako příklad lze zmínit například tereziánské školské reformy Jana Ignáce Felbigera, jež v Habsburské monarchii vyústily ve vydání Všeobecného školního řádu v roce 1774 (Hubálek, 2017, s. 9–11).

Na přelomu osmnáctého a devatenáctého století dochází kvůli obavám z možného vlivu Velké francouzské revoluce k ústupu od osvětských hodnot, což ve školské a vzdělávací praxi vedlo k důrazu na výchovu žáků jako dobrých poddaných, kterým měli být „vštěpovány jen takové znalosti, které je nebudou rušit v pozdější životní práci a nebudou je činit nespokojenými“ (Hubálek, 2017, s. 11). V tomto období se však začínají odehrávat také procesy českého národního obrození, kdy na školách vlastenečtí učitelé jako např. Jakub Jan Ryba usilovali o výuku českých reálií v českém jazyce (Hubálek, 2017, s. 12).

Velmi důležitým se (a to nejen pro rozvoj smýšlení o jistém druhu výchovy k občanství jako takové) stává revoluční rok 1848, kdy následné změny ústavy (ač měly krátkodobý a neoficiální charakter) vedly k rozvoji občanské společnosti, ve které se jedinci mohou vyjadřovat k politickým záležitostem a podílet se na politickém životě státu. Další vývoj a ožívání zájmu o politické dění následně zbrzdil bachovských neoabsolutismus v padesátých letech 19. století. V letech šedesátých, kdy dochází k opětovnému uvolnění poměrů, se však již česká společnost „plně etablovala nejen na poli jazykovém a kulturním, ale také na poli politickém a v neposlední řadě také ve sféře vědy a školství“ (Hubálek, 2017, s. 17). Vztahy a spory Čechů a Němců se i díky tomuto českému národnímu sebeuvědomění staly důležitým formujícím prvkem tehdejší občanské společnosti a veškerých procesů v ní probíhajících (Hubálek, 2017, s. 17).

V roce 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání a vstoupila v platnost nová ústava, v jejímž rámci přebíral stát od církve vedení většiny oblastí ve školství. O dva roky později v květnu 1869 vstoupil v platnost tzv. Hasnerův zákon, který upravoval systém nižšího školství, zaváděl osmiletou povinnou školní docházku a zrovnoprávňoval jazyky ve výuce. Jeho podoba se výrazně nezměnila

ani v období první republiky a s drobnějšími úpravami tak platil až do roku 1948 (Lioliasová, 2019). Docházelo také k postupnému formování systému středních škol a od poloviny 19. století tak vznikala osmiletá gymnázia, reálky, od let šedesátých pak reálná gymnázia, ale také další oborné a pokračovací školy (Honzáková, 2020, s. 11–12). Kromě čtení, počtů a náboženství patřily tou dobou již k povinné výuce také předměty vzdělávající o přírodě, či historii. Občanská výchova se jako samostatný předmět ve výuce neuplatňovala, její zárodky však můžeme spatřovat opět v hodinách náboženství, a například ve školách měšťanských měl být v hodinách jazyka, přírodopisu, zeměpisu i dějepisu brán zvláštní zřetel „k vlasti a k ústavě vlastenecké“ (Honzáková, 2020, s. 14–15).

Občanská výchova jako samostatný předmět byla do škol zavedena až po vzniku samostatného Československa a v oficiálních dokumentech je jí přikládána zásadní úloha při výchově občanů jako základního stavebního kamene demokratického státu. Již 7. února 1919 byl vydán zákon o organizaci lidových kursů občanské výchovy, které měly být veřejnosti poskytovány bezplatně a jejich cílem bylo vzdělávat občany ve způsobu fungování demokratického státu a poučit je o jejich občanských právech a povinnostech. (Šmajstrlová, 2020, s. 116). V červenci 1922 byla tzv. malým školským zákonem zavedena ve všech obecných a občanských školách občanská nauka a výchova (jak zněl oficiální název) jako samostatný předmět. (Hubálek, 2017, s. 27; Šmajstrlová, 2020, s. 117) Jak již samotný název napovídá, výuka předmětu měla naplňovat dva cíle – poučovat o základních znalostech o republice a vychovávat žáky tak, aby si vytvořili trvalý vztah k vlasti a ke svým právům i povinnostem občana demokratické republiky. K výchovné části patřilo i poučení o základních hygienických návycích, či obecné základy slušného chování ve společnosti (Hubálek, 2017, s. 29). Na středních školách a gymnáziích nebyl výchově k občanství přiřazen samostatný předmět, ale její výuka měla probíhat v rámci jiných předmětů jako dějepis, zeměpis, či při výuce jazyků (Hubálek, 2017, s. 31).

3 Německá menšina a výchova k občanství

Povinná výuka výchovy k občanství v podobě samostatného předmětu se přirozeně týkala i německy mluvících dětí v Československu, kterým bylo zákonem zajištěno vzdělávat se v jejich rodném jazyce. Šmajstrlová (2020) si na konkrétních případech všímá rozdílnosti v ministerstvem uznaných učebních materiálech pro česky a německy mluvící žáky obecných a občanských škol. Zatímco české učebnice si byly obsahově velmi podobné a kromě naukové části obsahovaly i obrázky a úkoly, které měly vzbudit zájem žáků a podněcovat u nich lásku a loajalitu k demokratickému státnímu zřízení a vlastnímu národu, většina zkoumaných německých učebnic měla pouze výkladový charakter věnující se uspořá-

dání a fungování státu. Výjimkou byly čtyřdílná edice Emila Berndta, která kromě výkladu obsahovala i otázky, či rozkazovací věty, nabádající k lásce k vlasti či podněcující diskusi mezi žáky (Šmajstrlová, 2017, s. 129), nebo německý překlad české učebnice občanské výchovy Červánky od Miroslava Skořepy. I v těchto kvalitativně srovnatelných učebních textech však lze najít rozdíly (a to i mezi českým a německým překladem Skořepových Červánků), jakým způsobem byla občanská nauka předkládána českým a německým dětem. Zatímco české děti získaly informace o tom, že jejich národem je národ český a jejich státem je demokratická republika vybojovaná po staletích útlaku, německé děti se učily, že jejich vlastí je sice Československá republika, jejich národem je však národ německý, který žije i mimo území republiky. Požadavek milovat a ctít svůj národ a svou vlast, se objevuje u obou skupin, avšak pro německy mluvící děti je tím míněn národ německý a u česky mluvících dětí zase český. Čeští žáci byli nabádáni k toleranci a úctě k jiným národům, které v republice také žijí, což však bylo dáváno do kontrastu ke špatnému chování původních utlačovatelů (Němcům a Maďarům). Němečtí žáci se učili, že před vznikem samostatného Československa existovala Habsburská monarchie a že je třeba být vůči jiným národům v republice tolerantní (Šmajstrlová, 2017, s. 168 – 169).

Jisté napětí mezi výchovnou snahou občanské nauky vzbuzovat zároveň lásku ke svému národu, kterým německy mluvící obyvatelé vnímali národ německý, a zároveň úcty ke své vlasti – Československé republice se zrcadlí i v problematice snaze definovat její německý ekvivalent. Výchova k občanství se do němčiny nejčastěji překládá jako „staatsbürgerliche Erziehung“ (popřípadě „Bürgerkunde“ jako občanská nauka). Chápání pojmu „staatsbürgerliche Erziehung“ se však jak mezi odborníky, tak mezi laiky německy mluvící veřejnosti v průběhu první republiky dynamicky měnilo. Například Heinrich Rauchberg – tehdejší profesor historie a státovědy na Německé univerzitě v Praze – vnímal výchovu k občanství v souladu s názorem soudobé historičky Evy Harmanové, která ve své studii nespatřuje výrazný rozdíl mezi tehdejší výchovou občanskou a politickou naukou. Rauchberg zdůrazňuje, že výchovou k občanství, nemyslí výchovu pro konkrétní stát, ale obecné nabývání vědomostí o fungování státu, zákonitostech národa a společnosti obecně. Středoškolský učitel Emil Lehmann naopak viděl studium prvorepublikového státního zřízení jako ústřední zájem občanské výchovy německy mluvících obyvatel Československa, avšak jeho cíl neměla být identifikace občanů s republikou, jak si to představovala československá vláda, nýbrž naučit se o ní co nejvíce, aby ji mohli změnit. (Srov. Němec, 2010, s. 22–24)

Napětí mezi státní a národní příslušností u národnostních menšin na československém území, které vedlo ke každodenním konfliktům v obsahu učiva,

jak si na příkladu německých středních škol v Československu všímá Mirek Němec (2010), se v německojazyčné terminologii projevilo například i vníkem konkurenčního termínu „volksbürgerliche Erziehung“, kde slovo „Staat“ – „stát“ nahradilo slovo „Volk“ – „národ“³ a kde měla hrát hlavní roli nauka o německém národě (Němec, 2010, s. 24). Státní koncepce výchovy k občanství tak pro německy mluvící občany Československa nedefinovala jasnou strategii, jak by bylo možné identifikovat se jako československý občan a zároveň si ponechat možnost přihlásit se k německé národnosti a jejím tradicím. Naplnění cílů občanské výchovy, která mohla pomoci mladým Němcům k menšímu pocitu odcizení, izolace a rivality ke svým českým protějškům, tak často musela záviset na konkrétní osobnosti učitele a jeho názorech.

4 Deník *Deutsche Zeitung Bohemia* – historický exkurz

V období první republiky vycházející německé noviny *Deutsche Zeitung Bohemia* patřily k nejdéle vydávaným periodikům v českých zemích a od poslední třetiny devatenáctého století měly na pozadí česko-německé rivality pověst nacionálního deníku (Borovička a kol., 2012, s. 568). První číslo tohoto listu vydalo nakladatelství *Gottlieb Haase Söhne*⁴ počátkem roku 1828 pod názvem *Unterhaltungsblätter*⁵ jako doplněk úředního listu *Pražské noviny* (*Prager Zeitung*).⁶ List zprvu vycházel zhruba jednou, později až třikrát týdně a měl kolem 2 000 předplatitelů (Petrbok, 2014, s. 136). Na podzim roku 1829 firma *Gottlieb Haase Söhne* zažádala o přejmenování listu a od 1. ledna 1830 již periodikum vycháze-

³ Doslova by se pak v českém překladu dalo hovořit o národoobčanské výchově v protikladu ke státoobčanské výchově.

⁴ Bohumil Haase (*1763–†1824) byl německý typograf pocházející z Halberstadtu u Magdeburgu. V roce 1790 opustil své rodné město, aby nejprve pracoval jako tiskařská výpomoc v Lipsku a od roku 1795 v Praze. Díky své podnikavosti se brzy osamostatnil a od roku 1805 byl v českých zemích stálým tiskařem. Ve dvacátých letech chtěl založit volnočasové noviny, avšak 26. února 1824 zemřel. Měl čtyři syny Ludvíka (Ludwig *1800–†1867), Ondřeje (*1804 - †1864), Bohumila (*1809–†1887) a Rudolfa (*1811–†1888), kteří jeho podnik převzali, v roce 1826 získali právo tisknout *Pražské noviny* a založili Bohemii od roku 1828 vycházející nejprve pod názvem *Unterhaltungsblätter* (Anonym, 1927a, s. 2).

⁵ Pokus o založení nepolitických novin s názvem *Bohemia*, *Zeitschrift für das gesellige Leben* uskutečnili spisovatelé Wolfgang Adolf Gerle a Jan Ritter z Rittersberga a nakladatel Jakob Ritter von Schönfeld již v roce 1825. Přestože se úřady vyjádřily příznivě k plánovanému obsahu listu, jeho vydávání nakonec nebylo povoleno, právě kvůli slovu *Bohemia* v jeho názvu. (Weber, 1927, s. 1)

⁶ Jednou z motivací k založení *Unterhaltungsblätter* bylo také poskytnout více prostoru pro příspěvky a to zejména divadelní kritiky profesorovi estetiky a filologie Antonu Müllerovi, kterého z Innsbruku povolal do Prahy tehdejší nejvyšší purkrabí Království českého Karel Chotek. (Weber, 1927, s. 2; Anonym, 1927a, s. 2) Anton Müller pocházel ze severních Čech. Narodil se 8. června 1796 v Osečné u Mimoně. Od roku 1809 studoval v Praze filosofii, právo, estetiku a klasické jazyky. Mezi jeho spolužáky patřil i Franz Klusach, otec pozdějšího šéfredaktora *Bohémie* Franze Kluschaka ml. Od roku 1817 Müller učil na gymnáziích v Jičíně a Písku. V roce 1820 byl povolán na lyceum do Innsbruku, kde „převzal profesuru klasických jazyků“. Během svého působení v Innsburku se setkal s Karlem Chotkem, který jej později povolal na univerzitu do Prahy, kde od roku 1826 učil estetiku a klasickou filologii. Zemřel v Praze 5. ledna 1843. (Petrbok, 2014, s. 136–174)

jící třikrát týdně neslo slovo Bohemia ve svém názvu⁷ (Weber, 1927, s. 1–2). Po vydání císařského patentu z 15. března 1848, kterým se rušila cenzura, se z kulturního listu začal postupně stávat deník zabývající se politickými tématy, který příležitostně využívala mimo jiné i česká šlechta k publikování svých názorů (Bednařík a kol., 2011, s. 105). V roce 1848 přibyla *Bohemii* také příloha tvořená články zaslanými přímo od čtenářů (J. St, 1927, s. 3), *Bohemia* začala dále vycházet s denní periodicitou (Kárník, 2017, s. 334) a její náklad činil až 8 500 výtisků (J. St, 1927, s. 3). Na jejím šéfredaktorském postu se v průběhu let vystřídaly známé i méně známé osobnosti jako byly Rudolf Haase, Franz Klutschak, Josef Walter, Josef Willomitzer, Richard Schubert, Karl Hitschmann, Siegmund Blau a Albert Wesselski.⁸

⁷ Konkrétně se list jmenoval *Bohemia oder Unterhaltungsblätter für gebildete Stände*, avšak k jeho přejmenování periodika došlo ještě třikrát. V červenci 1832 se změnil jeho podtitul a list vycházel pod názvem *Bohemia, ein Unterhaltungsblatt*. V roce 1846 pak podtitul zcela zmizel a noviny nesly název prostě *Bohemia* a konečně v roce 1914 došlo k přejmenování deníku na *Deutsche Zeitung Bohemia*. V článku jsou dále rozebírány pouze texty vycházející v období, kdy se list nazýval *Deutsche Zeitung Bohemia*, je však používán i zkrácený název *Bohemia*, jak bylo možné ji nejčastěji nalézt označenou i v dobových textech.

⁸ Rudolf Haase (*1811–†1888) byl nejmladší ze synů tiskaře Bohumila Haaseho a lze jej považovat za prvního šéfredaktora *Bohemie*. Přispíval do ní již během vysokoškolských studií. Roku 1835 se stal doktorem práv a převzal vedení listu. Současně se redakce *Bohemie* přesunula z domu U Půl zlaté hvězdy vedle paláce Kinských do Anenského dvora kousek od Staroměstského náměstí. Pro redakci *Bohemie* získal i jejího dalšího šéfredaktora Franze Klutschaka, literáta Bernharda Gutta, či právníka, pedagoga a historika hudby Dr. A. W. Ambrose. V roce 1844 přenechal Rudolf Haase šéfredaktorský post Franzu Klutschakovi a o rok později zcela zanechal své novinářské činnosti a z redakce *Bohemie* odešel, aby se mohl věnovat obchodní činnosti v rodinné firmě. (Anonym, 1927a, s. 2)

Franz Klutschak se narodil v Praze 11. února 1814. Po studiu práv se začal věnovat žurnalistice a v roce 1836 se stal členem redakce listu *Bohemia*, jehož vedení v roce 1844 převzal. V roce 1877 odešel kvůli oční chorobě z redakce listu, ale ještě do roku 1881 působil v jeho vydavatelsvu. Kromě *Bohemie* redigoval také beletristický časopis *Panorama des Univerzum* a vydával list *Konstituionellen Blattes aus Böhmen*. Kromě své novinářské činnosti je znám i pro své vlastivědné a topografické znalosti, ze kterých čerpal při vydávání několika publikací (například *Der Führer durch Prag*, či *Böhmische Adelssitze*). U příležitosti oslavy 40 let své redaktorské činnosti byl vyznamenán titulem císařského rady. Zemřel 21. července 1886 během svého pobytu v Krásném Dvoře. (Anonym, 1886, s. 869)

Josef Walter se narodil roku 1821 v Terezíně, kde jeho otec působil jako voják. Po studiu na bohoslovecké fakultě vstoupil do kláštera křižovnického řádu. Řád opustil v roce 1848. Ještě téhož roku 17. května nastoupil do redakce *Bohemie*, kde se stal Klutschakovým nejbližším spolupracovníkem. Vedení listu postupně přebíral mezi lety 1876 a 1877. Trpěl nevyhlášenou srdeční vadou, která se v posledních týdnech jeho života projevovala tak bolestivými stavy bez vyhlídky na zlepšení, že se Josef Walter rozhodl spáchat sebevraždu a 10. 9. 1888 skočil z železničního mostu nedaleko Čelakovic do Labe, kde utonul. (Anonym 1888a, s. 2; Anonym 1888b, s. 4)

Josef Willomitzer se narodil 17. dubna 1849 v Benešově, kde jeho otec, Klutschakův přítel z mládí, působil jako státní návládní. Když byl Josef Willomitzer ještě dítě, rodina se přestěhovala do Chebu, kde Willomitzer začal navštěvovat gymnázium. Kvůli otcově předčasné smrti ale školu nedokončil. V roce 1869 nastoupil do redakce *Bohemie*, kde pod Klutschakovým dohledem postupně rozvíjel své dovednosti a jejíž vedení nakonec v roce 1888 převzal. Kromě žurnalistické činnosti byl také básníkem, spisovatelem a dramatikem. Pro svou povahu a smysl pro humor byl mezi svými kolegy a přáteli velmi oblíbený. Na konci září 1900 se mu na obličej objevila růže, již po osmi dnech podlehl. Zemřel ráno 3. října 1900. (Klaar, 1927, s. 4; Anonym, 1900, s. 1)

Richard Schubert se narodil 18. ledna 1866 v Meerane v Sasku. V roce 1890 vystudoval filosofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. V letech 1898 a 1899 byl odpovědným redaktorem *Prager Tagblattu*.

V období během první světové války vycházela *Bohemia* téměř nepřetržitě a po vzniku samostatného Československa podporovala zprvu zemskou vládu provincie Německé Čechy, což byl důvod jejích četných konfiskací v tomto období. Od března do začátku června 1919 byla dokonce zcela zastavena (Krolop a kol., 2015, s. 56) a obviňována ze spoluúčasti na špionáži pro německou říši v souvislosti s aférou vicekonzula Schwarze. Deník mohl posléze znovu vyjít až 6. června 1919 (Anonym, 1927b, s. 7). Po válce uvažovala *Bohemia* krátce také o přesídlení svého vydavatelství mimo Prahu,⁹ jelikož její čtenářskou základnu tvořilo z velké části německé obyvatelstvo menších měst. Kvůli celkové náročnosti však tuto myšlenku nakonec opustila (Anonym, 1927b, s. 7; Höhne a Köpplová, 2022, s. 167; Köpplová, 2004). *Bohemia* měla jakožto list s nejdelsí nepřerušenou tradicí značný vliv na formování německé veřejnosti. Ačkoli nikdy nebyla oficiálním orgánem žádné politické strany, od konce 19. století je možné její působení spojit s liberálním proudem a později konkrétně s *Německou demokratickou stranou svobodomyšlnou* (Bednařík a kol., 2011, s. 161). Během svého vycházení v období první republiky se navíc často vyjadřovala kriticky k národnostní a menšinové politice československé vlády. Kromě svého politického zamě-

---

Od roku 1900 byl šéfredaktorem *Bohemia*. Roku 1908 nastoupil do redakce listu *Tagespost* v Linci, kde se záhy stal jeho odpovědným redaktorem. Do důchodu odešel v roce 1930. Zemřel v Linci 22. prosince 1933. (Anonym 1933, s. 6; Krackowizer a Berger, 1931, s. 303; Výborná, 1965, s. 8; Anonym, 1902, s. 7; Anonym, 1908, s. 8)

Karl Hitschmann byl nejspíše šéfredaktorem *Bohemia* mezi lety 1908–1912. Krolop (2015, s. 51) uvádí, že Hitschmann byl Willomitzerův nástupce. Jako šéfredaktor však zůstával spíše v pozadí listu. Dle zpráv z dobového tisku byl v roce 1907 jeho tajemníkem, z roku 1910 existují zprávy, že byl jejím ředitelem a v letech 1911 a 1912 šéfredaktorem. V roce 1910 byl zvolen účetním spolku *Deutsche Presse*. (Anonym, 1907a, s. 30; Anonym, 1907b, s. 6; Anonym, 1910a, s. 2; Anonym, 1910b, s. 18; Anonym, 1911, s. 22; Anonym, 1912a, s. 10) Sigmund Blau se narodil 29. září 1876 ve Vídni. Přesídlil do Prahy, kde se v roce 1908 stal redaktorem *Bohemia* a od října 1912 do roku 1917 byl jejím šéfredaktorem. V lednu 1918 se stal šéfredaktorem *Prager Tagblattu* a byl jím nejméně do konce roku 1937, kdy mu vypršela smlouva a vystřídal jej Rudolf Thomas. Zemřel 22. února 1939 v Praze na rakovinu a srdeční zástavu. (Anonym 1912b, s. 8; Anonym 1917e, s. 3; Anonym, 1918c, s. 4; Verlag und Redaktion des „Prager Tagblatt“ 1936, s. 1; MGVIN Z7 1938-1939; NACH PŘ I)

Albert Wesselski byl vědec, inženýr, překladatel a redaktor. Narodil se ve Vídni 3. září 1871 v rodině středoškolského profesora. V letech 1892–95 zde studoval filozofickou fakultu a poté vysokou školu technickou. V letech 1902 až 1906 působil jako inženýr u státního stavebního úřadu ve Štýrském Hradci. Toto zaměstnání ho však nenaplněovalo a tak se od roku 1907 věnoval zejména žurnalistice a vědě. V roce 1907 nastoupil v Děčíně jako redaktor listu *Tetschen-Bodenbacher Zeitung*, poté byl v letech 1915 až 1916 šéfredaktorem salzburských *Neuesten Nachrichten* a následně do léta 1918 působil jako šéfredaktor listu *Innsbrucker Nachrichten*. Poté přesídlil do Prahy, kde v roce 1918 nastoupil do redakce *Deutsche Zeitung Bohemia* a o rok později se stal jejím šéfredaktorem. Roku 1935 odchází na odpočinek, aby se mohl věnovat již jen vědě. Svůj volný čas trávil badáním. Pole jeho výzkumu bylo zaměřeno na výklad středověkých pohádek a povídek. U příležitosti jeho šedesátin mu byl Německou univerzitou v Praze udělen čestný doktorát a v roce 1935 se habilitoval na univerzitě ve Štýrském Hradci pro srovnávací literární dějiny. Zemřel 2. února 1939 v Praze. (Krupa a kol., 1999, s. 526; Anonym, 1939, s. 9; Petrbock, 2019)

⁹ Německy mluvící obyvatelstvo Prahy v té době činilo cca 40 tisíc, náklad deníku se pohyboval mezi 30 a 35 tisíci výtisky. (Höhne a Köpplová 2022: 167; Köpplová 2004).

ření si list udržoval vysokou úroveň zejména po stránce kulturního zpravodajství a divadelní kritiky, čímž přímo navazoval na své počátky. Během prvorepublikového období deník spolupracoval s mnoha významnými osobnostmi, ať už patřily k německé pražské kulturní scéně nebo byly jejich zahraničními korespondenty (Höhne a Köpplová, 2022, s. 167–168). Hlavním redaktorem její kulturní rubriky byl například Ludwig Winder, jehož úzkými spolupracovníky byli například hudební referent Felix Adler, či divadelní zpravodaj Paul Kisch (Srov. např. Krop, 2015). Hospodářskou rubriku vedl Franz Bacher a jejím hlavním redaktorem byl až do roku 1933 Friedrich Weil (srov. např. Zatřepálková, 2023). Mezi další významné osobnosti meziválečného působení deníku patřily také August Ströbl, Albert Komma, Georg Manheimer a další. Podepsání mnichovské dohody a následná reorganizace periodického tisku postihly i *Bohemii*, která odtržením Sudet ztratila velkou část svého čtenářstva a sama se rozhodla ukončit svou činnost. Její poslední číslo vyšlo 31. prosince 1938 (Köpplová, 2012, s. 32).

5 Termín Staatbürgliche Erziehung a jeho výskyt v deníku *Deutsche Zeitung Bohemia*

Tato kapitola si všímá, v jakém kontextu se v deníku *Deutsche Zeitung Bohemia* objevovaly v letech 1914–1938 termíny spojené s výchovou k občanství, konkrétně „Staatbürgliche Erziehung“ a „Bürgerkunde“. Tyto termíny byly v periodiku vyhledány pomocí systému Národní knihovny České republiky Kramerius, který umožňuje fultextové vyhledávání ve vybraných zdigitalizovaných periodících a knihách. Jistým omezením, které snižuje přesnost softwaru rozeznávajícího písmo, je kromě samotné nečitelnosti starých tiskovin, také to, že *Deutsche Zeitung Bohemia* byla tištěna frakturou – typem novogotického lomeného písma. Je tedy možné, že zde uvedený výčet výskytů těchto pojmů nebude vyčerpávající a otvírá se tak možnost dalšího přezkoumání v budoucnu.

Celkově bylo v daném období v deníku nalezeno 25 článků, z toho 18 odpovídalo heslu „staatsbürgerliche(n) Erziehung“ a 7 heslu „Bürgerkunde“. V časovém rozpětí se tyto termíny v novinách vyskytovaly poměrně nerovnoměrně: v období 1914–1918 tedy před koncem první světové války bylo nalezeno celkem 15 článků týkající se výchovy k občanství, zbylých 10 jich vyšlo po vyhlášení samostatného Československa mezi lety 1918–1937.

První nalezená zmínka pochází z prosince 1914 a jedná se o inzertní stránku, která doporučuje knihy, které jistě potěší jako dárek k Vánocům „každého z učitelů“. Jednou doporučovaných knih byla i kniha týkající se občanské výchovy „Psychologie und Erziehung“ od Antona Hergeta¹⁰ (Anonym, 1914, s. 12). V roce

¹⁰ Anton Herget se narodil 6. listopadu 1875 v Javorné, vystudoval filozofii a poté působil jako profesor teorie výchovy a psychologie v Chomutově. Na Vyšší odborné škola pro učitele v Praze byl vedoucím oddělení

1915 se objevuje jiná inzertní zmínka o kupeckých kurzech pro válečné invalidy, jejichž součástí měla být i výuka občanské nauky (Anonym, 1915, s. 10).

V roce 1916 již *Deutsche Zeitung Bohemia* přináší kromě inzerce i širší škálu článků týkajících se občanské výchovy. V březnu se v úvahovém článku zaměřuje na filozofii *Als Ob* Hanse Vaihingera a její vztah ke státu: Stát jedná jako by všechny jeho zákony, nařízení a principy byly známy všem lidem ve všech koutech státu stejným způsobem. Stát se však musí snažit mezi touto zřejmou fikcí a realitou udělat co nejmenší mezeru a zde by měla sloužit občanská výchova. Autor článku se přitom táže, zda není občanská výchova nejméně stejně tak důležitá, jako výchova náboženská a zda by se výuce zákonů nemělo věnovat ve školách více prostoru i třeba na úkor jiných předmětů (Troll, 1916, s. 3). Hlavním tématem dalšího článku z června 1916 je požadavek na prosazení jazykového zákona, který by ve všech oblastech monarchie zaváděl vedle místních jazyků jako jednotící úřední jazyk němčinu. Výuka němčiny by spolu s výchovou k občanství měla být prospěšná i ve vzdělávání vojáků v armádě (Anonym, 1916a, s. 5). Další článek z července téhož roku volá po konečném zestatnění školství, aby mohla být zavedena jednotná výchova k občanství, neboť se ukazuje, že „vítězství ve válce nezávisí na početní převaze, ale na síle ducha“ (Anonym, 1916b, s. 7). Článek ze září 1916 zmiňuje výchovu k občanství v souvislosti s nařízením, které zavádělo povinně tři bezmasé dny, které měly kvůli vysoké ceně masa lépe zajistit rozdělení potravin mezi chudé a bohaté. Text konstatuje, že toto nařízení bohužel nestačí, jelikož výchova k občanství ještě nepokročila natolik, aby v lidech vzbudila vědomí, že dodržování těchto omezujících předpisů je v zájmu národa, nikoli v zájmu úřadů (Anonym, 1916c, s. 1). V prosinci 1916 otiskuje *Bohemia* v souvislosti s blížícími se Vánočními svátky reklamu na sbírku obrázkových knih Österreichs Ruhmeshalle svého redaktora Antona Hergeta, jejíž jednotlivé svazky se věnují dílu a životu významných Rakušanů (Anonym, 1916d, s. 7) a ještě před Vánoci taktéž představuje v článku „Die neuen Minister“ nové ministry rakouské vlády, mezi nimiž byl i Dr. Josef Marie Baernreither, který byl taktéž autorem knihy „Über staatsbürgerliche Erziehung“ (Anonym, 1916e, s. 2).

V lednu 1917 uveřejňuje *Bohemia* reakci jednoho úředníka na jiný článek, který na jejích stránkách vyšel začátkem měsíce a ve kterém se diskutuje o možných prostředcích k obnově Rakouska a vyzdvihuje se nutnost, aby se občané stali občany uvědomělými, a toto uvědomění mají vzbudit a udržovat úřednické osoby, včetně vzdělávacích institucí. K tomu je dle autora článku třeba přísného výběru na školách i úřadech a konečně obnovy depolitizace úřadů. Reakce kritizuje tyto

---

hudební výchovy. Byl redaktorem přílohy pro mládež deníku *Deutsche Zeitung Bohemia*. Zemřel 17. května 1944 v Praze (Harten, 2003).

úvahy, jako příliš obecné a neodpovídající poměrům Rakouska. Ke krokům týkajícím se samotné výchovy k občanství tj. výběry na středních a vysokých školách a přísnější zkoušky nemá výtek. Pokládá však německé vzdělávací instituce za dostatečně kvalitní již nyní. Poukazuje však na to, že pro úředníka není stěžejní hodnocení dle talentu, ale dle píle, jelikož úředničina není volné povolání. Nejvíce polemizuje s požadavkem depolitizace úřednictva, kdy se samozřejmě úředník musí zdržet vměšování do politických bojů, avšak jakmile se do vlády dostanou strany lhotejné nebo zcela nepřátelské vůči státnímu uvědomění – pak by měl zakročit, právě pro svou domnělou roli buditele státního uvědomění (Hycke, 1917, s. 4). V březnu 1917 Heinrich Rauchberg ve článku „Der bürgerkundliche Unterricht in Österreich“ představuje práci Prof. L. Fleischnera a upozorňuje na důležitost výchovy k občanství a její zavedení do škol po válce (Rauchberg, 1917, s. 17). Další příspěvek z května překládá požadavky německé ústavní strany, mezi které patřila například jednotná ústava, jednotný úřední jazyk němčina, pevnější dohled státu nad školami a povzbuzení patriotického a pro státního smýšlení mládeže skrze občanskou výchovou (Anonym, 1917a, s. 9). Poslední 4 zmínky o občanské výchově před koncem první světové války se objevily v souvislosti s kurzy občanské výchovy na různých školách, konkrétně šlo o kurz vedený L. R. Spiegelem na Akademii für höhere Frauenbildung v Praze (Anonym, 1917b, s. 8), přednášky prof. Rauchberga na právnické fakultě (Anonym, 1917c, s. 6), půlroční kurz pro pomocné kupecké síly, jehož součástí byla i občanská nauka (Anonym, 1917d, 4) a kurzy výchovy k občanství vedené Franzem Bachnerem na Holzners Mädchenfortbildungsschule v Praze Na Poříčí (Anonym, 1918a, s. 7).

Necelý měsíc po vyhlášení samostatného Československa se v *Bohemii* objevila krátká zpráva o plánu na zavedení občanské výchovy do škol, který na národním shromáždění přednesl Dr. Antonín Uhlíř. Kromě zavedení výuky na obecných, občanských a středních školách, měla být na univerzitách a technikách zavedena katedra občanské nauky a veřejnosti měly být bezplatně poskytnuty lidové kurzy občanského vzdělávání, které budou populárně naučným způsobem vysvětlovat, jako funguje nové státní zřízení a jaká jsou práva a povinnosti občanů (Anonym, 1918b, s. 3). Ze zprávy, která však vyšla v *Bohemii* o rok později, je zřejmé, že uvedení původních plánů v praxi nebude úplně jednoduché. Článek informoval o schůzi konané ve Frýdlantu 24. listopadu 1919, na které mělo dojít k založení výboru pro okresní vzdělávání za účelem zřizování lidových kursů pro občanskou výchovu. Shromáždění však nakonec jednomyslně přijalo usnesení zhruba následujícího znění: Dnes zde shromáždění zástupci různých politických stran, autonomních těles a vzdělávacích spolků prohlašují, že uznávají za nutné zavedení lidových kursů pro občanskou výchovu nařízených Ministerstvem školství

a národní osvěty. Avšak s ohledem na skutečnost, že německý národ byl dosud vyloučen z účasti na Národním shromáždění a že německý školní systém byl vážně poškozen školským zákonem ze dne 3. dubna 1919 a na něj navazujícími opatřeními vlády, nejsme schopni pokračovat v zřizování výboru pro okresní vzdělávání, dokud není zaručena účast německého lidu na zákonodárství a na jeho kulturním rozvoji ve smyslu národní samosprávy. (Anonym, 1919, s. 6) O dva roky později v listopadu 1921 se objevuje v *Bohemii* první pozvánka na bezplatnou přednášku Rudolfa Slawitscheka s tématem Staatbürgliche Erziehung – národ, stát a hospodářství, kterou organizoval Německý okresní výbor Velká-Praha. (Anonym, 1921, s. 6) V červenci následujícího roku se téma občanské výchovy objevuje v článku kritizující odpověď ministra Beneše na interpelaci poslanců o rozdělení částky 2,5 mil korun na školství. Nízkou výši příspěvků na výchovu k občanství pro německé spolky odůvodňuje málo intenzivní spoluprací těchto spolků s vládou. *Bohemia* hodnotila tuto odpověď jako rozpačitou a skandální i z důvodu, že trvalo dva měsíce, než se Beneš k interpelaci vyjádřil (Anonym, 1922, s. 3). Článek z května 1924 následně informuje o středoškolské reformě, novém rozdělení gymnázií a reálných škol na různé větve a sděluje, že občanská výchova má být společným základem pro nižší stupeň všech větví (Anonym, 1924, s. 6). Další krátká zmínka o občanské výchově se objevuje ve vzpomínkovém článku u příležitosti osmdesátých narozenin Dr. Josefa Maria Baernreithera v dubnu 1925 (Anonym, 1925, s. 4). Jeden z kritických článků, který indikuje nespokojenost německy mluvících obyvatel s vládní organizací občanského vzdělávání, vyšel na počátku roku 1928. *Bohemia* kritizuje zpolitizování lidového vzdělání, jež potvrdil průběh kurzu pro lidové pedagogy, který se konal začátkem roku a jehož náhrady hradilo ministerstvo školství. V článku upozorňovalo na nízkou účast, jelikož chyběla většina německých okresních osvětových komisí. Účastníci byli členové politických stran, a program tak dával tušit, že kurz bude mít ráz spíše stranické konference, než přednášky o veřejném školství. Účastníci kurzu se jistě museli divit, že se o výchově k občanství nedozvěděli vůbec nic (Anonym, 1918, s. 4).

Ve třicátých letech byly v *Bohemii* nalezeny tři zmínky týkající se občanské nauky. První z nich z ledna 1931 informuje o přeměně kasáren na vzdělávací instituce pro vojáky, kteří by se měli kromě občanské nauky učit o hygienických návycích, následcích nakažlivých chorob a závislostí jako je alkoholismus, kouření, či hraní karet. (Anonym, 1931, s. 5) Další článek pochází až z roku 1936, kdy v lednu přináší krátkou reportáž z výsledku profesora Lehmmanna, který byl nakonec odsouzen k jednomu roku vězení a uprchl do nacistického Německa. Lehmann ve své obhajobě otištěné v *Bohemii* tvrdí, že jako lidový vychovatel má vyloženě povinnost na základě zákona o lidovém vzdělávání (Volksbildungsgesetzes), zabývat se studiem politických otázek, jelikož mu je uložena povin-

nost přispívat k výchově k občanství (Anonym, 1936, s. 3). Poslední článek informuje o schůzi Institutu pro německé národní školství, jehož úkolem mělo být podporovat úsilí ministerstva školství při provádění zákonů o občanské výchově, obecních knihovnách a obecních pamětních knihách a na základě těchto zákonů podporovat organizaci a poskytování veřejného vzdělávání, která se měla konat 13. a 14. listopadu 1937 (Anonym, 1937, s. 4).

6 Závěr

Po vzniku samostatného Československa se kladl důraz na výuku občanské nauky, která měla zajistit nejen, že si budou občané vědomi svých práv a povinností v demokratickém státě, ale že si vybudují pozitivní vztah jak k nově vzniklé demokratické republice, tak ke svému národu. Situaci německy mluvícího obyvatelstva ve vztahu k občanskému vzdělávání v Československu komplikoval fakt, že se cítili být příslušní k německému národu, který byl v meziválečném období v Československu pokládán za národnostní menšinu.

Komplikovanost situace lze vysledovat i z ohlasů z dobového tisku, zde konkrétně v deníku *Deutsche Zeitung Bohemia*. Pokud se zaměříme na články vycházející před koncem první světové války (tedy v období let 1914–1918), zjistíme, že téma občanské výchovy bylo rozebíráno častěji, než v období po vzniku samostatného Československa. Články z této doby se kromě inzertních odkazů na knihy a kurzy německy mluvících osobností zaměřují zejména na nutnost zavedení jednotného občanského vzdělávání ve školách a větší kontrolu státu. Články tak prokazují, že výchovu k občanství pokládali za důležitý prvek při stabilizaci státu již za Rakouska-Uherska. Výchovou k občanství se zde však jasně myslela výchova k principům monarchie, která má být převážně německá, a upřednostňování němčiny jako hlavního úředního jazyka. Válečné okolnosti však neposkytly mnoho prostoru pro uskutečnění těchto úvah, které jsou i v samotných článcích uvozovány větami typu: Až bude po válce, je třeba udělat...

Po válce se však situace diametrálně změnila – v Československu již německy mluvící obyvatelé neměli privilegované postavení. Došlo k zavádění výchovy k občanství, které sice sledovalo podobné cíle, jaké předestírali úvahy ve válečných číslech *Bohemie*, avšak tentokrát v optice privilegovaného postavení českého a slovenského národa. Zájem o téma výchovy k občanství v tomto období v deníku *Deutsche Zeitung Bohemia* viditelně poklesl. Zatímco v průběhu čtyř let trvání první světové války se podařilo téma výchovy k občanství v *Bohemii* nalézt 15 krát. Pro období dvaceti let trvání první republiky se to povedlo pouze 10 krát. Mezi příspěvky kromě inzerce a neutrálních informativních článků o školských reformách a prohlášení státních zastupitelů, patřila zejména kritika Československé vlády.

7 Použitá literatura

- ANONYM. Dr. Josef Maria Baernreither. Ein Achtziger. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1925, 10. 4. 1925, **98**(85), 4.
- ANONYM. Abgelehnte Gründung eines Bezirksbildungsausschusses. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1919, 30. 11. 1919, **92**(207), 6.
- ANONYM. Albert Wesselski zemřel. *Lidové noviny*. 1939, 5. 2. 1939, **47**(6), 9.
- ANONYM. Aus Kurorten und Sommerfrischen. *Neues Wiener Tagblatt*, 1911, 31. 7. 1911, **45**(208), 22.
- ANONYM. Bürgerliches Konversatorium. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1918a, 9. 2. 1918, **91**(39), 7.
- ANONYM. Das Prager Tagblatt „Bohemia“. *Buchdrucker-Zeitung*. 1902, 2. 1. 1902, **30**(1), 7.
- ANONYM. Der Kampf um das Selbstbestimmungsrecht. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1927b, 30. 1. 1927, **100**(25), 7.
- ANONYM. Der neue Chefredacteur der „Bohemia“. *Neues Wiener Journal*. 1912b, 22. 10. 1912, **20**(6824), 8.
- ANONYM. Der wirtschaftliche Zusammenschluß der österreichischen Tageszeitungen. *Buchdrucker-Zeitung*. 1917e, 23. 8. 1917, **45**(34) 2–3
- ANONYM. Deutsche Bezirksbildungsausschuß Groß-Prag. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1921, 24. 11. 1921, **94**(275), 6.
- ANONYM. Die Akademie für höhere Frauenbildung in Prag. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1917b, 16. 6. 1917, **90**(163), 8.
- ANONYM. Die Gründer der „Bohemia“. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1927a, 30. 1. 1927, **100**(25), 2.
- ANONYM. Die Kaserne als Bildungsinstitut. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1931, 16. 1. 1931, **104**(14), 5.
- ANONYM. Die Mittelschulreform. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1924, 18. 5. 1924 **97**(117), 6.
- ANONYM. Die neuen Minister. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1916e, 21. 12. 1916, **89**(353), 2.
- ANONYM. Die Staatsgelder der „Pětka“. Eine Verlegenheitsantwort der Regierung. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1922, 15. 7. 1922, **95**(164), 3
- ANONYM. Die Staatssprache. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1916a, 23. 6. 1916, **89**(174), 5.
- ANONYM. Die Verassungspartei für die deutschen Forderungen. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1917a, 15. 5. 1917, **90**(132), 9.
- ANONYM. Dr. Richard Schubert †. *Alpenländische Morgen Zeitung*. 1933, 22. 12. 1933, **1**(17), 6.

- ANONYM. Einführung der Bürgerkunde an den Schulen. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1918b, 21. 11. 1918, **91**(318), 3.
- ANONYM. Empfänge und Konferenzen beim Ministerpräsidenten. *Illustriertes Wiener Extrablatt*. 1907b, 20. 4. 1907, **36**(107), 6.
- ANONYM. Franz Klutschak †. *Leitmeritzer Zeitung*. 1886, 24. 7. 1886, **16**(56), 869.
- ANONYM. Für ein Goethe-Denkmal in Teplitz-Schönau. *Teplitz-Schönauer Anzeiger*. 1910b, 31. 12. 1910, **50**(160), 17 – 19.
- ANONYM. I was, wegen dem Biffel. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1916c, 16. 9. 1916, **89**(257), 1.
- ANONYM. In Badgastein. *Salzburger Volksblatt: unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg*. 1912a, 4. 8. 1912, **42**(175), 10.
- ANONYM. Joseph Willomitzer †. *Prager Tagblatt*. 1900, 3. 10. 1900, **24**(273), 1.
- ANONYM. Kaufmannische Sonderabteilung an der k. k. Fachschule in Haida. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1917c, 31. 7. 1917, **90**(208), 6.
- ANONYM. Kaufmännische Lehrkurse für Kriegsinvalide in Aussig. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1915, 23. 10. 1915, **88**(294), 10.
- ANONYM. Kinderfürsorge. *Teplitz-Schönauer Anzeiger*. 1908, 22. 2. 1908, **48**(23), 7–8.
- ANONYM. Konferenzen beim Ministerpräsidenten. *Prager Tagblatt*. 1907a, 18. 4. 1907, **31**(106), 30.
- ANONYM. Österreichs Ruhmeshalle. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1916d, 8. 12. 1916, **89**(340), 7.
- ANONYM. Pädagogische Weihnachten. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1914, 12. 12. 1914, **87**(342), 12.
- ANONYM. Politisierende Volksbildung. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1928, 3. 1. 1928, **101**(2), 4.
- ANONYM. Redaktionelles. *Prager Tagblatt*. 1918c, 1. 1. 1918, **41**(1), 4.
- ANONYM. Staatschule. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1916b, 16. 7. 1916, **89**(195), 7.
- ANONYM. Tagung des Instituts für deutsche Volksbildung. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1937, 9. 10. 1937, **110**(238), 4.
- ANONYM. Universitätsvorlesungen über österreichische Bürgerkunde. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1917d, 8. 10. 1917, **90**(286), 4.
- ANONYM. Verein „Deutsche Presse“ in Böhmen. *Leitmeritzer Zeitung*. 1910a, 5. 2. 1910, **40**(11), 2.
- ANONYM. Vernehmung Prof. Emil Lehmanns. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1936, 4. 1. 1936, **109**(3), 3.
- ANONYM. Vrchní redaktor „Bohemie“ pan Josef Walter mrtev. *Národní politika*. 1888a, 12. 9. 1888, **6**(254), 2.

- ANONYM. Zum Selbstmorde des „Bohemia“ – Cheffredacteurs. *Linzer Volksblatt*. 1888b, 19. 9. 1888, **20**(216), 4.
- BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Žurnalistika a komunikace. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BOROVÍČKA, Michael; KAŠE, Jiří; KUČERA, Jan P., a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české, XII. a, 1860–1890*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-181-8.
- HARTEN, Uwe. Herget, Anton. *Oesterreichisches Musiklexicon online* [online]. 2003 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_H/Herget_Anton.xml
- HÖHNE, Steffen a Barbara KÖPPLOVÁ. 10. 3 Novinářství. In: *Kompendium německé literatury českých zemí*. Praha: Academia, 2022, s. 160 – 172. ISBN 978-80-200-3388-8.
- HONZÁKOVÁ, Lucie. *Vývoj a proměny obsahu občanské nauk*. Mělník, 2020. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- HORSKÁ, Viola. Pojetí vzdělávacího oboru Výchova k občanství v RVP ZV. *METODICKÝ PORTÁL RVP.CZ* [online]. 2004 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/77/POJETI-VZDELAVACIHO-OBORU-VYCHOVA-K-OBCANSTVI-V-RVP-ZV.html>
- HUBÁLEK, Tomáš. *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*. Erudica. Praha: Epocha, 2017. ISBN 978-80-7557-110-6.
- HYCKE, A. Auch ein Rahnwort. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1917, 26. 1. 1917, **90**(24), 4.
- J. St. Aus dem 48er Jahr. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1927, 30. 1. 1927, **100**(25), 2–3.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Třetí vydání. Praha: Libri, 2017. ISBN 978-80-7277-563-7.
- KLAAR, Alfred. Aus den Tagen meines Bohemia-Beginns. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1927, 30. 1. 1927, **100**(25), 3–4.
- KÖPPLOVÁ, Barbara. Der Neue Tag – jeden z konců německého tisku v Čechách a na Moravě. *Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie*. 2012, **57**(4), 31–35.
- KÖPPLOVÁ, Barbara. Vývoj německého tisku od poloviny 19. století do konce druhé světové války. In: KUBÍČEK, Jaromír a kol., ed. *Noviny České republiky 1919–1945*. 1. Brno: Lector Benevolus, 2004, s. 55–76. ISBN 80-86249-29-8.
- KRACKOWITZER, Ferdinandu a Franz BERGER. *Biographisches Lexikon des Landes Österreich ob der Enns – Gelehrte, Schriftsteller und Künstler Oberösterreichs seit 1800*. Passau: Inst. f. Ostbairische Heimatforschung, 1931.

- KROLOP, Kurt, KRAPPMANN, Jörg a CZMERO, Jaromír (ed.). *Ludwig Winder: sein Leben und sein erzählerisches Frühwerk : ein Beitrag zur Geschichte der Prager deutschen Literatur*. Olomouc: Palacký-Universität Olomouc, 2015. ISBN 978-80-244-4674-5.
- KRUPA, Viktor; OPATRŇÝ, Josef a KOLMAŠ, Josef, FILIPSKÝ, Jan (ed.). *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Kdo byl kdo. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-59-1.
- LIOLIASOVÁ, Pavla. „Metla vyháání děti z pekla.“ Velký říšský zákon před 150 lety vedl ke konci tělesných trestů ve školách. *IROZHLAS.cz* [online]. 2019 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/skolstvi-150-let-osmilet-a-skolni-dochazka-telesne-tresty_1905140855_ako
- MGVIN Z7 1938–1939, Archiv hl. m. Prahy, Matrika zemřelých magistrátní úřadovny na Vinohradech, sign. MGVIN Z7, s. 123 [cit. 2023-04-03] Dostupné z: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=9094d-9c7ed574591865c4cf3d612a53a&scan=126#scan126>
- NACH, PŘ I, Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, karton 38, obraz 633, Digitalizované pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství (konskripce) 1850–1914, [cit. 2023-05-20] Dostupné z: <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?action=link&ref=czarch:CZ-100000010:874&karton=38&folium=633>
- NĚMEC, Mirek. *Erziehung zum Staatsbürger?: deutsche Sekundarschulen in der Tschechoslowakei, 1918–1938*. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Bd. 33. Essen: Klartext Verlag, 2010. ISBN 978-3-8375-0065-3.
- PETRBOK, Václav. Anton Müller a jeho pražský svět. In: LUDVOVÁ, Jitka. *Fidlovačka, aneb, Cokoli chcete*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2014, s. 136–174. ISBN 978-80-7008-330-7.
- PETRBOK, Václav. Wesselski. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2019, s. 154–155. [cit. 2023-04-29] Dostupné z: DOI:10.1553/0x003afd62
- RAUCHBERG, Heinrich. Der bürgerkundliche Unterricht in Österreich. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1917, 11. 3. 1917, **90**(68), 17.
- ŠMAJSTRLOVÁ, Dana. *Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918–1938): srovnání českého a německého školství*. Olomouc, 2020. Dizertační práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého.
- TROLL, Atta. Als ob. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1916, 12. 3. 1916, **89**(72), 3. Verlag und Redaktion des „Prager Tagblatt“. Erklärung. *Prager Tagblatt*, 1936, 20. 11. 1936, **61**(270), 1.

- VÝBORNÁ, Milena. *Disertace pražské university 1882–1945 II. (Německá universita)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.
- WEBER, Ottokar. Die Gründung der „Bohemia“. *Deutsche Zeitung Bohemia*. 1927, 30. 1. 1927, **100**(25), 1–2.
- ZATŘEPÁLKOVÁ, Hana. Franz Bacher – Politiker und Journalist mit internationaler Ausstrahlung *Brücken*. 2023, **30**(2). (V tisku).

8 Kontakt na autora

Hana Zatřepálková
Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Katedra mediálních studií
Smetanovo nábř. 6,
110 00 Staré Město
Email: hana.zatrepalkova@gmail.com
Školitel: doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

**SOCIOLOGIE,
HISTORIE, POLITOLOGIE
A PSYCHOLOGIE**

Osobnostní a sociální výchova jako součást resocializace odsouzených mužů

Personal and social education as part of the resocialization of convicted men

Věra Jančová

Anotace: Pro moderní penologické systémy není výkon trestu ve věznici spojen s pouhým odnětím svobody. Pracovníci odborného zacházení ve vězeňství a spolupracující organizace usilují o celkový rozvoj osobnosti odsouzených. Výchova k občanství tak představuje zásadní cíl penitenciárního působení. Příspěvek analyzuje metody zacházení s odsouzenými muži ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice se zaměřením na aktivity rozvíjející občanské kompetence. Kromě statistických dat prezentuje, na základě realizovaného kvalitativního šetření, hodnocení této výchovy zaměstnanci VS ČR i odsouzenými ve vybrané věznici.

Klíčová slova: výkon trestu, program zacházení, speciální výchovné aktivity, osobnostní výchova, resocializace

Summary: For modern penological systems, serving a sentence in prison is not associated with mere imprisonment. Professional treatment workers in prisons and cooperating organizations strive for the overall development of the personality of convicts. Education for citizenship thus represents a fundamental goal of penitentiary activity. The paper analyzes the methods of treatment of convicted men serving prison terms in the Czech Republic with a focus on activities that develop civic competence. In addition to statistical data, he presents, on the basis of a qualitative survey, an evaluation of this education by employees of the Supreme Court of the Czech Republic and convicts in a selected prison.

Key words: execution of sentence, treatment program, special educational activities, personality education, resocialization

1 Úvod

Osobnostní a sociální výchova se zabývá rozvojem klíčových životních dovedností. Jejím cílem je vybavit člověka kompetencemi v oblasti osobního života se sebou samým a života v mezilidských vztazích. Nejvyšší rozmach této disciplíny nastal ve druhé polovině 20. století, stal se reakcí na celkový stav společnosti.

Osobnostní a sociální výchova měla napomoci vyřešit problémy světa a stát se prevencí vzrůstajícího nežádoucího chování (Valenta, 2013, s. 44–45).

Nepodmíněný trest výkonu odnětí svobody je nejpřísnější sankcí za spáchání trestného činu. Tento trest má nejen ochránit společnost před samotnými pachateli, ale v rámci resocializace změnit osobnost odsouzeného. Moderní penitenciární systémy se snaží hledat metody práce s odsouzenými, které pomohou snížit recidivu pachatelů, a to prostřednictvím osobnostní a sociální výchovy.

2 Nástin problematiky prizonizace

Člověk umístěný do výkonu trestu odnětí svobody má omezený přísun podnětů z vnějšího světa a je na několik let vzdálen běžné realitě. Vrácení propuštěného jedince zpět do společnosti proto vyžaduje přípravu (Veteška a Fischer, 2020, s. 486–487).

Člověk páchající přečiny nebo zločiny má narušený vztah ke světu, mnohdy i sám k sobě. Nedodržuje normy, porušuje zákony, nevhodně tráví volný čas, nezvládá běžné životní situace, upřednostňuje svá práva na úkor druhých. Mnohdy také užívá návykové látky, nemá žádnou pracovní zkušenost či vzdělání. Řada sociálních situací je pro něho nečitelná. Navíc během uvěznění u něho dochází k další změně již narušených hodnot a preferencí. Plně se přizpůsobuje životu ve vězení a podřizuje se názorům většiny. Ztotožňuje se s rolí zločince a s kriminálním chováním. Nastává u něho tzv. proces prizonizace. Riziko recidivy tak bohužel stoupá. Následkem izolace od běžného světa se u vězňů eliminují sociální role, vyhasínají dosud získané znalosti a dovednosti. Resocializace u těchto osob je možná pouze v případě korekce jejich antisociálních a asociálních forem chování. Východiskem je mentální a emoční převýchova jedince (Veteška a Fischer, 2020, s. 470–473). Podobnou problematikou se již v 19. století zabýval vězeňský kaplan František Josef Řezáč, zakladatel první penitenciární školy. Vzděláváním a výchovou se snažil změnit osobnost trestanců a předejít i případné recidivě (Uhlík, 1997, s. 64–70).

Ve společnosti se názory na celkovou péči o odsouzené různí. Nezřídka se vyskytuje názor upřednostňování trestanců před „normálními“ lidmi, které oni svým jednáním vlastně poškodili. Laik ale nerozumí potřebám věznic a vězňů. Je třeba si uvědomit, že samotným uvězněním nikdy nelze docílit pozitivních vlastností u člověka, který neprošel žádoucí socializací a mnohdy ani nedokáže rozpoznat, co je vlastně správné. V kolektivu „darebáků“ se bez výchovného působení mnohdy ještě více demoralizuje.

3 Program zacházení

Program zacházení je zpracován na základě komplexní zprávy v nástupním oddíle pro každého odsouzeného. Představuje jakýsi plán práce s konkrétním vězněm. Na jeho tvorbě a plnění se podílejí odborní zaměstnanci – psycholog, vychovatel, speciální pedagog, sociální pracovník, terapeut. Je v něm zohledněna délka trestu, druh trestné činnosti, charakteristika osobnosti odsouzeného a příčiny páchaní trestné činnosti. Vzhledem ke specifčnosti prostředí je třeba užívat i specifické principy práce s odsouzeným a to dobrovolnost, závaznost, součinnost, individuálnost (Veteška a Fischer, 2020, s.504).

Program zacházení je složen z kombinace aktivit pracovních, speciálně výchovných, oblasti utváření vnějších vztahů, vzdělávacích a zájmových aktivit. Cílem stanoveného programu zacházení je přijetí odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin.

Typy programů zacházení se opírají o rizika, která odsouzený vykazuje v rámci zachování vnitřní a vnější bezpečnosti:

- minimálního zacházení – pracovní a zájmové aktivity
- standardního zacházení – pracovní a vzdělávací
- speciálního zacházení – speciální výchovné a vzdělávací aktivity
- základního motivačního zacházení – pracovní aktivity a dodržování pořádku a bezpečnosti
- předvýstupního zacházení (Petras, 2016, s. 16).

4 Speciální výchovné aktivity

Speciální výchovné aktivity tvoří součást všech programů zacházení. Osobnostní a sociální výchova se do nich plně promítá. Jedná se o skupinové i individuálně realizované sociální, speciálně pedagogické, psychologické a terapeutické aktivity. Veškerá práce s odsouzeným je v rámci těchto programů zaměřena na oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti, cílí na osobnost odsouzeného, změnu jeho postojů, myšlení a chování. Patří sem například sociálně právní poradenství, terapeutické programy jako sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, trénink zvládání vlastní agresivity (Veteška a Fischer, 2020, s. 545–547). Tyto aktivity jsou podporovány z Norských Fondů v rámci projektu „Snižování rizik odsouzených prostřednictvím intervenčních programů“, často je využito i spolupráce s neziskovými organizacemi (např. Volonté Czech o.p.s., Český helsinský výbor apod.).

4.1 Pardon

Cílovou skupinou tohoto programu jsou pachatelé závažných dopravních nehod a odsouzení, kteří se dopravní nehody dopustili pod vlivem návykové látky. Program je zaměřen na změnu jejich nezodpovědného chování. Má naučit odsouzené vnímat auto jako zbraň, kterou je třeba umět bezpečně ovládat a vyvarovat se tak porušování zákona. V rámci programu je zpravidla realizováno šest setkání v celkovém rozsahu 39 hodin.

4.2 Zastav se, zamysli se, změň se

Kognitivně behaviorální terapie, ve vězeňství známá jako „tři zetka“, motivuje pachatele zamyslet se nad svými trestnými činy z pohledu nezvládnutí určité situace. Je určena pro vícekrát trestané odsouzené, kteří mají před sebou možnost podmínečného propuštění nebo konec trestu. Učí pachatele předvídat důsledky svých činů a představuje jim asertivní a relaxační techniky, které jim mohou pomoci zvládat emoce. Terapie probíhá formou hry, neobvyklých cvičení a úkolů. Sestává z jedenácti sezení se dvěma terapeuty vždy v délce dvou hodin.

4.3 Kemp

Kognitivně emocionálně motivační terapeutický program pro pachatele, kteří se dopustili násilné trestné činnosti. Cílem programu je snížení míry slovní i fyzické agrese vůči okolí a vyvarování se násilným vzorcům chování. Jedná se o dlouhodobý terapeutický program, minimální délka trestu účastníka proto musí být 18 měsíců. Terapie je zaměřená na konkrétní násilný trestný čin.

4.4 Žuřivec

Středem pozornosti je animovaný film o rodině malého chlapce, který je svědkem násilí otce na matce. Odsouzení jsou seznamováni s prožitky tohoto dítěte. Program je zaměřen opět na osoby, které se dopouští násilí. Jednotlivá témata z filmu jsou následně vždy probírána v terapeutické skupině.

4.5 Good lives model

Dlouhodobá terapeutická práce s odsouzenými za násilné trestné činy pomáhá pachatelům uvědomit si příčiny a důsledky jejich kriminálního a impulsivního chování. Společně pak hledají žádoucí způsoby zvládnání obtížných životních situací.

4.6 Vnímám i Tebe

Aktivita známá jako „VITKA“ pracuje s kriminogenními riziky pachatelů. Pomáhá pachatelům uvědomit si, co vlastně spáchání trestného činu znamenalo pro

oběť, kterou poškodili, co znamená pro rodinu pachatele, snaží se nalézt adekvátní kompenzaci způsobené újmy. Délka této aktivity je 13 týdnů.

4.7 Building bridges

Rovněž tento program je zaměřen na vztah pachatel – oběť. Setkávají se zde ne-související oběti a pachatelé a společně hovoří o trestném činu ze svého pohledu. Odsouzený poprvé vidí a slyší za trestným činem člověka. Učí se o oběti přemýšlet. Oběť vidí pachatele ne jako nadpřirozenou bytost, ale jako jedince s běžnými životními problémy, což ji může napomoci vyrovnat se s prožitým traumatem. Program probíhá 8 týdnů za přítomnosti facilitátorů.

4.8 Pappa program

Soustředěnost je u této aktivity zaměřena na uvězněné otce. Seznamuje je s potřebami dítěte i pocity, které prožívá díky uvěznění otce. Pro dítě je to velmi náročná životní situace způsobená nejen odloučením od otce, ale také vyrovnáním se s touto skutečností mezi spolužáky apod. Program je zakončen tzv. „Dnem s dítětem“, kdy probíhá setkání dětí s vězňovými otci.

4.9 Grepp

Jedná se o velmi specifický program, který je rozdělen na dvě části. GREPP 1 je intenzivní, krátkodobý (7 týdnů) reedukační program pro pachatele, kteří se dopustili trestného činu násilí na dětech (týrání, zneužívání dětí). GREPP 2 je dlouhodobý terapeutický program pro úspěšné absolventy intenzivního programu GREPP 1. Probíhá ve spolupráci s předními českými sexuology z léčebny v Praze. Jeho délka je 10 měsíců.

4.10 Vězňova cesta

Pomáhá odsouzeným přiznat si vinu a přijmout zodpovědnost za spáchaný čin. Během tohoto programu je s pachatelem rozebírána jeho trestná činnost skrze Markovo evangelium. Prostřednictvím DVD je účastníkům promítána prezentace výpovědí vězňů z celého světa, kterým přijetí Ježíše pomohlo odvrátit se od porušování zákona a najít novou cestu. Délka programu je 8 týdnů (VS ČR, 2023).

5 Výzkumné šetření

V červenci 2023 bylo ve Věznici Pardubice realizováno kvalitativní výzkumné šetření za užití metody focus groups. Metoda byla vybrána proto, že ve skupině se odsouzení nebojí vyjádřit svůj názor, cítí se bezpečněji a mohou reagovat na názory ostatních. Cílem šetření bylo zjistit, jak odborní zaměstnanci i samotní

odsouzení vnímají realizaci speciálních výchovných aktivit. Ve Věznici Pardubice jsou umístěni odsouzení muži zařazení do věznice s ostrahou a to ve vysokém, středním i nízkém stupni zabezpečení. Kapacita věznice je 858 míst. Většina aktivit probíhá v terapeutickém centru.

5.1 Odborní zaměstnanci

Výzkumu se zúčastnilo celkem 10 respondentů rozdělených do dvou skupin. Do každé skupiny byl vybrán psycholog, vychovatel, sociální pracovník, speciální pedagog a terapeut. Kritériem výběru z celkového počtu byla co možná nejdelší praxe ve vězeňství.

Na základě realizovaného výzkumného šetření byla zjištěna pozitiva i negativa programů, nejčastěji opakující se názory byly doslovně zaznamenány. „*Pachatele nezmění samotný program, musí chtít on sám. Jestliže my na něho budete chtít výchovně působit a on se nám po výstupu vrátí mezi závadovou sociální skupinu, je veškerá práce zbytečná.*“ Velký význam hraje motivace pachatele ke změně. Mohou to být děti, partner, rodiče nebo prostě pocit hanby z uvěznění. „*Máme samozřejmě omezený počet odsouzených, které můžete do skupiny přijmout. Například tři zetka proběhnou dvakrát za rok. Je to málo.*“ Pro účelnou resocializaci by bylo vhodné pracovat s odsouzenými denně a dlouhodobě. Každého odsouzeného nelze do programů zapojit. Rozhodující je délka trestu, druh trestné činnosti, osobnost odsouzeného. „*Výborná je spolupráce s vychovateli, když hledáme zájemce. Ti vězně znají nejlépe a ví, zda se do programu hodí, zda například neodmítne po dvou setkáních účast nebo nebude celou aktivitu narušovat.*“ Odsouzení mají o účast v programech zájem. „*Samozřejmě, že se v polovině případů jedná o účelová jednání. Odsouzení mají díky účasti v programech lepší hodnocení z výkonu trestu a větší naději na podmíněčné propuštění.*“ Ze zapojených nedokončí program 5 %. Důvodem může být kázeňské potrestání, eskorta do jiné věznice. Stane se, že odsouzený program nezládne a účast odmítne. Práci s odsouzeným kazí přítomnost ostatních, mnohdy ke změně nemotivovaných, pachatelů. „*Nejhorší je, že s odsouzeným dvě hodiny pracujete a on se nám vrací na barák mezi ostatní.*“ Změna na odsouzených, kteří programem prošli, je pozorovatelná. Odsouzení, kteří se účastní speciálních výchovných aktivit produkují mnohem více prosociálního chování než ostatní. „*Jsou méně agresivní, více se zajímají o splácení dluhů. Pochopili, že zadarmo svoboda nebude. Píší omluvné dopisy obětem, více si uvědomují potřebu rodiny.*“ Velký význam hrají modelové situace. Mohou si prakticky vyzkoušet zvládnutí situace. „*Konečně se přestávají litovat a vidí, že obětí nejsou oni. Což si většina z nich myslí.*“ Ve věznicích není dostatečné množství kvalifikovaných pracovníků pro realizaci speciálních výchovných aktivit. „*Bylo by třeba více těch, kteří jsou pro-*

školení a mohou aktivitu realizovat. Navíc věznice jsou přeplněné, co chcete dělat v takovém množství.“ Chybí pravidelná příprava odsouzených na propuštění a individuální práce s odsouzenými.

5.2 Odsouzení

Za účelem výzkumu byly sestaveny 3 skupiny. Ve dvou skupinách byli odsouzení, kteří se v minulosti nějakého programu zúčastnili, jednu skupinu tvořili odsouzení, kteří programem neprošli. Celkem se šetření zúčastnilo 15 odsouzených. Vybráni byli na základě doporučení speciálních pedagogů.

Odsouzení během účasti na programech pocítili změnu myšlení, uvědomili si všechny souvislosti a získali zcela jiný pohled na oběť trestného činu. „Byl to pro mě šok, vůbec jsem si neuměl představit, co může způsobit obyčejná krádež peněženky.“ Během programu vyzdvihovali význam komunikace, sdílení, sdílení. „Mám dlouhý trest, byl jsem před tím ve Valdicích, ale tady se mnou poprvé někdo pracuje.“ Mohli diskutovat o svém trestném činu z jiného úhlu než dosud. „Byla to blbá situace, taková se skutečně dvakrát nemůže opakovat“.

Na základě absolvování programu získávají certifikát, mají plusové body ve svém hodnocení. „Mám větší šanci u PP, všechno se hodí. A aspoň to utíká a nesedím na baráku.“ „Když jsem tam šel, říkal jsem si, co mě tam čeká. Byl jsem nervózní, bál jsem se. Neraď se před někým svěřuju. Ale bylo to super. Fakt mě to začalo bavit“.

Ve skupině odsouzených, kteří se žádného programu nezúčastnili, 3 respondenti uvedli, že o absolvování speciální výchovné aktivity zájem nemají. „K čemu by mi to bylo. Mě je to k ničemu, stejně mě dřív nepustí, mám propálenou podmínku. Radši budu makat a platit dluhy, tohle je zbytečný. Mě to nezajímá.“ 2 odsouzení uvedli, že o program zájem měli, ale bohužel nebyli z kapacitních důvodů vybráni.

6 Závěr

Mimo programu Kemp a Grepp byly ve Věznici Pardubice realizovány všechny uvedené speciální aktivity. Jak ze šetření vyplývá, jejich nabídka je skutečně pestrá a pokrývá tak rozmanité druhy trestné činnosti. Přestože řada odsouzených výchovné působení výkonu trestu odnětí svobody odmítá, o účast ve speciálních programech je velký zájem. Procento recidivy, které činí 70 %, už dostatečně ukázalo, že mříže nestačí. Odsouzeným se musí věnovat více času, energie i finančních prostředků. Přeplněnost věznic a nedostatek personálu je dlouholetý problém VS ČR a situaci vůbec neprospívá. Celkově by se však mohla změnit příprava vězeňského personálu. Místo všeobecného vzdělávání a vštěpování základů teorie pedagogiky, by se Akademie VS ČR při přípravě všech nových zaměstnanců měla

zaměřit na skutečně odbornou přípravu zaměstnanců, kteří by mohli od první chvíle na odsouzené kvalifikovaněji působit.

Do současné doby Generální ředitelství VS ČR neevidovalo počty odsouzených, kteří se jednotlivých programů zúčastnili. Toto je připravováno až od roku 2024. Výzvou k výzkumu je samozřejmě i šetření účinnosti programů na propuštěné odsouzené a jejich vliv na recidivu.

Nemůžeme si však idealizovat, že občanská a sociální výchova ve světě za mřížemi všechno změní. „*Stále však bude totiž platit, že existuje část pachatelů trestných činů, která nehodlá (a někdy také nemůže) respektovat obecně platné normy civilní občanské společnosti. Mnozí lidé, jako výsledek některých patologických jevů společnosti, budou hledat v trestné činnosti východisko ze svého složitého sociálního postavení nebo i z jiných důvodů*“ (Jůzl, 2017, s. 364). Vyrůstající brutalitě trestných činů a klesajícímu věku pachatelů nelze pouze přihlížet. Vstup dalších neziskových organizací či zavedení nových programů do oblasti prosociální výchovy trestanců je velmi žádoucí.

7 Použitá literatura

CZAPÓW, Czesław a Stanisław JEDLEWSKI. Resocializační pedagogika.

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristia jako věda žalární*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. 384 s. ISBN 9788074521317.

PETRAS, M. Realizace programů zacházení s odsouzenými v návaznosti na jejich identifikované rizikové oblasti. Prezentace RVPPK, MV.

UHLÍK, J. F. J. *Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*. Praha: České vězeňství, 1997, 145 s. ISBN 80-238-1502-4.

VALENTA, J. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada, 2013. 232 s. ISBN 978-80-247-4473-5.

VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020, 208 s. Psyché. ISBN 978-80-271-0731-5.

Vězeňská služba České republiky. *Specializované resocializační programy* [online]. (2023). [cit. 19. 08. 2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-pardubice/sekce/specializovane-resocializacni-programy>
Zákony pro lidi. *Zákon č. 169/1999 Sb.* [online]. 1999 [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>

8 Kontakt na autora

Mgr. Věra Jančová

Univerzita Karlova Praha

Pedagogická fakulta

Pracoviště Věznice Pardubice

Email: jancovadmhc@seznam.cz

Školitel: PhDr. Karel Starý, Ph.D.

Společenská izolace osob bez domova; Psychická deprivace jako mantinel resocializace

Social isolation of homeless people; Psychological deprivation as a boundary of resocialization

Natálie Maurerová

Anotace: Článek diskutuje bezdomoveckou problematiku se zřetelem k sociální separaci osob bez domova a k psychickým mantinelům, které stojí mezi těmito osobami a procesem resocializace. Tematicky jej lze zařadit do oblasti speciální pedagogiky, ačkoli jsou patrné přesahy do dalších společenských vědních oborů (např. psychologie, sociologie). Příspěvek si klade za cíl seznámit adresáta se specifiky bezdomovecké problematiky a prezentovat časté překážky, díky nimž nejsou tyto osoby schopny z bezdomoveckého stavu vystoupit. Dále se zamýšlí nad fungováním společnosti jako takové a nad pravidly, které musí každý člověk plnit, aby byl plnohodnotným společenským participantem. Příspěvek si vzhledem k referencím na téma konference, v rámci které je realizován, klade otázku, jakou roli v bezdomovecké problematice hraje nedostatečná solidarita a empatie většinové společnosti vůči sociálně znevýhodněné skupině obyvatel, a jakým způsobem můžeme my, jakožto pedagogové, přispět k pozitivní transformaci celospolečenského klimatu. Příspěvek zpracovává data získaná v rámci kvalitativního výzkumu diplomové práce autorky.

Klíčová slova: Bezdomovectví, osoba bez domova, sociální izolace, psychická deprivace, samota, chudoba

Summary: The paper discusses the homelessness issue with regard to the social separation of homeless persons and the psychological barriers that stand between them and the process of resocialization. Thematically, it can be classified in the field of special education, although there are overlaps with other social science disciplines (e.g. psychology, sociology). The paper aims to familiarize the addressee with the specifics of the homeless issue and to present the frequent obstacles that prevent these persons from leaving homelessness. Furthermore, it reflects on the functioning of society as such and the rules that each person must fulfill in order to be a full social participant. Given the references of the conference in which it is conducted, the paper asks what role the lack of solidarity and empathy of mainstream society towards a socially disadvantaged group plays in the homelessness issue, and how we, as educators, can contribute to a positive transforma-

tion of the societal climate. This paper elaborates on data collected as part of the qualitative research for the author's master's thesis.

Key words: Homelessness, homeless person, social isolation, psychological deprivation, loneliness, poverty

1 Úvod

V souvislosti s bezdomoveckou otázkou se nejčastěji setkáváme s komplexně strukturovanými materiály, které rovnoměrně soustředí svou pozornost mezi základní atributy problematiky, přičemž standardně akcentují aspekty příčin a důsledků bezdomovectví, nedostatečného zabezpečení základních biologických statků, diskutují otázku psychické deprivace a okrajově zmiňují také otázku sociální separace.

Ačkoli by se oblasti psychické deprivace a sociální separace mohly jevit jako druhořadé vzhledem k palčivějším situacím, které osoba bez domova zažívá (nedostatek potravin, mrazivé počasí, přímé útoky atd.) a které pozornost upoutají přednostně, nelze však opomíjet psychickou stránku jedince a konkrétně prvek motivace, jakožto aktivizace energie a silného psychického nástroje. Životní rezignace, která se s životem bez domova mnohdy pojí, je s nedostatkem motivace taktéž velice úzce spjata. Zároveň lze pozorovat přímou spojitost k již zmíněné sociální separaci, tj. absolutní rezignace a ztráta motivace k řešení nepříznivé životní situace zcela koresponduje s lidskou osamělostí a s absencí pomocné ruky pro osobu v nouzi.

Východí myšlenka článku tedy vychází z negativního a odlidštěného postoje širší veřejnosti vůči osobám bez přístřeší. Tento přístup, jenž bývá reprezentován výraznou nevolí či pouhým nezájmem a přezíravostí, lze přičítat nedostatku empatie a neschopnosti většinové veřejnosti se do role osoby bez domova patřičně vcítit a pochopit ji.

2 Obecně o problematice bezdomovectví

Bezdomovectví je multifaktoriální společenský fenomén, na jehož vymýcení neexistuje nikde na světě žádné plošné řešení. Lze jej definovat jako syndrom komplexního selhání jedince, kdy daná osoba nemá z nejrůznějších důvodů zájem o akceptaci běžných společenských požadavků, nebo není schopna tyto požadavky plnit. V rámci žití v bezdomoveckém stavu můžeme vnímat jako hlavní stigmatizační složky ekonomický handicap, sociální vyloučení jedince a psychickou deprivaci jedince. Ačkoli Průdková (2008) zdůrazňuje, že každá klasifikace v sociální práci je zjednodušující a neakceptující individualizaci, z informačního hlediska shledáváme jako přínosné na tomto místě zmínit její kategorizaci osob

bez přístřeší. První skupinou jsou bezdomovci *zjevní*, které poznáme na první pohled, a kteří mnohdy utváří negativní názor většinové společnosti na bezdomoveckou problematiku. Dále jsou to bezdomovci *skrytí*, jenž přestože na ulici žijí, se snaží svou situaci tajit, starají se o svůj zevnějšek a vynakládají úsilí o udržení kontaktů s většinovou společností. Posledním a velice početným oddílem jsou potenciální bezdomovci, kterým ztráta domova akutně hrozí. Tato skupina se vzhledem ke zvyšování příjmové chudoby či k množství osob žijících v nestabilních podmínkách rapidně zvyšuje.

2.1 Psychické deprivace u osoby bez přístřeší

Pro hlubší pochopení problematiky je stěžejní reference označení *bez domova*, která primárně neakcentuje ztrátu domova jakožto prostoru, ale domova se všemi jeho příslušnými konotacemi jako jsou například pocity bezpečí, pocity vřelosti, nalezení klidného útočiště, místa odpočinku a duševního klidu. Pakliže si představíme, že osoba bez domova dlouhodobě tyto psychické potřeby neuspokojuje, nelze se divit, že bytím v ustavičné pohotovosti, stresu a napětí postupně dochází ke snižování psychické kondice jedince. Složka psychického strádání ještě výrazně vzrůstá s ohledem na sociální separaci. K sociální separaci dochází prvotně při stavu krize směřující k bezdomovectví, jenž se vyznačuje absencí pomocné ruky, popřípadě rozbitím rodinných či přátelských vazeb, a poté druhotně při propadu do stavu bezdomovectví stigmatizací a diskriminací ze strany širší společnosti. Míček (1984, s. 136) předkládá experimenty prováděné se sociální izolací, které ukazují, že bolest ze samoty zpočátku prudce stoupá, pak ale často zase klesá a někdy se mění v těžkou apatii. Spolu s apatií, beznadějí a celkovou stagnací vzrůstá frustrace a agrese. Agrese může směřovat k sobě samému, nebo k osobě, od níž osoba v krizi očekávala pomoc, která nepřišla. Další negativní pocity si může vypěstovat osoba bez domova ke společnosti jako takové. Může z ní mít strach, může k ní cítit hněv. Nakumulovaná negace se nejčastěji přetvořuje v silnou nedůvěru, kvůli níž je velmi těžké navázat s osobami bez domova kontakt a vztah. Zmíněná nedůvěra je pro osoby bez domova důvodem, proč se stahovat do ústraní, proč nevyhledávat dostupné služby pomoci a podpory, a především proč neusilovat o resocializaci.

2.2 Sociální práce s osobami bez domova a její úskalí na pozadí aktuálního společenského klimatu

Přestože je legislativně stanovena trojsložková struktura sociální práce, která taxativně vymezuje druhy sociálních služeb – sociální poradenství, sociální péči a sociální prevenci, v reálné praxi s ohledem na námi diskutovanou skupinu výrazně převažuje složka sociální práce. Současný systém pomoci a podpory bez-

domovecké skupině se soustředí primárně na rychlá a efektivní řešení s ohledem na zabezpečí primárních potřeb (potravinové balíčky, ošacení, noclehárny, aj.). Využití služeb sociálního poradenství je možné, ale vyžaduje to již určitou míru vnitřní motivace klienta, kterou oplývá spíše nižší množství osob žijících bez přístřeší. K dopomoci znovu nalezení vnitřního motoru by mohly sloužit návštěvy psychologa či terapeuta, jejichž intervence je běžně nabízena při řadě neziskových organizací. Vzhledem k nedůvěře k lidem, která je pro osoby bez domova typická, však o tuto pomoc není příliš velký zájem. A pokud ano, opět se jedná o osoby, které již nějakou motivaci k řešení svých problémů mají. Z toho důvodu zůstává mimo toto pole většina bezdomovecké komunity, jež nedostatkem péče o duši stagnuje a setrvává v nevyhovujícím psychickém stavu. Co se týče služeb sociální prevence, můžeme hovořit například o podpoře sociálními byty. Ačkoli mnohá města těmito byty disponují, jejich kapacita je vzhledem k počtu lidí nacházejících se na hranici chudoby zcela nedostatečná a mizivá. Přestože je předcházení sociálnímu vyloučení finančně méně nákladné, a také mnohem efektivnější než následné řešení ztráty domova, v České republice ucelená koncepce prevence bezdomovectví zcela chybí.

2.3 Prevence sociálně patologických jevů skrze školská zařízení

Vágnerová (2013, s. 8) uvádí, že výraznou část osob bez domova tvoří mladí bezdomovci, často po ukončení ústavní či ochranné výchovy. Právě pro tuto klientelu jsou zřizovány domovy na půl cesty, jež lze rovněž zařadit do služeb sociální prevence (viz. výše). Aby však měly osoby po ukončení OV, či ÚV o tuto službu zájem, bylo by třeba již při institucionální péči mladistvů dlouhodobě edukovat v oblasti finanční gramotnosti, prohlubovat jejich komunikační kompetence a vést je k zodpovědnému způsobu života (včetně bytového a kariérního poradenství). K tomu ovšem dochází spíše zřídka, což má za následek nerealistické představy o dospělém životě a neschopnost plnit po odchodu ze zařízení společenské požadavky a pravidla.

Jako prevenci bezdomovectví v širším slova smyslu by šlo jistě chápat také výchovu společnosti skrze vzdělávací instituce. Škola by se měla soustředit na rozvoj kompetence k občanství (RVP ZV 2023), skrze níž by dlouhodobě a systematicky měla vést své žáky a studenty k patřičné empatii a solidaritě vůči znevýhodněným sociálním skupinám a ke komplexnímu porozumění sociálním situacím. Tím by mělo docházet k nižší diskriminaci sociálně znevýhodněných osob. Dále by měla rozvíjet kompetence komunikativní, tak aby její absolventi dokázali konstruktivně komunikovat případné potíže a orientovat se v informačně přesyceném světě. Důležitou složkou by měla být také již zmíněná finanční gramotnost a její patřičné osvojení.

3 Výzkum

Předkládaný výzkum byl realizován v rámci diplomové práce autora. Diplomová práce *Osoba bez domova se psem jako alternativní rodinná buňka* se zaměřovala na specifika vztahu mezi osobou bez domova a jeho psem, co toto soužití osobám bez domova přináší. Šetření bylo kvalitativně orientované a využívalo metodu polo-strukturovaných rozhovorů. Prezentované výsledky vychází ze spolupráce se sedmi informanty, přičemž dvě z celkového počtu tvoří ženy. Při výběru probandů nebyl kladen zřetel na genderovou rovnováhu, protože ta by se v rámci práce nejevila směrodatnou, vzhledem k tomu, že se bezdomovecká otázka týká mnohem častěji mužské části populace. Hypotézou výzkumu bylo, že soužití se psem osobám bez domova přináší pozitivní psychické stimuly, díky nimž se daní lidé cítí šťastnější a motivovanější změnit svou životní situaci než osoby bez domova, kteří podobně intimní vztah s nikým nemají.

Pro intimní povahu obsahu výzkumu bylo třeba s informantem navázat dlouhodobější kontakt. Vzhledem k bezpečnosti a konformitě autorky nebyly oslovovány osoby, jež byly pod vlivem drog či alkoholu, což objektivitu výzkumu značně narušuje. Výběr respondentů byl náhodný, byli osloveni informanti pohybující se v běžných městských lokalitách, nebyly podniknuty výpravy do žádných bezdomoveckých kolonií, což se taktéž jistě promítá do relevance výsledků. Cílem výzkumů nebylo přinášet obecně platné informace, které lze implementovat na celou skupinu osob bez domova, ale nahlédnout do životního prožívání několika vybraných osob, a skrze ně akcentovat, že i napříč bezdomoveckou komunitou je každý člověk individualita, která si žádá osobní přístup nezatížený domnělými stereotypy.

3.1 Diskuze výsledků

V rámci zisku rozhovorů byl patrný markantní rozdíl mezi přístupem jednotlivých informantů k výzkumníkovi a k diskutovaným tématům. Ačkoli všichni z dotazovaných se vzájemnou spoluprací souhlasili, jeden informant projevoval značnou nedůvěru, jeho odpovědi byly spíše strohé, v jeho projevu se odrážela ironie a antipatie k většinové společnosti. Dalších pět osob bylo velice sdílných, neměli problém s otevřením intimních a hlubších témat, projevovali jakýsi vděk za to, že někoho zajímá jejich příběh, někdo je poslouchá. Přístup posledního dotazovaného byl neutrální.

První diskutované téma rozhovorů směřovalo k nahlédnutí do intimního prožívání osob bez domova a vztahovalo se k osobním informacím z jejich života. Důvodů, které zapříčiní propad člověka do stavu bezdomovectví, může být celá řada. V rámci našeho šetření se jedna z dotazovaných svěřila: „*Od roku 2012 jsem na ulici, to mi umřel manžel a já jsem tu situaci vůbec nezvládla ustát. S manže-*

lem jsme měli plno známých, ale všichni se mi po jeho smrti vyhýbali. Já jsem tu smrt nesla vážně těžce, nebyla jsem schopná nic dělat. S manželem jsme byli celý život pořád spolu a tím, že odešel, se mi zhroutil svět. Ty lidi kolem mi zkusili pomoci jednou dvakrát, ale já jsem s nikým nechtěla mluvit, tak to pak vzdali. Navíc moje rodiče už byli taky po smrti, byli to všechno příbuzní z jeho strany. Jiný by to bylo asi, kdybysme měli děti, kvůli nim bych tehdy asi zabojovala, ale takhle jsem neměla proč, najednou mi bylo všechno úplně jedno.“ Další z informantů se vyjádřil: „Měl jsem strašně stresující zaměstnání, díky kterému jsem se taky hodně odcizil se svojí ženou. Pak jsem dostal vyhazov a kolem něj jsme se strašně hádali a ona ode mě odešla. Všechno se to nějak sesypalo, já jsem nebyl schopen si najít něco jiného a splácet hypotéku, co jsme spolu měli. Tak přišla exekuce, rozvod, stěhování. Šlo to strašně rychle, už si to ani pořádně nepamatuju.“ Zbývá dotazování způsob, jakým se dostali do bezdomoveckého stavu, nechtěli sdělit.

Při otázkách mapujících stávající životní pozici jeden informant uvedl, že se cítí i navzdory strastem, které život bez domova přináší, na ulici spokojen. Zároveň se vyjádřil, že nemá žádné vize do budoucna a nemá žádné sny. Způsob odpovědi z hlediska neverbální komunikace lze na základě pozorování hodnotit jako stádium rezignace. Druhý informant rovněž uvedl, že je se životem na ulici spokojen, ten ovšem žádné známky apatie nejevil. Hovořil o svých snech, které se nevztahovaly k odchodu z ulice, ale k idylicktější scénářům žití na ulici. Jako svůj motivační prvek uváděl svého psa, kvůli kterému dle svých slov přestal s nadměrnou konzumací alkoholu. Třetí dotazovaný nyní pracuje pro organizaci Nový Prostor, provizorně bydlí v azylovém domě, ale hledá si vlastní byt. Jeho vyhlídky jsou velice optimistické. Tento obrat ve svém životě vysvětluje takto: „Já jsem měl obrovské štěstí. Přes psa se u mě zastavovalo docela dost lidí, jeden mladý kluk se s námi sprátelil. Začal nám nosit jídlo, občas cigarety, víno. Ty začátky si už tolik nepamatuji, ale vím, že jsem se díky tomu jeho zájmu najednou cítil úplně jinak. Nijak mě nesoudil, nemoralizoval, jenom za mnou chodil. Potom, co jsme se už nějakou dobu znali a věděli jsme toho o sobě celkem dost, se mě zeptal, jestli bych se s ním nechtěl podívat po nějakých možnostech, jak si přivydělat a začít pracovat, jestli bych o to vůbec měl zájem. Nikdy předtím jsem si nemyslel, že bych se zase vrátil do normálního světa mimo ulici, ale tohle přátelství mi bylo natolik příjemné, že jsem nad tím začal uvažovat. Hrozně jsem si užíval, že si s někým můžu normálně povídat. On se zrovna rozešel se svojí velkou láskou, tak mi o tom vyprávěl, povídal mi o svých problémech a obavách, a mě dělalo neuvěřitelně příjemně, že ke mně někdo zase přistupuje jako k sobě rovné osobě, které svěřuje své věci. Tahle změna zapříčinila, že jsem kývl na tu práci. Ukázalo se ale jako obrovsky náročné najít místo, kam bych mohl i se psem, a to jsem dopředu říkal, že bez něj to nejde. Nakonec jsem se dostal do Nového Prostoru, a to bylo moje další velké štěstí.“ Další

dva informanti taktéž vyslovili přání z ulice odejít, ohledně svých vizí a motivací však nebyli příliš sdílní. Jeden z nich uvedl, že se ještě se svým stavem zcela nevyrovnal, a není schopen předvídat, co s ním bude. Řekl: „*Cítím se ztracenej, a ještě vůbec nevím, co se sebou.*“ Zbylé respondentky – dvě ženy bez domova vyjádřily naději, že se jim jednou podaří z bezdomoveckého stavu vymanit. Jedna z nich se svěřila, že má vnuka žijícího v dětském domově a po dovršení jeho osmnáctých narozenin by spolu chtěli žít. Společnými silami by si prý bydlení byli schopni udržet, ona sama to nedokáže. Druhá žena by se ráda přestěhovala zpátky do rodného města, kde by ji dle jejích slov jistě někdo zaměstnal. Poté ale dodala: „*to ale chvílu potrvá, takhle tam nemůžu, tak by se mě lekli.*“ Z odpovědi byl patrný stud za své aktuální vzezření.

Mnohé participanty většinové společnosti by jistě překvapilo, že aspekt sociálního vyloučení je jedním z atributů, jenž osoby bez domova trápí a zároveň jej vnímají jako markantní z hlediska sebehodnocení a svého psychického stavu. Dva informanti uvedli, že cítí nedůvěru ke všem lidem, mají z nich strach, a pokud to není nezbytné, drží se od nich dál. Posléze dodali, že o resocializaci tudíž nemají zájem, že sami na vyřešení jejich situace nemají kapacitu a nevěří, že by jim v tom kdokoliv nezištně pomohl, a proto danou pomoc nijak nehledají. K bariérám jejich resocializace byly zaznamenány tyto odpovědi: „*Už se fakt nechci o nic snažit, stejně bych zas padnul na držku, takhle vim, v čem sem, mam svý jistoty.*“, „*Prekážka je v tom, že žijem na ulici a z tej už ma nikto nedostane.*“ Čtyři informanti uvedli, že mají zájem o resocializaci, chybí jim lidský kontakt a sociální život. Dva z nich se aktivně pokouší řešit svou bytovou situaci, obrací se na služby pomoci a podpory ve snaze získat bydlení. Sedmý dotazovaný hovořil o resocializaci nikoli s ohledem na odchod z ulice, ale se zájmem o navazování nových vztahů, i přes setrvání v bezdomovectví.

V neposlední řadě bylo záměrem šetření zjistit, jakým způsobem osoby bez přístřeší ovlivňuje, že mají psa. Pět ze sedmi dotazovaných se vyjádřilo, že svého psa vnímají jako člena rodiny či jako přítele, na kterého se vždy mohou spolehnout. Byly zaznamenány tyto výpovědi: „*Je to něco jako můj bratr. Občas mě šťve, ale nedokážu si představit, že bychom nebyli spolu.*“, „*To ani nejde moc popsat, je to prostě nejdůležitější a nejlepší kamarád, kterej se o mě stará a já zase o něj. Moje rodina, kterou krom něj nemám.*“ Tendence osob bez domova emocionálně se poutat ke svému psovi jednoznačně dokládají jejich potřebu eliminace samoty a jejich touhu prožít pocitu sounáležitosti. Z navázaného vztahu poté vyplývají určité povinnosti, jejichž plněním se osoba bez domova aktivizuje, a pakliže jejich naplnění zvládá dobře, zažívá pocit úspěchu a zvyšujícího se sebevědomí. Jeden z dotazovaných řekl: „*Ze začátku mě docela obtěžovalo, že mu musím shánět jídlo. Sám jsem docela dost pil a zase tolik nejedl. To se v průběhu začalo trochu měnit,*

jak jsem sháněl jídlo jemu, tak sám jsem taky víc jedl. Chodili jsme vybírat popel-nice za jedním supermarketem, kde vyhazovali skvělé potraviny. Po letech jsem měl banán nebo hroznové víno, to byl pro mě neuvěřitelný zážitek. Taký jsem se přes jiné lidi se psy dozvěděl o veterinárních akcích, co se konaly v Naději, tak jsme tam šli, a všechny tyto mini kroky mě postupně trochu nutily se víc starat o věci a méně pít, to byla asi ta největší změna.“ V tomto případě stimul v podobě pořízení psa, který reprezentuje nutnost se o někoho postarat a být někomu užitečný, vzkřísil bod motivace, jenž je zcela zásadní pro vystoupení z bezdomoveckého stavu a následný proces resocializace.

Předkládané výsledky přímo demonstrují, že v rámci bezdomovecké skupiny lze pozorovat velmi rozdílné osobnosti s vlastním vnitřním nastavením, přičemž jednotlivé osoby mají rozdílné smýšlení i aspirace, a tudíž není vhodné na celou skupinu plošně aplikovat společností konstruované předsudky. Dále lze na základě provedeného výzkumu potvrdit hypotézu, že soužití osob bez domova s jejich psy má na dané osoby pozitivní vliv z hlediska jejich lepšího psychického stavu a jejich motivace.

4 Závěr

Každý si jistě dovede představit situaci, která by jeho životní stabilitu dokázala nabourat. Dle Paulíka (2010, s. 95) je v krizových momentech života, zejména v jejich akutních fázích, nezbytná mobilizace vnitřních zdrojů, ale také podpora zvenčí, poskytnutí emoční opory a v neposlední řadě také poradního orgánu. Jestliže osoba v krizi není zmíněné mobilizace schopna či nemá ve svém okolí nikoho, kdo by jí pomohl, dochází k propadu. Celý tento proces může být velmi rychlý. Jeden z informantů výzkumu (Maurerová, 2021) nastíněnou situaci popsal takto: *„V jeden moment se mi rozpadlo úplně všechno a najednou jsem neměl nic. To období mám jako kdyby v mlze, moc si to už nevybavuju, hlava mi to vytěsnila. Nejhorší bylo ale to, že jak jsem se najednou propadl úplně ve všem, nedokázal jsem se ničeho a nikoho chytit.“*

Je poměrně s podivem, že přestože dle posledního průzkumu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (2019) žije bez domova téměř 24 000 obyvatel České republiky (a mnoho dalších je bezdomovectvím aktivně ohroženo), nemá řešení bezdomovecké otázky v našem státě vyšší prioritu.

Pro běžnou osobu stojící v standardní pozici společenského spektra je pravděpodobně zcela nepředstavitelný stav odevzdanosti, netěšení se na nadcházející životní chvíle či absolutní rezignace a nezájem vůči světu kolem, jež jsou pro psychicky deprivované osoby typické. Dlouhodobé nenaplňování psychických potřeb a sociální izolace mnohdy vedou osoby bez domova na jejich vnitřní dno, z něhož vede dlouhá a strastiplná cesta. Na tuto cestu se však vydají pouze ty osoby,

kterým se podaří vzkřísit vnitřní žár motivace o snahu svůj stav změnit. Zůstává na zvážení každého z nás, zda by jedním z impulsů pro změnu nemohl být náš úsměv nebo vstřícné slovo. Problematika sociálního vyloučení se nás totiž, jakožto společenských participantů, přímo týká. Přílišná akcentace individualismu na úkor péče a starosti o potřebné se postupem času stala nedílnou součástí soudobé společnosti, přičemž nebýt lhostejný ke svému okolí je výsadou výchov konkrétních rodin, nikoli ustálená tradice celých generací.

V tomto bodě si položíme otázku, zda jednou ze základních výzev výchovy k občanství není právě odpovědnost pedagogů vést své žáky k rozvoji prosociálního chování a konceptu empatie, a následnému vychovávání prosociálně orientovaných jedinců s morálně ukotvenými hodnotami. Zamysleme se, zda prvním krokem k řešení bezdomovecké otázky (ale i jiných sociálních problémů) není místo konkrétních progresivních nápadů pouhé přiznání si faktu, že se nemusí vždy jednat o selhání konkrétního jedince, ale o selhání nás všech, kteří tvoříme společnost, jejíž prioritou není blaho všech osob, ale generace zisku a budování individualistického kultu.

5 Použitá literatura

- HRADECKÁ, Vlastimila; HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4.
- MAUREROVÁ, Natálie. *Osoba bez domova se psem jako alternativní rodinná buňka*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova.
- MÍČEK, Libor. *Duševní hygiena*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1984. 14-400-86.
- NEŠPOROVÁ, Olga; HOLPUCH, Petr; JANUROVÁ, Kristýna a KUCHAROVÁ, Věra. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019: kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: VÚPSV, 2019. ISBN 978-80-7416-351-7.
- PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2959-6.
- PAVELKOVÁ, Jaroslava. *Problematika lidí v nouzi*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7290-338-2.
- PRŮDKOVÁ, Táňa; NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.
- RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Jednotný metodický portál MŠMT. Online. 2022 [citováno 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

ŠTĚRBA, Radim. a kol. Kompetence pro odpovědné občanství: Příspěvek do diskuze o revizi rámcových vzdělávacích programů. Katedra občanské výchovy PdF MU. Online. [citováno 2023-09-28].

Dostupné z: <https://odpovedneobcanstvi.cz/2018/12/03/revize-rvp/>.

ŠVARŤÍČEK, Roman; ŠEĎOVÁ, Klára. a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie; CSĚMY, Ladislav; MAREK, Jakub. Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

6 Kontakt na autora

Mgr. Natálie Maurerová

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Magdalény Rettigové 4

110 00 Nové Město

Email: natalie.maurerova@gmail.com

Školitel: doc. PhDr. Monika Mužáková, Ph.D.

Vývojové aspekty procesu stávání se otcem: psychoanalytická perspektiva

The Developmental Aspects of the Process of Becoming a Father: A Psychoanalytic Perspective

Václav Škvařil

Anotace: Vývojové aspekty procesu stávání se rodičem, zejména pokud se jedná konkrétně o otce, představují v rámci psychologického výzkumu málo probádanou oblast. Výzkumníci věnovali mnohem více úsilí snaze zjistit, jaký vliv mají rodiče na vývoj dítěte, než jaký vliv má dítě na vývoj rodičů. I přesto, že se jedná o opomíjenou oblast, existuje několik různých proudů výzkumu, které se tímto tématem zabývají, např. sociálně-kognitivní či psychoanalytický přístup. Tento příspěvek představuje vybrané významné teorie přechodu k otcovství psychoanalyticky zaměřených autorů, jelikož právě v jejich díle nalezneme nejvíce zmínek o dynamice a vývojové rovině procesu stávání se otcem. Postupně bude představena teorie rodičovství jako vývojové fáze Theresy Benedekové, koncepce generativity Erika Eriksona a dílo Selmy Fraibergové, Daniela Sterna a Massima Ammanitiho, kteří se zabývali vlivem raných zkušeností na utváření vztahu s dítětem. Následně budou představeni autoři, kteří zkoumali intrapsychickou dynamiku přímo u přechodu k otcovství a v rámci tohoto procesu poukázali na významná raná témata jako např. rivalizování, závist nebo závislost ve vztahu.

Klíčová slova: otcovství, přechod k otcovství, proces stávání se otcem, proces stávání se rodičem, psychoanalýza

Summary: The developmental aspects of the process of becoming, particularly in the case of fathers, represent a relatively underexplored area within psychological research. Researchers have devoted much more effort to understanding the influence of parents on a child's development than the impact of the child on the parents' development. Despite being a neglected field, there are several different streams of research that address this topic, such as the socio-cognitive or psychoanalytic approach. The developmental aspects of the transition to fatherhood represent an even narrower topic, therefore, receive even less attention. This contribution presents selected significant theories of the transition to fatherhood among psychoanalytically oriented authors, as their work contains the most references to the dynamics and developmental aspects of the transition to fatherhood.

Gradually, the theory of parenthood as a developmental phase by Theresa Benedek, Erik Erikson's concept of generativity, and the works of Selma Fraiberg, Daniel Stern, and Massimo Ammaniti, who focused on the influence of early experiences on the formation of the parent-child relationship, will be presented. Subsequently, authors who have directly explored the intrapsychic dynamics of the transition to fatherhood, bringing early themes such as rivalry, envy or dependency needs, will be introduced.

Key words: fatherhood, transition to fatherhood, process of becoming a father, process of becoming a parent, psychoanalysis

1 Úvod

Po dobu téměř 70 let vývojoví psychologové a výzkumníci zabývající se rodinou předpokládali, že rodičovství u dospělých facilituje jejich vývoj (Palkovitz, 2002). Například Newman & Newman (1988, s. 313) předpokládají, že během dospělosti dochází k psychologickému růstu a uvažují, že pokud bychom hledali nějakou novou zkušenost v dospělosti, která člověka otevírá novému učení a podněcuje k rozvoji nových copingových strategií, rodičovství by bylo rozhodně „žhavým kandidátem“. Gutmann (1975, s. 1) zase uvádí, že „rodičovství je mocným hybatelem rozvoje“, obdobně rodičovství vnímají Daniels & Weingarten (1988), kteří uvádí, že angažované rodiče může ovlivňovat velmi hlubokým a výrazným způsobem. Do souvislosti s mírou zapojení rodičů dává vývojové aspekty také Palkovitz (1996), který píše, že rodiče s vyšší mírou zapojení do péče o dítě, vykazují vyšší míru vývojových změn v porovnání s rodiči, kteří jsou zapojeni méně nebo dospělými, kteří děti nemají.

Přímo k otcovství se vyjadřoval např. Cowan (1988), který ve své práci navazoval na Allportovu koncepci „zralosti“ a poznamenal, že i když není vhodné vnímat otcovství jako vývojovou fázi, je na místě, aby mu bylo rozuměno jako příležitosti ke kvalitativní vývojové změně, ke zvýšené diferenciaci a integraci jedince. Colarusso a Nemiroff (1982, s. 317) uvedli, že „*je jasné, že zkušenosti s otcovstvím během středního věku, jsou potenciálně silným stimulem k dalšímu vývoji v dospělosti*“.

Přestože rodičovství bylo různými autory identifikováno jako hlavní katalyzátor vývoje v dospělosti, konkrétní kauzální vztahy mezi rodičovstvím a vývojem nebyly detailněji rozpracovány, a chybí dostatek empirického výzkumu, který by tuto tezi podpořil (Palkovitz, 2002). V literatuře věnující se vývojovým aspektům dospělosti se opakovaně objevuje, že je tomuto tématu věnováno překvapivě málo pozornosti (Newman & Newman, 1988).

Přesto však existuje několik různých proudů výzkumu a teorií, které se tématem vývojových aspektů rodičovství zabývají. Následující dělení a seznam nezahrnuje všechny výzkumné směry a autory, je však pokusem poskytnout alespoň jejich základní přehled:

- Psychoanalytická perspektiva (dělení inspirováno Cohler & Paul, 2002):
- Rodičovství jako vývojová fáze T. Benedekové
- Koncept krizových bodů vývoje G. Bibringové
- Teorie psychosociálního vývoje a pojetí generativity E. Eriksona
- „Duch v dětském pokoji“ S. Fraibergové a navazující „konstelace mateřství“ D. Sterna, M. Ammaniti a jeho výzkum rodičovských reprezentací a intersubjektivit
- Self-psychologie a její pohled na rodičovství – H. Kohut, P. Ornstein, C. Colarusso, R. Nemiroff
- Autoři zabývající se vývojovými aspekty otcovství jako např. M. Diamond, J. Ross, A. Gurwitt, A. Etchegoyenová nebo J. Herzog
- Sociálně-kognitivní přístup – např. A. Sameroff, C. Newberger, D. Dannefer, M. Perlmutter, S. Azar, D. Levinson, P. Newman & B. Newman
- Moderní teorie a výzkum (dle Demick, 2002)
- Teorie stadií rodičovského vývoje E. Galinsky
- Mowderova teorie rodičovského vývoje (PDT)
- Demickova holisticko-systémová vývojová teorie (HSDT)

Téma vývojových aspektů procesu stávání se otcem je doposud málo probádané, a ačkoliv v posledních letech přibývá výzkumů, které se na toto téma zaměřují, ucelenějších teorií nalezneme velmi málo. Nejvíce teorií a koncepcí vývoje v průběhu přechodu k otcovství nacházíme u psychoanalyticky zaměřených autorů, a to především v 2. polovině 20. století, kdy v USA a Evropě o téma otcovství obecně vzrostl zájem. Více relevantních psychoanalytických textů dohledáme v případě, že se zaměříme na téma obecnější, a to vývojové aspekty rodičovství (otcovství i mateřství). I toto širší téma však tvoří v rámci psychoanalýzy a vývojové psychologie pouze okrajovou oblast, a v anglickém jazyce můžeme najít jen několik prací které by poskytly systematický přehled vybraných teorií.

Pro potřeby tohoto textu je nejvýznamnější práce Bertrama Cohlera a Susan Paulové, kteří systematicky a přehledně zpracovali psychoanalytické teorie rodičovství v práci *Psychoanalysis and Parenthood* (2002). Velmi podrobně je zpracován také text Johna Demicka *Stages of Parental Development* (2002), který nabízí

užitečný přehled vývoje teorií od pojetí rodičovství jako vývojové fáze, přes výzkum období přechodu k rodičovství až po sociálně-kognitivní teorie. Demick v této práci představuje mimo jiné také některé psychoanalyticky zaměřené autory (např. T. Benedek, E. Erikson).

Druhá kapitola se zaměřuje na psychoanalyticky orientované autory, v jejichž teoriích bylo otcovství součástí širšího tématu stávání se rodičem, otcovstvím jako takovým se však přímo nezabývali (např. T. Benedeková, E. Erikson, S. Fraibergová). Pro účely tohoto textu byly z dvou výše uvedených prací (Cohler & Paul, 2002; Demick, 2002) vybrány teorie, které alespoň částečně odpovídají na otázky: „*Jaké jsou vývojové aspekty procesu stávání se rodičem?*“ a „*K jakým vývojovým změnám při přechodu k rodičovství dochází?*“, a v jejichž teoriích bylo možno dohledat určité zmínky o přechodu k otcovství.

Třetí kapitola pojednává o teoriích, které se zabývaly přímo procesem stávání se otcem a snažily se popsat jeho vývojové aspekty. Pro cíle této práce bylo nejprve potřeba identifikovat psychoanalyticky orientované práce zaměřené na vývojové aspekty přechodu k otcovství. Při hledání těchto textů bylo využito následujících databází: EBSCO, Ovid, ProQuest, PsycInfo, PubMed a Scopus, konkrétně byly hledány články nebo dizertační práce, a to v angličtině, češtině nebo slovenštině. Do vyhledávače byla vložena následující klíčová slova, a to buď izolovaně nebo v kombinaci: ‚developmental aspects of fatherhood‘, ‚transition to fatherhood‘, ‚first-time father‘, ‚becoming a father‘, ‚prospective father‘, ‚psychanalysis‘, ‚psychoanalytical‘, ‚pregnancy‘, ‚prenatal‘, nebo antenatal. Z důvodu rozsahu tohoto článku nebyly zařazeny všechny teorie, ale pouze ty, které byly vyhodnoceny jako nejrelevantnější.

2 Vývojové aspekty rodičovství z psychoanalytické perspektivy

Tato kapitola představuje vybrané psychoanalyticky zaměřené autory, kteří se ve svém bádání zabývali vývojovými aspekty rodičovství. V duchu psychoanalytické orientace tito autoři zdůrazňují především vliv raných zkušeností na proces stávání se rodičem. V jejich pojetí se s blížícím se rodičovstvím a příchodem dítěte na svět mohou aktivovat nevědomé a nezpracované konflikty z minulosti, které následně mohou ovlivňovat budování vztahu s dítětem (viz Benedek, 1959; Diamond, 1986; Stern, 1995; Gurwitt, 1989). Na základě jejich poznatků se však lze také domnívat, že skrze rodičovství může dojít k zvědomění a propracování těchto konfliktů, což může facilitovat vývoj daného jedince.

Nejprve bude představena starší teorie Therese Benedekové (1959), která se jako jedna z prvních na rodičovství dívala z perspektivy jeho potenciálu pro vývoj nastávajícího rodiče a přišla s pojetím rodičovstvím jako vývojové fáze. Velmi přínosnou perspektivu přináší Erik Erikson (1950, 1964), který na rodičovství

nahlíží v kontextu celoživotního vývoje, a vnímá ho jako nejvýznamnější oblast, ve které je možno naplnit vývojovou potřebu generativity.

Pojednáno bude také o dílu Selmy Fraibergové „*Duch v dětském pokoji*“ (1975) a navazující teorii D. Sterna (1995) a výzkumu rodičovských reprezentací M. Ammanitiho (Ammaniti & Galesse, 2014). Všichni tito autoři se zabývali vlivem dřívějších vztahových zkušeností na rodičovství. Sternův význam spočívá zejména v konceptualizaci tzv. „*konstelace mateřství*“ a „*mateřské trilogie*“, kdy definoval, které vztahové oblasti v rámci přechodu k mateřství získávají na významu a skýtají vývojový potenciál. Představen bude také pokus Bermanové a Longové (2022) na Sterna navázat a vymezit „*konstelaci otcovství*“.

2.1 Rodičovství jako vývojová fáze: Dílo Therese Benedekové

Konceptualizace rodičovství jakožto vývojové fáze je především spojeno s psychoanalyticky orientovanou autorkou Therese Benedekovou (1959). Rodičovství je v jejím pojetí vývojovou fází, která navždy promění psychickou strukturu rodiče. Úkolem rodiče je inkorporovat reprezentaci dítěte a sebe jako rodiče do psychické struktury.

Benedeková usilovala o rozšíření Freudovy vývojové teorie o skutečnost, že rodič a dítě se v průběhu životní dráhy recipročně ovlivňují (Parens, 1975). Svou teorii založila na pudové teorii. Tvrdila, že nejen, že si dítě skrze ranou péči a naplňování potřeb utváří k matce citovou vazbu, ale že péče o dítě je důležitá i pro matku samotnou (tím se lišila od dřívějších autorů). Jako jedna z prvních dala rodičovství do souvislosti s vývojem rodiče samotného – např. s vývojem self, rozvojem kapacity pro empatii a rozvojem sebevědomí (Cohler & Paul, 2002).

Její význam také spočívá v tom, že rodičovství vymezila jako nikdy nekončící proces, a v tvrzení, že rodiče a děti svůj vzájemný vztah neustále znovu vyjednávají. Roli rodiče vnímala jako výrazně zabarvenou zkušenostmi z raného dětství, v rámci níž ožívají přetrvávající nevyřešené vnitřní konflikty (Benedek, 1959; Cohler & Paul, 2002). Schopnost adekvátně reagovat na potřeby dítěte je z jejího pohledu ovlivněna vlastními zkušenostmi z dětství, např. s nevhodnou péčí.

Benedeková rodičovství vnímala nejprve jako významnou fázi ve vývoji ženy (Benedek, 1959) a následně tuto perspektivu rozšířila i na muže (Anthony & Benedek, 1970). Uvádí, že pro otce dítě představuje především primární rozšíření vlastních nadějí i obav, které se mohou realizovat skrze dítě. Dále uvádí, že v závislosti na schopnosti starat se o dítě se u otců může zvyšovat pocit sebevědomí (Cohler & Paul, 2002). Obdobně jako u matky i otec „*opakuje s každým dítětem, jiným způsobem, kroky vlastního vývoje a za příznivých podmínek se mu podaří pokročit v rozřešení vlastních konfliktů*“ (Benedek, 1959, s. 388).

2.2 Erik Erikson a pojetí generativity

Pojetí rodičovství jako vývojové fáze lze podpořit i teorií Erika Eriksona. Erikson je známý především tím, že rozšířil Freudovu teorii psychosexuálního vývoje o 2 důležité aspekty (Demick, 2002):

- Jednotlivé životní fáze mají v jeho pojetí psychosociální aspekt (nejen psychosexuální). V každém životním stadiu nabývá na důležitosti jiný významný sociální konflikt, který musí jedinec v daném období řešit (např. *důvěra vs. nedůvěra* v novorozeneckém a kojeneckém období, *autonomie vs. stud* v batolecím období, *iniciativa vs. vina* v předškolním věku atd.).
- Sociální vývoj pokračuje i po adolescenci. Tato premisa Eriksona vedla k vytvoření tří nových fází a sociálních konfliktů v období dospělosti, konkrétně se jedná o mladší dospělost (*intimita vs. izolace*), střední dospělost (*generativita vs. stagnace*) a pozdní dospělost a stáří (*integrita vs. zoufalství*). Tím rozšířil Freudovu teorii o tři další stadia období dospělosti.

Pro kontext rodičovství je významné především stadium střední dospělosti, v rámci něž Erikson přišel s konceptem generativity, čímž myslel schopnost pečovat o další generaci (Erikson, 1950). Tvrdil, že rodičovství, které je charakteristické mnoha příležitostmi a požadavky na osobnostní reorganizaci a zrání, je nejčastější cestou, jak generativity dosáhnout. Popsal (Erikson, 1964, s. 130) rodičovství jako „*první, a pro mnohé hlavní setkání s generativitou*“.

Navazující autoři uvádí, že rodičovství je pro dosažení generativity nutnou, ale ne dostačující podmínkou (Palkovitz, 2002). Například John Kotre (1984) rozdělil generativitu na 4 typy a rodičovství uvádí jako pouze jeden z nich. Nicméně přestože generativita může být vyjádřena mnoha rozličnými způsoby (např. *předávání znalostí učním nebo psaním, vyjádřením empatie a/nebo poskytnutím ochrany jedincům, skupinám* atd.), kontext rodičovství poskytuje pro její vyjádření ideální podmínky. Dle Eriksona málo životních zkušeností nabízí tolik příležitostí k péči o druhé, realizování naší potřeby „*být potřebován*“ a učit druhé, jako právě rodičovství (Demick, 2002).

2.3 „Duchové v dětském pokoji“: Příspěvky Selmy Fraibergové, Daniela Sterna a výzkum mentálních reprezentací dítěte Massima Ammanitiho

Zajímavou linii výzkumu psychoanalyticky orientovaných autorů můžeme sledovat od Fraibergové přes Sterna až po soudobý výzkum mentálních reprezentací dítěte Ammanitiho a jeho kolegů. Jejich zjištění nám především ukazují, že

přechod k rodičovství je ovlivněn generalizovanými ranými zkušenostmi s našimi rodiči a dalšími významnými druhými lidmi v průběhu života.

Fraibergová a její spolupracovnice (Fraiberg & kol., 1975) zjistily, že psychologická bolest z vlastního dětství se v lidech drží, a přišly s teorií, že tuto bolest zažívají nanovo s příchodem rodičovství a s péčí o své malé děti. Tyto zkušenosti ovlivňují, jak se k dětem vztahují a jak na ně reagují. Ačkoliv se dle jejich soudu rodiče mohou lišit, do jaké míry vstupují jejich vlastní zkušenosti s rodiči do péče o dítě, ve dvou detailně popsanych kazuistikách ukázaly, jak matky užívají ve vztahu k vlastním dětem strategie založené na stále živém afektu, který vychází ze zkušenosti s agresivním rodičem z vlastního dětství (Cohler & Paul, 2002). S odkazem na tyto zvnitřněné nevědomé vztahové zkušenosti Fraibergová (Fraiberg & kol., 1975) hovořila o „*duchovi v dětském pokoji*“.

D. Stern (1995) na práci Fraibergové a její kolegyně navázal a koncepci rozpracoval v pojetí „*konstelace mateřství*“ (1995), které by se dalo definovat jako posun v nastavení mysli ženy, která se přestává plně soustředit na svého partnera, ale pozornost upíná především směrem k sobě a svému dítěti (Stern, 1995).

Koncept „*konstelace mateřství*“ je založený na teorii „RIGs“, čímž jsou myšleny generalizované interakce opakované s konkrétními významnými druhými po relativně dlouhou dobu. Jestliže něco daný „RIGs“ evokuje, ovlivní poté interpretaci konkrétní vztahové situace v současnosti. Stern uvažoval, že RIGs matky a otce (zkušenost z dětství) bude tvořit určitou šablonu pro interakci matky s vlastními dětmi (Cohler & Paul, 2002).

Psychologická reorganizace v rámci „*konstelace mateřství*“ se týká především tří významných oblastí, které z hlediska vývoje vyžadují pro matku nejvíce úsilí. Tyto tři oblasti Stern (1995) nazývá „*mateřská trilogie*“:

- Vztah s vlastní matkou, zejména s matkou z dětství
- Vztah se sebou, zejména se sebou jako matkou
- Vztah s vlastním dítětem

Stern (2004) uvádí, že během období těhotenství musí rodič reorganizovat svou identitu a musí do ní zahrnout i dítě. Dochází k transformaci femininní identity, přepracování rodičovských mentálních reprezentací a vyvíjí se pečovatelský motivační systém. U matky je toto chování ovlivněno matčinou schopností vnímat dítě jako oddělenou jednotku se specifickými potřebami (Stern, 1991). Do utváření představ o dítěti mohou vstupovat také různé nevědomé konflikty s vlastními rodiči (Stern, 1995).

V návaznosti na Sternovu „*konstelaci mateřství*“ se nedávno pokusily Bernanová & Longová (2022) také o vymezení „*konstelace otcovství*“. Ve své práci uvádí,

že Stern o otcích říká velice málo a možnost „*konstelace otcovství*“ nerozpracoval (Berman & Long, 2022).

Bermanová & Longová (2022) píší, že vymezování vlastního otcovství je ovlivněno pocitem odtržení od dyády matka – dítě, a to jak v prenatálním, tak i postnatálním období. Konstelace otcovství je v jejich pojetí založena především na „*ne-mateřství*“ a absenci tělesných prožitků, které v průběhu těhotenství a po narození dítěte zažívá matka. Zamýšlí se, že na otcovství je v porovnání s mateřstvím něco vágního, nejasného a těžko zachytitelného. Otcovství by tedy mohlo být konstelováno okolo toho čím není, než spíše okolo toho, čím je (Berman & Long, 2022). Tvrzení, že proces stávání se otcem je spojen s pocitem oddělenosti a pozicí vnějšího pozorovatele nalezneme i u jiných autorů (Etchegoyen, 2002; Jessner, Weigert & Foy, 1970) a dokládají ho také zjištění z nejrůznějších kvalitativních výzkumů (např. Deave & Johnson, 2008; Finnbogadóttir & kol., 2003; Kao & Long, 2004).

Na práci Sterna navazoval také M. Ammaniti (Ammaniti & Galesse, 2014) a jeho kolegové s výzkumem rodičovských reprezentací dítěte, a to včetně reprezentací z prenatálního období. Prenatálními reprezentacemi jsou myšleny fantazie a představy o dosud nenarozeném dítěti. Jedná se o výtvary, které jsou spíše, než-li založeny na realitě, amalgámem matčiných projekcí, nadějí, snů, atribucí a nevědomých fantazií (Slade & Sadler, 2018). Rovněž v jejich práci můžeme nacházet důkazy svědčící pro souvislost mezi zkušenostmi rodiče z minulosti a způsobem, jakým si utváří vztah k dítěti, případně k rodičovství.

Přestože teorie Benedekové, Eriksona či Fraibergové přinášejí zajímavý pohled na období rodičovství, je obtížné je generalizovat, jelikož se spoléhají více na kazuistiku a kvalitativní analýzy. Objektivnější a metodologicky propracovanější přístup nalezneme až u Sterna a Ammanitiho. Myšlenky Benedekové mají přínos především pro často opomíjenou oblast vývojové psychologie – období dospělosti. Narušila dlouhodobé zaměření psychoanalytiků na rané dětství a obrátila pozornost směrem k rodiči. Jako jedna z prvních naznačila, že nejen rodič má vliv na vývoj dítě, ale také dítě má vliv na vývoj rodiče. V jejím pojetí může narození dítěte otevírat rané vnitřní konflikty a tím přinášet příležitost k jejich rozřešení, rodičovství vnímá také jako příležitost k rozvoji nových stránek osobnosti. Přestože je myšlenka rodičovství jako vývojové fáze inspirativní, navazující autoři si kladou otázku, zda by bylo možno dosáhnout podobného vývoje i bez narození dítěte. Někteří autoři (např. Palkovitz) si s touto otázkou poradili tak, že rodičovství vnímají jako „*facilitátora vývoje*“, avšak není v jejich pojetí jedinou a nezbytnou podmínkou vývoje v dospělosti. Obdobný pohled můžeme však naléznout i u Eriksona. Přestože Erikson rodičovství s generativitou spojuje velmi výrazně, v jeho pojetí to je jen jedna z oblastí, skrze niž může k jejímu rozvoji

dojít. Je rovněž potřeba namítnout, že samotné narození dítěte nemusí být garancí vývoje osobnosti rodiče, a může záviset na mnoha faktorech (např. přijetí zodpovědnosti za dítě a utvoření závazku k němu, míra osobnostní zralosti, kvalita partnerského vztahu, zdroje opory v okolí atd.). Tyto jednotlivé faktory však bohužel nejsou u Benedekové ani Eriksona více rozpracovány. Poznotek, že narození potomka otevírá nejrůznější raná témata nalezneme jak u Benedekové, Fraibergové, tak i u navazujících autorů Sterna a Ammanitiho.

Závěrem je třeba dodat, že téměř všichni uvedení autoři vycházeli především ze zkušeností s matkami a mateřstvím a o otcovství se zmiňovali spíše okrajově. Otcovstvím jakožto specifickým tématem se zabývali až autoři zmínění v další kapitole.

2.4 Stávání se otcem z psychoanalytického pohledu

Psychoanalytičtí autoři se zabývali především „temnějšími“ stránkami procesu stávání se otcem a jejich přínos lze spatřovat v pojmenování některých nepřijemných a náročných témat, které se mohou s blížícím se otcovstvím vynořovat. V psychoanalyticky orientované literatuře zabývající se procesem stávání se otcem se v průběhu 2. poloviny 20. století různí autoři zabývali především aktivací témat souvisejícími s ranou zkušeností mužů. Přehled těchto témat nalezneme např. u Zayase (1987), který zmiňuje např. *prání mít dítě, oživení oidipálních procesů, obnovení tématu „sourozenské rivality“* (nyní směrem k dítěti) nebo *zintenzivnění tendencí k závislosti*. S podobnými tématy se setkáme i u M. Diamonda (1986), A. Etchegoyenové (2002) nebo J. Rosse (1975, 1982) a dalších. Tito autoři uvádí, že s přechodem k otcovství mohou u mužů znovu nabývat na intenzitě v rámci regresivních tendencí určitá raná témata, jako např. *závist, rivalizování* nebo *závislostní problematika ve vztahu*.

Psychoanalyticky orientovaní autoři často poukazují na možnost aktivace nejrůznějších raných témat nacházejících se v nevědomí, které se s přechodem k rodičovství vynoří. V jejich pojetí stojí před muži velká výzva. Trowell (2005) například uvádí, že se muži v rámci přechodu k otcovství musí vyrovnat s vlastními vědomými i nevědomými nadějemi, obavami a fantaziemi. Dle Hymana (1995) čelí nastávající otec vývojové krizi a intrapsychickému konfliktu, ve kterém se musí vypořádat s nově rozhybanou vnitřní dynamikou, zejména ve vztahu k potřebě vlastní závislosti, pocitům závesti a tendencím k soupeření. Uvádí, že v důsledku toho se muž může začít odtahovat od dyády *matka – dítě*, ať už psychologicky nebo fyzicky. Dle Etchegoyenové (2002) se muž musí během procesu stávání se otcem vyrovnat s nejrůznějšími změnami a současně být konfrontován s nevědomými nevyřešenými oidipálními obtížemi, identifikacemi a internalizacemi vlastního otce, které mohou vyústit ve značný zmatek ve vnitřním světě. Muži se

mohou cítit od procesu těhotenství oddělení a odstrižení, což u některých může vyvolávat nevědomé pocity závisti vůči matce (Diamond, 1986; Gurwitt, 1989; Jessner, Weigert & Foy, 1970; Trowell, 2005). Mohou jí závidět, že v ní vzniká život, a také její možnosti spojené s rolí matky. To může dle Diamonda (1986) brzdit jejich vlastní schopnost o dítě pečovat a vychovávat jej. Gurwitt (1976) uvádí, že pocity odstrižení v průběhu období těhotenství mohou vést k tomu, že dítě budou muži vnímat jako konkurenci a mohou být určitou předzvěstí Laiova komplexu. Obdobně se vyjadřuje i Jessner & kol. (1970), kteří uvádí, že těhotenství a blížící se narození dítěte může v nastávajícím otci probudit pocity strachu ze ztráty lásky ženy a pocity žárlivosti, může začít vnímat dítě jako rivala. Herzog (1988), poznamenává, že u některých mužů se pak ve fantazii mohou objevovat vůči partnerce dokonce pocity sadistické povahy nebo přání dítěti ublížit.

Jak můžeme vidět, proces stávání se otcem s sebou dle různých autorů přináší mnoho výzev: *vyrovnávání se s pocity závisti vůči dítěti* (které se stává prioritou matky) či *matce* (a její schopnosti vytvořit nový život), *pocity žárlivosti a rivalizování vůči dítěti*, *pocity závislosti a krizi vlastní identity*. V dostupné literatuře však najdeme méně zmínek o tom, zda je aktivace těchto témat univerzální, či ne. Existují také otázky, na které je obtížné nalézt v daných textech odpověď. Budou se zmiňovaná témata aktivovat pouze u mužů, u kterých byl raný vývoj v něčem komplikovaný? Do jaké míry se jedná o přirozené vývojové téma a kdy už se jedná o patologii? Které faktory v průběhu vývoje přispívají k tomu, že se muži se s danými tématy dobře vyrovnají? A co jim v průběhu procesu stávání se otcem pomůže vývojovou krizi dobře zvládnout? Lze spekulovat, že existuje celá řada protektivních faktorů, např. zdroje sociální opory, kvalitní partnerský vztah, dobré rodinné zázemí apod., prozatím však není dostatek empirických dat, kterými by to bylo možno doložit.

Na poslední otázku alespoň částečně odpovídá Jacobson (1950), který uvádí, že pro zvládnutí těchto procesů má velký význam zejména zkušenost s vlastním otcem. Jacobson (tamtéž) zmiňuje, že identifikace s otcem a zvládnutí rivality se sourozenci jsou nejdůležitější determinanty toho, jak se nastávající otec bude vztahovat k vlastním dětem. Greenberg (1985) v podobném duchu píše, že v rámci procesu stávání se otcem musí muž také reflektovat a přehodnotit vztah s vlastním otcem.

Možná rizika nezvládnuté krize při přechodu k otcovství zmiňuje Gurwitt (1989). Uvádí, že v takovém případě muži mohou sklouznout do stavu perzekučních úzkostí, zaplavení pocitem zodpovědnosti a nevědomou konfrontací s nevyřešenou oidipální problematikou. Poté pro ně posun z dyády v triádu může představovat něco nezvládnutelného. Mohou se stát depresivními nebo mohou

od situace manicky unikat ke zvýšené aktivitě, včetně sexuálních záletů (Gurwitt, 1989). Trowell (2005) dodává, že jiní muži zase mohou reagovat přehnaně úzkostně či přespříliš ochranně, což mohou některé ženy vnímat jako něco emočně dusivého.

Zilboorg (1931) jako jeden z prvních poukázal, že s narozením dítěte muž přichází o pozornost ženy a naplňování potřeb, které mu dříve jeho žena poskytovala, což může u některých mužů oživit téma vlastní závislosti a vést ke zvýšené potřebě pozornosti. Trowell (2005) vidí původ těchto pocitů v mužově dětství, kdy se mohl cítit osamocen a izolován v období, kdy jeho matka očekávala sourozence. Můžeme však namítnout, že to by nevysvětlovalo obdobné pocity u mužů – jedináčků.

3 Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo představit vývojové aspekty procesu stávání se otcem z psychoanalytické perspektivy a shrnout vybrané teorie zabývající se tímto opomíjeným tématem psychologického výzkumu. V rámci příspěvku byl představen převažující pohled autorů, že s blížícím se rodičovstvím a příchodem dítěte na svět se mohou aktivovat intrapsychické konflikty, které mají svůj původ ve zkušenosti s významnými pečujícími osobami v raném dětství. Psychoanalyticky orientovaní autoři zabývající se přímo přechodem k otcovství popisují spíše „temnější“ aspekty psyché nastávajícího otce. Uvádí, že během procesu stávání se otcem mohou ve vnitřní dynamice nabývat na významu témata jako je závist, žárlivost, rivalizování nebo závislost na partnerce a je velmi důležité pro další vývoj, jak se muž s těmito tématy dokáže vypořádat. Ačkoliv tyto teorie lze vnímat jako užitečnou mapu možných těžkostí, rizik i příležitostí procesu stávání se otcem, vzhledem k příliš malému množství empirických dat a spíše kvalitativní a kasuistické povaze poznatků, z kterých teorie vycházely, je třeba si při jejich aplikaci počínat s opatrností. Se socio-kulturními změnami, větší variabilitou v podobách rodiny i v rolích muže a ženy navíc mohou být tyto poznatky již méně aktuální a mohou méně odpovídat soudobé společnosti. Dobrou zprávou je, že v posledních letech se objevilo výrazné množství kvalitativních i kvantitativních výzkumů zkoumajících proces stávání se otcem. V rámci soudobého výzkumu přechodu k otcovství se setkáme s mnoha různými zkoumanými tématy jako jsou např. vývojové změny (rozvoj zodpovědnosti, osobnostní zralost, budování otcovské identity, hodnotové změny, vztahové změny), změny v partnerském vztahu, změny životního stylu nebo emocionální změny (včetně výzkumu zaměřeného na rozvoj úzkostné a depresivní symptomatiky v souvislosti s narozením dítěte). Psychoanalytické teorie se svým akcentem na nevědomou dynamiku a intrapsychické vývojové konflikty tedy v současnosti tvoří jen část celé mozaiky

teorií a výzkumu procesu stávání se otcem, a je vhodné je vnímat v kontextu aktuálních poznatků. Současně je však potřeba uznat, že pojmenovávají důležitá témata, která jsou jinými výzkumníky přehlížena nebo stojí na okraji jejich zájmu.

4 Použitá literatura

- AMMANITI, M. GALESE, V. The birth of intersubjectivity: Psychodynamics, neurobiology, and the self, 2014, W.W. Norton & Co.
- BENEDEK, T. Parenthood as a developmental phase: A contribution to the libido theory. *Journal of the American psychoanalytic Association*, 1959, 7, 389–417. <https://doi.org/10.1177/000306515900700301>.
- BENEDEK, T. The family as a psychological field. In E.J. Anthony & T. Benedek (Eds.), *Parenthood: Its psychology and psychopathology*, 1970, 109–136, Boston, MA: Little Brown.
- BERMAN, S. LONG, C. Towards a formulation of the fatherhood constellation: Representing absence. *Qualitative Research in Psychology*, 2022, 19(3), 764–805. <https://doi.org/10.1080/14780887.2021.1873473>.
- COHLER, B.J., PAUL, S. (2002). Psychoanalysis and parenthood. In M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Being and becoming a parent*, 563–599. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- COLARUSSO, C.A., NEMIROFF, R.A. (1982). The father in midlife: crisis and growth of paternal identity. In Cath, S.H., Gurwitt, A.R. & Ross, J.M. *Father and child. Clinical and Developmental Perspectives*, 317, Boston, Little Brown.
- COWAN, P.A. (1988). Becoming a father: A time of change, an opportunity for development. In P. Bronstein & C. P. Cowan (Eds.), *Fatherhood today: Men's changing role in the family*, 13–35, John Wiley & Sons.
- DANIELS, P., WEINGARTEN, K. (1988). The fatherhood click: The timing of parenthood in men's lives. In P. Bronstein & C.P. Cowan (Eds.), *Fatherhood today: Men's changing role in the family*, 36–52.
- DEAVE, T., JOHNSON, D. The transition to parenthood: what does it mean for fathers? *Journal of Advanced Nursing*, 2008, 63(6), 626–633. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2008.04748.x>.
- DEMICK, J. Stages of parental development. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Being and becoming a parent*, 2002, 389–413. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. <https://doi.org/10.4324/9780429433214-16>.
- DIAMOND, M.J. Becoming a Father: A psychoanalytic perspective on the forgotten parent. *The Psychoanalytic Review*, 1986, 73(4), 445–468.
- ETCHEGOYEN, A. Psychoanalytic ideas about fathers. (2002). In Trowell, J., Etchegoyen, A. (Eds.), *The importance of fathers: A psychoanalytic re-evaluation*, 20–41, Brunner-Routledge.

- ERIKSON, E.H. *Childhood and society*, 1950, New York, W.W. Norton & Co.
- ERIKSON, E.H. *Insight and responsibility: Lectures on the ethical implications of psychoanalytic insight*. New York, W.W. Norton & Co.
- FINNBOGADÓTTIR, H., SVALENIUS, E., PERSSON, E.K. Expectant first-time fathers' experiences of pregnancy. *Midwifery*, 2003, 19(2):96-105. doi:10.1016/s0266-6138(03)00003-2. PMID: 12809629.
- FRAIBERG, S. & kol., „Ghosts in the Nursery: A Psychoanalytic Approach to the Problems of Impaired Infant-Mother Relationships“. *Journal of American Academy of Child Psychiatry*, 1975, 14(3), 387–421.
- GURWITT, A.R. Aspects of prospective fatherhood: A case report. *The psychoanalytic Study of the Child*, 1976, 31:1, 237-271
DOI: 10.1080/00797308.1976.11822316.
- GUTMANN, D. Parenthood: A key to the comparative study of the life cycle. In N.Datan, N. & Ginsberg, L.H. (Eds.) *Life span developmental psychology: Normative life crisis*, 1975, 167 – 184. New York: Academic. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-203550-0.50016-5.
- GREENBERG, M. *The Birth of a Father*, 1985, New York: The Continuum Publishing company. ISBN-10. 082640362X.
- GURWITT, A.R. Flight from Fatherhood. In Cath, S., Gurwitt, A.R., & Gunsburg, L. (Eds.) *Fathers and Their Families*, 1989, NJ: The Analytic Press, 167–188.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*, 2010. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-686-5.
- HERZOG, J.M. Patterns of Expectant Fatherhood: A Study of the Fathers of a Group of Premature Infants. In Cath, S.H., Gurwitt, A.R. & Ross, J.M. *Father and child. Clinical and Developmental Perspectives*, Boston, Little Brown.
- HYMAN, J. (1995). Shifting patterns of fathering in the first years of life: on intimacy between fathers and their babies. In Shapiro, L.J., Diamond, M.J, & Greenberg, M. *Becoming a Father: Contemporary, Social, Developmental, and Clinical Perspectives*, Springer Publishing Company.
- JACOBSON, E. (1950). Development of the Wish for a Child in Boys, In *The Psychoanalytic Study of the child*. 5:1, 139–152, doi: 10.1080/00797308.1950.11822889.
- JESSNER, L., WEIGERT, E., FOY, J.L. (1970). The Development of Parental Attitudes during Pregnancy. In Anthony, E.J., & Benedek, T. *Parenthood: Its Psychology and Psychopathology*. Boston: Little Brown.
- KAO, C.H., LONG, A. First-time Taiwanese expectant father's life experiences during the third trimester of pregnancy. *Journal of Nursing Research*, 2004, 12(1), 60–71. doi: 10.1097/01.jnr.0000387489.71062.9c.

- KOTRE, J.N. Outliving the self: Generativity and the interpretation of lives, 1984, Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- NEWMAN, P.R., NEWMAN, B. M. Parenthood and adult development. *Marriage & Family Review*, 1988, 12(3–4), 313–337, https://doi.org/10.1300/J002v12n03_15.
- PALKOVITZ, R. Involved Fathering and Men's Adult Development: Provisional Balances (1st ed.), 2002, Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781410613059>.
- PALKOVITZ, R. Parenting as a generator of adult development: Conceptual issues and implications. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1996, 13(4), 571–592, <https://doi.org/10.1177/0265407596134006>.
- PARENS, H. Report on workshop: Parenthood as a developmental phase. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1975, 23, 154–165.
- ROSS, J.M. Oedipus revisited: Laius and the „Laius complex.“ The Psychoanalytic Study of the Child, 1982, 37, 169–200. <https://doi.org/10.1080/00797308.1982.11823362>.
- ROSS, J.M. The Development of Paternal Identity: A Critical Review of the Literature on Nurturance and Generativity in Boys and Men. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1975, 23(4), 783–817, <https://doi.org/10.1177/000306517502300405>.
- SLADE, A., SADLER, L.S. (2018). Pregnancy and Infant Mental Health. In Zeanah, C.H. *Handbook of Infant Mental Health*, 4, Guilford Publications, ISBN 1462537154, 9781462537150.
- STERN, D. Maternal representations: A clinical and subjective phonemological view, *Infant Mental Health Journal*, 1991, 12(3), 174–186. [https://doi.org/10.1002/1097-0355\(199123\)12:3<174::AID-IMHJ2280120305>3.0.CO;2-0](https://doi.org/10.1002/1097-0355(199123)12:3<174::AID-IMHJ2280120305>3.0.CO;2-0).
- STERN, D. The Motherhood Constellation: A Unified View of Parent-Infant Psychotherapy, 1995, Karnac Books, London.
- STERN, D. The Present Moment: In Psychotherapy and Everyday Life, 2004, New York, W.W. Norton & Co.
- TROWELL, J. Setting the scene. (2002). In Trowell, J., Etchegoyen, A. (Eds.), *The importance of fathers: A psychoanalytic re-evaluation*, 3–18, Brunner-Routledge.
- ZAYAS, L.H. Psychodynamic and developmental aspects of expectant and new fatherhood: Clinical derivatives from the literature. *Clin Soc Work*, 1987, J 15, 8–21. <https://doi.org/10.1007/BF00755908>.
- ZILBOORG, G. Depressive reactions related to parenthood. *The American Journal of Psychiatry*, 1931, 10, 927–962, <https://doi.org/10.1176/ajp.87.6.927>.

5 Kontakt na autora

Mgr. Václav Škvařil

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

Myslíkova 7

110 00 Praha

Email: vaclavskvaril@gmail.com

Školitel: doc. PhDr. PaedDr. Anna Kucharská, Ph.D.,

PhDr. Pavla Presslerová, Ph.D.

Príspevek byl podpořen z grantu GAUK (projekt 436322)

Historická událost v didaktice dějepisu 21. století – příklady z praxe

Historical event in history didactics of the 21st century – examples from practice

Václav Čada

Anotace: Článek se zaměřuje na současnou výuku dějin na českých školách s důrazem na dovednostní a postojovou složku žáků. Zabývá se zodpovězením otázky po smyslu výuky dějin a společenských věd na školách. Představuje několik příkladů z praxe, které využívají události v dějinách pro pochopení historické perspektivy a historických i současných procesů ve společnosti.

Klíčová slova: didaktika, obsah učiva, moderní dějiny, dovednosti, postoje

Summary: The article focuses on the current teaching of history in Czech schools with an emphasis on the skills and attitudes of pupils. It deals with answering the question of the meaning of teaching history and social sciences in schools. It presents several examples from practice that use events in history to understand historical perspective and historical and contemporary processes in society.

Key words: didactics, curriculum content, modern history, skills, attitudes

1 Úvod

Na úvod tohoto příspěvku a vlastně na úvod každé vyučované hodiny si jako učitel dějepisu a společenských věd pokládám otázky: Jaký je vlastně význam výuky dějepisu? Jakou úlohu hraje a má hrát událost dějin ve výuce? Veškeré podobné přemýšlení o celém výchovně-vzdělávacím procesu si pro sebe nakonec zkráceně představuji pod jednoduchou trojicí otázek: Co, proč a jak učit? Můj příspěvek tak bude jakýmsi stručným nastíněním mého zodpovězení těchto kruciólních otázek, které si bezesporu klade naprostá většina učitelů. Vzhledem k tomu, že psát sáhodlouhé teoretické úvahy o pedagogice mi nepřísluší. Navíc rozsáhlé teoretické studie bývají poměrně kontraproduktivní a učitelům zapojeným do procesu výuky jsou takové texty podobně platné, jako žíznivému obyvateli pouště je platná teoretická studie o vzniku bouří nad Atlantikem. Rozhodl jsem se při psaní tohoto příspěvku postupovat podle toho, co mně osobně ve chvíli příprav k vyučovaným hodinám nejvíce pomáhá, tedy praktické ukázky a příklady, které

je možné měnit a aplikovat na různá témata. Na začátek tak pouze nastíním teoretická východiska mého přístupu a v druhé části se zaměřím na několik ukázek z praktické aplikace těchto východisek.

2 Co, proč a jak?

Již v úvodu jsem zmínil zásadní otázky učitelské profese, osobně vycházím z praxe učitele dějepisu a společenských věd na víceletých gymnáziích, ale myslím, že stejné otázky se nutně objevují v hlavách všech kolegů vyučujících rozličné předměty na různých typech i stupních škol. V tomto textu se však zaměřím na mé osobní uchopení těchto otázek a jejich aplikaci ve výuce humanitních oborů, především pak dějepisu.

Odpověď na první otázku, tedy co učit, se může zdát poměrně jednoduchá. Každý učitel má přeci k dispozici učebnice a školní vzdělávací plán, který má splňovat i plán rámcový, ve kterém nám stát sděluje, co je důležité a nezbytné pro daný stupeň škol. Značná část učitelů a koneckonců i odborné a neodborné veřejnosti se zabývá především obsahem učiva, přičemž pro školní předmět dějepis převažuje názor, že se obsah musí více zaměřovat na moderní dějiny a omezit starší údobí lidského žití. V návaznosti na tuto diskusi se vynořuje i potřeba zapojení moderních prvků do výuky, a obsah celé společenské diskuse tak vlastně navazuje i onou otázkou, jak učit? Ujasnění si toho, co a jak učit je skutečně velmi důležité, respektive nezbytné pro výkon učitelské profese. Každý pedagog, začínající i zkušený, přirozeně každou vyučovací hodinu plánuje na základě zodpovězení těchto otázek. Problém však někdy bývá, že se může vytrácet ona nejzásadnější otázka, tedy PROČ. Proč učíme dané téma? Proč využíváme danou metodu? A tak dále. Otázka je to zcela nezbytná a někdy na ni učitel dějepisu i jeho žáci mají tendenci odpovídat onou otřepanou frází o opakování dějin a našem poučením se z nich. Která je samozřejmě absolutně pravdivá, ale málokdy skutečně prožitá samotným učitelem a pro jeho studenty je ve většině případů naprosto neuchopitelná. Taková poučka má pak podobný význam jako vzorec $E=mc^2$, který zná skoro každý žák, aniž by mu vůbec někdo rozuměl, ale každý je schopen jej reprodukovat při vyobrazení Alberta Einsteina. Stejně tak žáci sborově odpovídají onou frází o „poučení se z dějin“ na otázky po smyslu dějepisu.

Při mém současném pochopení práce učitele¹¹ je myslím nezbytné zásadně pracovat se všemi třemi nastíněnými otázkami současně. Učitel by dle mého

¹¹ Na tomto místě je myslím důležité zmínit, že se necítím být teoretikem vzdělávání a rozhodně nejsem povolán uřídit finální a zásadní mentorské rady. Vycházím pouze z praktického naplňování pedagogického poslání a mého současného pochopení smyslu dané práce. Zároveň jsem přesvědčen, že finální a neměnná odpověď existuje pouze na poměrně úzký segment lidského poznání a v přístupu ke vzdělávání to platí dvojnásob, ale za určitou neměnnou konstantu považuji pro učitele nutnost neustálého zkoumání těchto otázek a revidování svých vlastních závěrů.

názoru nikdy neměl opomenout onu otázku proč, naopak měla by se stát prvotním východiskem při přemýšlení nad celou výukou. To vede k zásadní změně při přípravě hodin. Nepostupuji zde od tématu k metodám a následnému hledání smyslu, ale naopak.

Inspiraci k takovému přístupu výuky hledám v několika zdrojích, především pak v praxi kolegů, kteří vyučují historii v rámci „IB“¹² programu a tzv. Šest velkých konceptů historického myšlení kanadského historika Petra Seixase.¹³ Oba zmíněné přístupy kladou důraz primárně na pochopení procesů dané epochy a události. Na základě konkrétních příkladů pak nabízejí zobecnění, které umožní žákům nahlédnutí do širších vztahů, a historická událost se tak stává určitou případovou studií, která slouží k hlubšímu pochopení celé dynamiky dějin.

Není tak nutné seznamovat žáky se všemi revolucemi, které probíhaly v Evropě od 18. století, ale podrobně a dlouhodobě se v hodinách zaměřovat na jednu konkrétní, přičemž procesy, které revoluci provázejí pak lze zobecnit a aplikovat na další události v jiných částech světa.

Proč tedy učíme dějepis? Při odpovědi, že nechceme opakování hrůz koncentračních táborů, tak můžeme na jednom příkladu ukázat nástup autoritativně totalitárního režimu a aktivně vést žáky k pochopení, že „požár Reichstagu“ může vypadat v různých částech světa a různých časových obdobích rozličně, ale vždy má podobné souvislosti a následky.

Takto pojatá výuka však výrazně zasahuje do velmi omezeného času, který má učitel na zvládnutí obsahu učiva. Vede tak chtět nechtět k omezení mnoha jiných témat, která zkrátka v hodinách nelze stihnout. Je skutečnou otázkou, zda jako učitel mám jít onou cestou případových studií a neseznamovat žáky s dalšími tématy, nebo naopak procházet tradičně časovou osu a snažit se obsáhnout vše. Odpověď není jasná a neměnná. Pro případové studie hovoří fakt, že velká část žáků projde hodinami dějepisu s tím, že se maximálně naučí na blížící se test, ale množství dat a událostí nakonec úplně zapomene anebo promíchá do zajímavých dadaistických obrazců. Snaha učitele předat mnoho informací je pak spíše kontraproduktivní. Naopak určitý všeobecný přehled a jakási historická posloupnost je nutná pro chápání i dílčích událostí. Někdy tak u případových studií je problematické zasazení do širšího rámce, který je zásadní.

Mé současné pochopení výuky směřuje k jakémusi kompromisu, kdy se v poměrně lineárním výkladu na určitou dobu s žáky zastavíme a věnujeme

¹² International Baccalaureate Diploma Program. Tento program má poměrně široce zpracované studijní materiály, které představují dějiny na základě případových studií. Například učebnice *History for IB Diploma: European states in the Interwar years (1918–1939)*.

¹³ Viz SEIXAS, Peter a Tom MORTON. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Nelson Education, 2013. ISBN 978-017654154-5.

se podrobněji některému z témat, která následně slouží jako odrazový můstek k širšímu pochopení daných procesů.

Kromě velkých témat a případových studií, kdy otázku po smyslu výuky jsem již nastínil, můžeme v rámci hodin společenských věd intenzivně rozvíjet dovednostní složku žáků. Opět můžeme postupovat od onoho proč, k tématu a metodám. Promyšlet tak hodiny z perspektivy, kdy chci žáky naučit nějakou dovednost nebo historický koncept a následně zvážit, ke kterému tématu se takové procvičení hodí.

3 Příklady z praxe

Jak jsem již uvedl na začátku, myslím, že nejlepší pomocí pro přípravu hodin jsou praktické a konkrétní ukázky z výuky, které však lze měnit a aplikovat v rámci vlastních hodin. Příkládám tak několik málo úkolů, které s žáky pravidelně ve škole děláme. Na závěr popsané aktivity připojuji i svou reflexi z jejího naplňování s důrazem na efekt, kterého zadání může dosahovat ve výuce. Záměrně používám slovo efekt a ne efektivnost, jak přiblížím v závěru textu.

3.1 Zadání testu

První ukázka je specifická v tom, že se jedná o jednu otázku ze zadání testu pro tercii, ve kterém se jedná především o procvičení jednoho ze zmíněných konceptů Petra Seixase, konkrétně uchopení historické perspektivy. V otázce je kladen důraz na rozdílné vnímání dějinných událostí a zároveň jasné zadání, které pomůže žákům při zpracování takové otázky. Celá otázka tak v testu zní:

„Z nabídky níže si vyberte jednu z blíže neznámých postav z doby Velké francouzské revoluce (cca rok 1793) a pokuste se vcítit do myšlení této osoby. Na výběr máte:

(1) kněz u kostela Saint-Denis, (2) pařížský měšťan, (3) příslušník starého francouzského šlechtického rodu, (4) člen širší královské rodiny, (5) rolník nedaleko od Paříže, (6) nádeník v textilní manufaktuře na předměstí Paříže, (7) rakouský kníže pobývajícím v Paříži – vybrané označte.

Napište dopis svému fiktivnímu příteli, ve kterém popisujete dobu Velké francouzské revoluce. V dopise použijte slova: Robbespierre, práva, republika, král, Amerika, spravedlnost, mír, Bastila (můžete je skloňovat), přičemž ke každému z pojmů přidejte vlastní hodnocení, nebo komentář, z něhož musí být zřejmý váš postoj k danému pojmu.

Hodnotí se: využití slov ve správném významu (8 b) a ve správném kontextu k vaší perspektivě (8 b), snaha o autentickou formu dopisu (2 b).“

Takto položená otázka je pro žáky poměrně dobře uchopitelná a umožňuje i učitelům jasný návod při hodnocení delšího textu.¹⁴ Kromě samotného prokázání znalosti určitých událostí, zde žák pracuje s vlastním nahlédnutím do vztahů dobové společnosti. V neposlední řadě se z takového testu stává pro žáky i zábava s možností prokázat tvůrčí činnost.

Efekt: Žáci takto položené otázky v testu chápou poměrně dobře, ačkoli je samozřejmě nutné je na tento druh testování připravit. Nelze uložit podobný úkol žákům, kteří doposud v testech odpovídali na otázky typu: „Kdy a kde zemřel, nebo kdy se odehrála bitva?“

Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že i na takto komplexní otázku žáci odpovídají poměrně erudovaně, a především se podobné uvažování přenáší přímo do otázek, které žáci pokládají i během samotné výuky. Efektem takového tázání učitelem je pak mimo jiné i fakt, že si zcela přirozeně podobně formulované otázky k výkladu vytvářejí žáci sami.

3.2 Dětská práce

Pro další příklad uvádím dlouhodobější práci s žáky tercie, kdy téma představovaly změny, které nastávají ve společnosti 19. století. Po představení řady procesů¹⁵ tohoto období jsme se zaměřili na problematiku dětské práce v nejrozvinutějších oblastech industriálního světa.

V několika hodinách jsem s žáky probíral situaci dětských pracovníků v průběhu rozvíjejícího se kapitalismu. Za pomoci výkladu, textů uměleckých i odborných a několika krátkých videí. Postupně pak žáci plnili různé úkoly:

- Měli si vybrat jednu z fotografií dětských pracovníků a domyslet základní údaje tohoto člověka. Žáci tak dopisovali jméno, datum narození, druh a místo práce, stručně informaci o rodině daného dítěte atd. (viz příloha č. 1). Cílem tohoto úkolu byla identifikace s danou postavou, a kromě toho i prokázání základního přehledu v dané problematice.
- Dalším úkolem pak bylo nahrání zvukového záznamu z deníku tohoto dítěte. Žáci měli namluvit záznam, který si mohla ona vybraná postava zapsat do svého deníku za jeden pracovní den. Úkol měl poměrně jasné zadání, kdy se mělo jednat o maximální délku tří minut s možností různých zvukových i hereckých efektů. Opět tak tento úkol pomohl hlubší identifikaci

¹⁴ Právě hodnocení bývá tou nejtěžší částí u takto položených otázek, někdy pro učitele natolik stresující, že raději volí jednoduchá a jasná zadání. Je však důležité říci, že kvalitně nastavené hodnocení pomůže učitelům při opravách a především pomůže k tomu, co je nejdůležitější, tedy vysvětlení žákům, co bylo špatné, a hlavně jak přistě postupovat lépe.

¹⁵ Například urbanizace, sociální hnutí, industrializace, kolonizace a hnutí za ženská práva.

a jaksi mimoděk žáci prokazovali znalost faktů, která dříve získali. Typ práce, rodinné zázemí, délka pracovní doby atd...

- Následovala část, kdy jsme se bavili o dětské práci současného světa, respektive diskutovali ve třídě nad danou problematikou po shlédnutí dokumentu o práci dětí v současnosti.¹⁶

Pravděpodobně nejdůležitější částí pak byla reflexe, kterou žáci vyplňovali doma, a která celé téma uzavírala. Cílem těchto hodin byl určitě především přesah do současné doby a uvědomění si i naší zodpovědnosti. Myslím, že právě reflexe takového tématu pomůže nejen žákům k utřídění si myšlenek, ale i učitelé pro jednoduchou kontrolu, zda se ke svým cílům přiblížil. Pro představu připojuji alespoň jednu reflexi tohoto tématu z pera mé žákyně. (viz příloha č. 2.)

Efekt: Hlavním přínosem této aktivity je její aktuální vyznění, kdy se zcela přirozeně z dějin vracíme do problematiky dnešního světa. Nespornou výhodou je propojení výuky dějin s výukou občanské výchovy, nebo základů společenských věd. Z reflexe, kterou žáci vyplňují na konci daného tématu, je zřejmé jejich uvědomění si určitých problematických aspektů naší přítomnosti a minimálně zamyšlení se nad vlivem konzumního diktátu na naše okolí.

3.3 Španělská válka

Jako samostatné téma jsem zvolil oblast Španělské občanské války, které využívám jako zmiňovanou modelovou studii pro celou řadu problematických momentů 20. století. Toto téma využívám při ilustraci mnoha procesů 20. století, které zasahují i do naší současnosti. Postupně se dotkneme nástrojů propagandy, různých politických ideologií i nástupu fašismu v Evropě, ale toto téma může samozřejmě posloužit například i pro zlepšování mediální gramotnosti žáků atd...

Občanská válka ve Španělsku je pro naprostou většinu žáků neznámé téma, které je tak ideální pro svou jakousi neokoukanost a zároveň k němu žáci nepřístupují s již uzavřenou představou o jejich aktérech, což může při vysvětlování různých procesů dějin značně pomoci.

Představím zde alespoň tři dílčí úkoly, které nastíní způsob, jak lze i s tímto tématem pracovat při zaměření se na další souvislosti. Všechny aktivity jsou určené pro žáky kvarty, nebo devátých tříd ZŠ.

---

¹⁶ Konkrétně jsme zhlédli film *Farídulláh* má dnes volno z roku 2013, který s mnoha dalšími lze dohledat na jsns.cz.

3.3.1 Novinové titulky

První představovaný úkol v rámci širšího tématu občanské války se zaměřuje na mediální gramotnost žáků. Práce je určená pro dvojice, kdy každá dvojice dostane k dispozici několik ústřížků z dobových českých novin, respektive pouze vyfoceně titulky. Následně mají za úkol rozčlenit je do tří kategorií. Neutrální, radikální levice a radikální pravice. V další fázi pak svá rozhodnutí zdůvodňují na základě citově zabarvenosti jednotlivých titulků. V hodinách využívám kopie jednotlivých novin, ale pro účely tohoto textu zde myslím postačí několik zkrácených titulků uvést:

Humanita jen pro levice – V Československu se mají sbírat obvazy pro španělské marxisty.

Lidé proměnění ve vraždící šílence – Ve Španělsku zahyne čtvrt milionu lidí?

Ve Španělsku se rozhoduje o osudu demokracie v celé Evropě – Rebelové jsou mimo zákon a nemají žádné právo.

Rudý běs na jihu Evropy – Kardinál a pět biskupů zavražděno španělskou „demokracií“.

Jih a východ vyčištěn – Španělské ženy hrdinně bojují proti pučistům.

Celá aktivita je zaměřena na širší znalosti daného tématu, ale především na rozpoznání mediálních zkratk a pochopení významu citově zabarvených sdělení, což je dovednost zásadní i pro současný svět. Lze tak v některých hodinách společenských věd navázat na tuto aktivitu podobným zadáním s využitím dnešních problémů a titulků.

Efekt: Jak jsem již zmínil, tak je pro tuto aktivitu poměrně stěžejní spolupráce ve výuce společenských věd. Díky tomu, že vyučuji oba předměty, tak vím, že žákům takovéto historické příklady pomáhají zpětně dekodovat mediální zkratky a náznaky, které rozebíráme v hodinách společenských věd. Zásadní je alespoň základní znalost politických ideologií a určitá úroveň mediální gramotnosti, na kterou žáky připravujeme v hodinách občanské výchovy. Představená aktivita ilustruje na historické události již známé informace, pokud se v hodinách ZSV a občanské výchovy ničemu podobnému žáci ještě nevěnovali, pak je nutné daná témata nastínit v rámci hodin dějepisu. V opačném případě je aktivita pro žáky prakticky nečitelná a neuchopitelná.

3.3.2 Propaganda

Další aktivita navázaná na zmíněné téma je zaměřena na pochopení nástrojů propagandy a jejího využití. Opět je k tomuto úkolu nutná dřívější znalost některých aspektů historické události i fungování propagandy jako takové. Žáci zde samo-

statně, nebo ve skupinách zpracovávají upravený propagandistický plakát, přičemž jejich cílem je doplnit úderný text do připraveného obrázku. Z doplněného hesla musí být zřejmé politické sdělení, které odpovídá politickým ideologiím. Žáci mají současně zpracovat jak pravicovou, tak i levicovou variantu plakátu, což poskytne lepší vhled do různých perspektiv vnímání této historické události. Viz příloha č. 3.

Efekt: Z dalšího výkladu moderních dějin bylo zřejmé, že se žáci po této aktivitě poměrně lépe orientovali v propagandě různých politických režimů.

3.3.3 Práce se symbolem

Pro svou poslední ukázkou s tématem nástupu fašismu v Evropě jsem zvolil opět práci s propagandou, respektive se symbolikou, která je v propagandistické tvorbě zásadní. Jde o symbol vojenské holínky, kterou využívala celá řada antifašistických děl, a lze tak tento symbol přenést i do našeho prostředí v díle Josefa Čapka. V rámci tohoto pracovního listu tak vlastně žáci postupují od události k symbolu, přičemž v druhé části při popisu Čapkova díla naopak od daného symbolu k událostem, které popisují. Viz příloha č. 4.

Efekt: Myslím, že v návaznosti na tuto aktivitu stoupl zájem žáků o význam různých symbolů a jejich využití. Z počátku vlastně těžko propojovali kresbu „boty“ s nějakým nebezpečím, ale v závěru hodiny byli schopni velmi dobře argumentovat a popisovat důvody, které k takovému využití Josef Čapek zvolil.

4 Závěr

Historik a učitel dějin často předpokládá, že sama znalost postačí k pochopení dějinných procesů a jejich zobecnění. Pro naprostou většinu studentů je to však pouhý odrazový můstek, který je nutné dále rozvíjet a systematicky pracovat na jeho pochopení, aby měl žák možnost právě onoho zobecnění. Historická událost ve výuce nemusí být pouze tématem, které učitel žákům přibližuje formou různých metod výuky. Historická událost může sloužit jako podklad pro další rozvoj nejrůznějších dovedností žáků. Na několika příkladech jsem zde představil koncept, kdy se konkrétní historické téma stává odrazovým můstkem pro pochopení současných procesů ve společnosti.¹⁷ Rozpoznání mediálních zkratk a pochopení citově zabarvených sdělení je pouze jednou z dovedností, které jsou zásadní pro současný svět, a která úzce souvisí i s pochopením dynamiky vzniku totalitních a autoritativních vlád. To je myslím ono naplnění výroku o nutnosti znalosti dějin pro zamezení jejich opakování.

¹⁷ Je však nutné podotknout, že takto systematická práce je pro učitele velmi časově i energeticky náročná a při současném nastavení pracovních podmínek, tedy 21 hodin výuky s 25–30 žáky ve třídě, vlastně nerealizovatelná ve všech ročnících a třídách současně. Bohužel tak učitel často musí volit tradičnější pojetí výkladu s občasným zařazením podobných aktivit.

Jsem si plně vědom toho, že formát tohoto textu je poměrně problematický pro odborný článek. Na jedné straně předkládá řadu možných témat a na straně druhé jeho rozsah neumožňuje jejich adekvátní zpracování. Každá z trojice otázek (Co, proč a jak učit?), by vystačila na samostatnou studii, která by dokládala různé přístupy a možnosti jejího zpracování. Přesto jsem se rozhodl je zde uvést jako celek, právě proto, že si myslím, že v této oblasti je vlastně důležitější stále mluvit o kombinaci všech, než se zaměřit na podrobně vyčerpávající studii pouze části z nich. Cílem tohoto textu nebyla obsáhlá studie o dílčích tématech, ale spíše zamyšlení se nad významem celku.

Podobně jsem si vědom, že je možné podrobně analyzovat jednotlivé pracovní úkoly z hlediska jejich různé míry efektivnosti ve výuce, ale ani toto nebylo zcela mým cílem. Osobně si nejsem zcela jist možností měření efektivnosti výuky, respektive toho, co vlastně chceme měřit, což nás vrací k základní otázce: Proč? Pedagogická činnost je tak komplexní záležitost, že jakékoli měření, ačkoli se o to znovu a znovu v dějinách pokoušíme, je vždy poměrně složité a v celku problematické. Co vlastně od výuky chceme? Co má být cílem výuky jako celku? Splnění maturitní zkoušky? Přijímací zkoušky na VŠ? Úspěšné složení testů soukromých společností? Vyzrálá a empatická osobnost? Naplněný život člověka? Některé z těchto cílů nám dávají možnost pro měření efektivnosti dílčích kroků, ale jiné nám takový přístup neumožňují.

5 Použitá a doporučená literatura

- BROWN, Peter C., Henry L. ROEDIGER a Mark A. MCDANIEL. *Nauč se to!: jak se s pomocí vědy efektivněji učit a více si pamatovat*. Přeložil Eva NEVRLÁ. V Brně: Jan Melvil Publishing, 2017. Žádná velká věda. ISBN 978-80-7555-030-9.
- ČAPEK, Josef. *Diktátorské boty* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018 [cit. 2021-9-10]. ISBN 978-80-7587-610-2. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/37/75/70/diktatorske_boty.pdf
- DE ANDRÉS SANZ, Jesús. *Carteles de la Guerra Civil Española: Atlas Ilustrado*. Madrid: SUSAETA EDICIONES, S.A., 2010. ISBN 978-84-677-0413-6.
- HENDRICK, Carl a Robin MACPHERSON. *Co funguje ve třídě?: most mezi výzkumem a praxí*. Přeložil Pavla LE ROCH. Praha: Euromedia Group, 2019. Universum (Euromedia Group). ISBN 978-80-7617-335-4.
- SEIXAS, Peter a Tom MORTON. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Nelson Education, 2013. ISBN 978-017654154-5.
- TODD, Allan, Sally WALLER a Jean BOTTARO. *History for IB Diploma: European states in the Interwar years (1918–1939)*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. ISBN 978-1-316-50646-2.

6 Přílohy

Příloha č. 1: Ukázka jednoho z vyplněných úkolů v rámci studia o dětské práci (bez úprav).

3.AG

Dějepis

Jméno:	Henry Thompson
Věk:	11 let
Datum a místo narození:	13.6.1862 V domově rodiny své a jedné další
Bydliště:	Lancashire
Otec:	Charles Thompson
Zaměstnání otce:	Horník- důl Bank Hall
Matka:	Margaret Thompson
Zaměstnání matky:	Práce v textilní továrně Thorp Mill
Chlapec/dívka je zaměstnaný jako:	
Horník- přeprava uhlí	
Místo zaměstnání (město):	
Lancashire-Burnley-Bank Hall (důl, ve kterém pracuje)	

Příloha č. 2: Reflexe studentky k tématu dětské práce (bez úprav)

Společně jsme se zabývali problematikou dětské práce. Vaším úkolem je krátce odpovědět na následující otázky. Nejedná se znalostní test, ale pouze o Vaše zamyšlení nad tímto problémem. Nepředpokládám dlouhé odpovědi, ale ani jednoslovné. Ideální rozsah odpovědi na jednu otázku je 20 - 40 slov. Pokuste se uvést v odpovědích argumenty pro vaše stanovisko.	
(vysvětlíte pojmy):	
Myslíte si, že problém dětské práce v současnosti je záležitostí celého světa, nebo jen zemí, kde se vyskytuje?	Ano, myslím si, že to je problém nejen zemí, kde se vyskytuje, ale i okolního světa. My jsme ti, kteří využívají levnou pracovní sílu, a tudíž to z velké části způsobujeme.
Má světové společenství tento problém řešit? Jak?	Ano, věřím že by to mělo řešit. Myslím si, že by mohlo pomoci zvednutí minimální mzdy, protože díky tomuto by mohli rodiče vydělávat natolik, aby děti nemuseli do práce.
Myslíte si, že můžeme každý z nás něco pro zlepšení tohoto stavu dělat? Případně co navrhuje?	Ano, můžeme toho udělat mnoho. Jedna z věcí je například nekupovat věci, kde víme nebo si můžeme dohledat, že byly vyrobeny dětmi v chudších zemích.
Myslíte si, že v dohledné (např. 50 let) době dospějeme do stádia, kdy bude dětská práce zakázaná po celém světě a nebude se masově využívat?	Ne. Nemyslím si to. Myslím si, že lidé tomu nevěnují svou pozornost, a tudíž se nic ani doposud nedělo. Dle mého názoru hlavně chudí lidé by ani nechtěli změnu, poněvadž by to znamenalo zvýšení cen mnoha produktů jako jsou například telefony, nějaké oblečení...

Reflexe tématu dětské práce v 19. století a dnes.	
Co vás na tématu překvapilo?	Věděla jsem, že to byl a je velký problém, ale nikdy mne nenapadlo, jak rozsáhlý byl v minulosti. Nevěděla jsem, že pracovalo tak velké procento lidí. Také mě překvapilo, jak špatně se mají na nějakých místech v Africe a že to tam trochu vypadá, jako to bylo v Anglii v 19. Století..
Co jste si mysleli před tématem špatně a napravili jste své znalosti?	Jak jsem již řekla, myslela jsem si, že to nebyl a není takový problém, protože se o něm vůbec nemluví. Ano, znalosti jsem si napravila.
Myslíte si, že vás téma nějak ovlivnilo ve vašem pohledu na svůj život a okolí? Pokud ano, tak jak?	Ano, myslím si, že mne trochu ovlivnilo, ale ne moc. Uvědomila jsem si, že máme štěstí, že nemusíme pracovat a že to není automatické jako jsem si doposud myslela.

Příloha č. 3: Zadání pro tvorbu propagandistického plakátu

Na základě předchozího studia a vlastních poznámek z hodin se pokuste zkompletovat tento propagandistický plakát. Jedná se o reálný plakát použitý v průběhu války ve Španělsku. Vialka, která drží na zbraní je v originále popsána heslem, které adekvátně ilustruje názor jedné z válečných stran. Vaším úkolem je tento text nahradit (v češtině) vlastním heslem, které bude odpovídat názorům dané politické a názorové strany. Jeden vydáváte jako zástupce republikánů a druhý, jako zástupce nacionalistů.

Při tvorbě hesla postupujte podle pravidel, která jsou propagandé vlastní: JASNOST, STRUČNOST a ÚDERNOST

Z hesel musí být zřejmá ideologie obou stran, která se vztahuje k samotnému obrázku.

Republikáni:

Které z republikánských uskupení (názorových proudů) plakát konkrétně mohl vydat?

liberálové – socialisté – komunisté – anarchisté

Vysvětlete vztah tohoto názorového proudu k problematice venkova a popište, co konkrétně heslem ve spojitosti s plakátem myslíte.

Nacionalisté:

Které z nacionalistických uskupení (názorových proudů) plakát konkrétně mohl vydat?

fašisté – monarchisté – katolická církev

Vysvětlete vztah tohoto názorového proudu k problematice venkova a popište, co konkrétně heslem ve spojitosti s plakátem myslíte.

Zdroj obrázku: DE ANDRÉS SANZ, Jesús. *Carteles de la Guerra Civil Española: Atlas Ilustrado*. Madrid: SUSAETA EDICIONES, S.A., 2010. ISBN 978-84-677-0413-6.

Příloha č. 4: Práce se symbolem

Propagandistický plakát říká: „*Postavte se italské invazi do Španělska*“.

1, Popište historickou událost, na kterou plakát reaguje.

2, Najdeme nějaký konkrétní symbol, který nám obsah sdělení pomáhá rozpoznat? Který to je a co označuje.

Podobný motiv boty zvolil i Josef Čapek ve svých kresbách, které varují před nebezpečím nacismu. Kresby publikoval v sérii Diktátorské boty.

1, Proč si myslíte, že je použit tento symbol? V čem spatřujete jeho sdělení?

2, Vyberte si jednu z kreseb Josefa Čapka a vysvětlete myšlenku, kterou ilustruje.

Zdroj obrázků: DE ANDRÉS SANZ, Jesús. *Carteles de la Guerra Civil Española: Atlas Ilustrado*. Madrid: SUSAETA EDICIONES, S.A., 2010. ISBN 978-84-677-0413-6 a ČAPEK, Josef. *Diktátorské boty* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018 [cit. 2021-9-10]. ISBN 978-80-7587-610-2. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/37/75/70/diktatorske_boty.pdf.

7 Kontakt na autora

PhDr. Václav Čada

Pedagogická fakulta UK v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Magdalény Rettigové 4

110 00 Praha

Email: vaclav-cada@atlas.cz

Předvolební komunikace slovenských politických stran na sociální síti TikTok

Pre-election Communication of Slovak Political Organisations on the TikTok Social Network

Daniel Rabina

Anotace: Je nesporné, že sociální sítě získávají stále více na významu i při politické komunikaci. Vedle Facebooku, Instagramu a Twitteru se při politických kampaních stále více dostává do popředí aplikace TikTok, umožňující zveřejňovat krátké klipy a videa. Údaje ze září loňského roku dokazují, že až 62 % jeho uživatelů je ve věku 10–29 let. Zároveň k lednu letošního roku bylo na Slovensku až 1,2 milionu registrovaných účtů. Tento fakt neunikl ani slovenským politickým stranám. Dokonce nepřekvapuje, že kromě stran jako Sloboda a Solidarita (SASKA) nebo Progresívne Slovensko, které cílí na mladého voliče, na TikToku lze nalézt i konzervativnější politické strany jako je SMER-Slovenská sociální demokracia, SME RODINA – Boris Kollár nebo Hnutie Republika. Probíhající předvolební období nám poskytuje unikátní příležitost vyhodnotit komunikaci relevantních politických stran a jejich lídrů na této sociální síti a s využitím analytických nástrojů se na ni podívat nejen přes její rozsah a frekvenci, ale také míru interakce s publikem.

Klíčová slova: TikTok, Politická komunikace, sociální sítě, politainment, nenávisťná komunikace, Slovensko, volby

Summary: It is indisputable that social networks are gaining importance in political communication. In addition to Facebook, Instagram and Twitter, the application TikTok, which allows the publication of short clips and videos, is increasingly coming to the fore in political campaigns. Figures from September last year say that up to 62% of its users are aged 10–29. At the same time, as of January this year, there were up to 1.2 million registered accounts in Slovakia. This fact did not escape the attention of Slovak political organisations either. It is not even surprising that in addition to organisations such as Sloboda a Solidarita (SASKA) or Progresívne Slovensko, which target young voters, more conservative political organisations such as SMER-Slovenská sociálna demokracia, SME RODINA – Boris Kollár, or Republika can be found on TikTok.

Keywords: TikTok, Political communication, Social networks, Politainment, Hate speech, Slovakia, Election

1 Introduction

Our paper aims to bring more than a data-driven perspective on political communication of Slovak political organisations and their leaders on the TikTok social network. Via quantitative content analysis, monitored during one month of the election campaign we demonstrate not only the frequency of posting but also the size of the fan base of individual actors, including highlighting the most successful videos.

In the section dedicated to the interpretation of the results on the examples of the so-called politainment, we will point out the continuing trend of linking politics and entertainment, but we will not bypass examples of communication bordering on so-called hate speech, particularly dangerous when spread between the young audience.

In the context of the thematic focus of the conference on the occasion of which this text was written, we will focus on the phenomenon of hate speech and make recommendations for teachers involved in education towards democratic citizenship.

2 Political Communication and Social Networks

Political marketing plays an increasingly important role not only in politics but also in the study of political sciences. It is understandable that, especially before the elections, we perceive the communication of political organisations with greater intensity, even in view of the approaching election day, with greater attention.

Just as marketing deals with how organisations behave in the market¹⁸, how they develop their products, how they communicate and distribute, in political marketing comes the application of all these factors in the environment of a political organisation. According to Jennifer Lees-Mashment¹⁹ political marketing represents the way of thinking of political organisations and their actors. It shows us how they look at the needs and opinions of the electorate and how they act in relation to them. It also shapes the behaviour of political organisations, including leadership, candidates, members or symbols. The desired result of political marketing is to achieve the best possible result in the elections.

---

¹⁸ LEES-MARSHMENT, J.: *Komplexní politický marketing: současné zamyšlení nad minulými závěry a budoucími směry*, IN: *Politické kampaně, volby a politický marketing*. Olomouc: Periplum, 2007, p.10.

¹⁹ Ibid., p.11.

The key and probably most visible output of political marketing is political communication. Its goal is to influence people's individual or group attitudes, crucial for the realisation of political goals.²⁰ Since achieving these can significantly affect an organisation's ability to gain or retain political power, it is common for content and form to be tailored to the intent. As the Prophet states, "*what is important is not truthfulness, but the ability to impress and influence organisations in a desirable direction.*"

New technologies are taking political communication to new dimensions. In a simplistic way, we can say that we are witnessing a revolution similar to the one that came in the 1950s and 1960s with the advent of television when this new technological development emerged first as one of the important and later as the utterly dominant channel for gaining the votes needed to gain and consolidate political power. The Internet, and social networks in particular, provide political organisations and their actors with an unlimited reach at a relatively low cost. Indeed, the networks' algorithms take into account an important aspect – the attractiveness of the content, measured by the degree of interaction with the audience, i.e. the degree of their reaction through comments, shares or likes.

In principle, a simple rule applies – the higher the level of interaction, the more the post is organically displayed to a larger number of social network users and the more likely it is to become viral²¹. Political organisations and politicians have long understood this pattern and therefore approach social media content creation with the sole aim of engaging and gaining as much interaction as possible. Ultimately, this is no different from non-political actors (companies or NGOs) that seek to use similar leverage to benefit their own marketing objectives.

However, unlike them, in the case of political organisations, we perceive two phenomena that are particularly characteristic of contemporary political communication on social networks. The first is the so-called politainment. This term was coined by combining two well-established terms – politics and entertainment. It is a type of communication that takes elements of the entertainment industry and portrays politicians in an informal position in order to improve their image. In the context of social networks, the most common tools of politainment include various short videos, underscored by music, humorous reactions of pol-

---

²⁰ PROROK, V. IN: *Politika a politický marketing*. Praha: C.H.Beck, 2013, p.19.

²¹ *Virality or viral marketing* is a type of marketing technique that is based on, and at the same time encourages people to, pass from one marketing message to another, by the well-known system of word of mouth (or email or social network messages). Available at: < <https://www.arimetrics.com/en/digital-glossary/virality> >.

iticians to current events, including ironic references to political competition, or short videos in GIF format²², or MEME images.²³

The second, increasingly frequent phenomenon of political communication on social networks are posts (most often videos) that aim to mobilise the electorate in favour of a organisation or a candidate by evoking a sense of civic duty²⁴. In this case, a narrative of threat is often present to evoke in voters the importance of their participation in order to ‘fight’ against the ideas or ideology of political competitors. Typical of these links is the appeal that the political contest is tight and every vote counts. Especially in recent years and especially at the time of the upcoming elections, politicians increasingly work with emotional stories in these presentations and take the side of “unfairly wronged” population groups and point to the “culprits” of this wrong, which are (as usual) their political competitors. This type of posts is widely used by organisations inclined to political populism and they are no strangers to hate speech.²⁵

3 TikTok and Its Controversy

As indicated, social networks are not only experiencing significant growth but are also consolidating an increasingly dominant position in the field of political communication. In addition to Facebook, Instagram and Twitter, whose unmistakable role in political communication (including ongoing regulation) we have been following for more than a decade, the social network TikTok has an increasingly strong presence, especially in recent years.

This platform for uploading and sharing short videos (from 3 seconds to 10 minutes) has gained a huge mass of users since its inception in 2016, surpassing the 1.6 billion mark as of August this year²⁶. Data from March of this year say that in the Czech Republic, the number of TikTok users was approaching 2.5 million²⁷, and in Slovakia (data from January 2023) there were approximately 1 million users.

---

²² A GIF is a kind of image file that showcases brief animations. Mainly utilized to produce straightforward, repeating animations, GIFs are commonly utilized for sharing compact video clips on the web or for giving movement to graphics and text. Available at: < <https://www.socialpilot.co/social-media-terms/gif> >.

²³ A MEME is a an amusing or interesting item (such as a captioned picture or video) or genre of items that is spread widely online especially through social media. Available at: < <https://www.merriam-webster.com/dictionary/meme> >.

²⁴ CUPALOVÁ, M. IN: *Politika a politický marketing*. Praha: C.H.Beck, 2013, p. 50

²⁵ A “Hate speech” refers to offensive discourse targeting a group or an individual based on inherent characteristics (such as race, religion or gender) and that may threaten social peace. Available at: < <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech> >.

²⁶ Available at: < <https://www.demandsage.com/tiktok-user-statistics/> >.

²⁷ *TikTok se v Česku blíží k 2,5 milionům, chystá další cílení* [online]. [2023-03-21]. Available at: < <https://www.mediaguru.cz/clanky/2023/03/tiktok-se-v-cesku-blizi-k-2-5-milionum-chysta-dalsi-cileni/> >.

The age range of TikTok users confirms the widespread opinion that it is a social network popular mainly among younger generations. Up to 28% of TikTok users are under 18 years old, and 35% of users are 19–29 years old²⁸. In terms of gender representation, TikTok is slightly more popular with women (53%) than men (47%)²⁹.

Similarly to Facebook or Twitter, TikTok has been associated with controversy and the resulting demand for stricter regulation. The increasing number of questions about the security of user data and the risk of its misuse resulted in a warning from the Czech National Office for Cyber and Information Security (NÚKIB) in March this year, in which the Office addressed the public with concerns about a number of security threats³⁰. In the warning, NÚKIB draws attention, among other things, to the fact that the company ByteDance, which operates TikTok, falls under the scope of Chinese national legislation and is therefore obliged, if necessary, to provide the Chinese state authorities with the necessary cooperation in matters of state security, including information about “foreign clients”, i.e. users. In addition to data about age, gender, or place of residence, it can also be private conversations of a sensitive nature.

Another „bottleneck” is the lack of control over the age of users. Although ByteDance declares that TikTok is a social network for users aged 13 and over, there are a huge number of cases where this rule has not been followed. An example from May this year says³¹ that the social network was fined a record 12.7 million British pounds for allowing up to one million British children under the age of 13 as active users of the app. The concerns of the UK authorities, including its decisive reaction, are justified. TikTok is cited as a negative example of a social network through which users, often at a child’s age, exchange dangerous challenges, ending in several cases fatally.^{32, 33, 34}

---

²⁸ Available at: < <https://www.demandsage.com/tiktok-user-statistics/> >.

²⁹ Available at: < <https://www.demandsage.com/tiktok-user-statistics/> >.

³⁰ Available at: < <https://www.nukib.cz/cs/infoservis/hrozby/1941-aplikace-tiktok-predstavuje-bezpecnostni-hrozbu/> >.

³¹ *TikTok’s misuse of children’s data results in £12.7 million ICO fine* [online]. [2023-05-02]. Available at: < <https://hsfnotes.com/data/2023/05/02/tiktoks-misuse-of-childrens-data-results-in-12-7-million-ico-fine/> >.

³² *We lost a rising star: Paqui, One chip challenge’ on Tiktok causes unexpected teen death.* [online]. [2023-04-23]. Available at: < <https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2023/09/05/paqui-one-chip-challenge-death-teen/70764609007/> >.

³³ *Our children died doing TikTok challenges — now we’re fighting back.* [online]. [2023-09-20]. Available at: < <https://nypost.com/2023/09/20/tiktok-challenges-killed-my-kid-and-now-im-fighting-back/> >.

³⁴ *A 13-year-old died in Ohio after participating in a Benadryl TikTok ‘challenge’.* [online]. [2023-04-19]. Available at: < <https://edition.cnn.com/2023/04/18/us/benadryl-tiktok-challenge-teen-death-wellness/index.html> >.

TikTok is an ever-growing space for communication of a political nature. Its specific feature of sharing short videos, popular especially among young people, allows users quick and hassle-free access directly from political organisations or their candidates. The composition of the application favours videos shot on the front camera of a mobile phone, thanks to which the recipient feels that the author of the video is talking directly to him. The result is an intimate and sympathetic impression, despite the fact that the same video has been seen by hundreds or thousands of other users.

In the pre-election period, when politicians care more than ever about creating (even if only a virtual) relationship with the voter, in the case of TikTok it is a decisive competitive factor against older social networks. ByteDance seems to be aware of this as well. As part of the terms of use of the application, it has a chapter dedicated to the topic of “integrity during elections”³⁵. In it, TikTok states that while it is not a news-oriented app and does not accept political ads, it is committed to countering the spread of misinformation by promoting verified information about important public topics such as elections. At the same time, TikTok declares an unequivocally negative position towards hateful communication. For repeated violations of this rule, TikTok literally states: *Users who violate our zero-tolerance policy or who have violated it repeatedly may face account bans as they demonstrate a persistent lack of understanding of the platform’s code of conduct.*”

4 Methodology

For the purposes of our research, a quantitative analysis method was used, which allows for the mapping of a significant amount of data within a defined time period. The professional application Exolyt was used as a tool to perform the analysis³⁶, allowing the comparison of a wide range of parameters. In our case, we focused on four main ones: number of followers, number of videos, total views and engagement³⁷.

For the investigated period, we chose the range of one calendar month, specifically from 6 August 2023 to 5 September 2023. In terms of the accounts under review, we have focused on two categories: the accounts of political organisations and the accounts of their leaders.

---

³⁵ Available at: < <https://www.tiktok.com/safety/sk-sk/election-integrity/> >.

³⁶ Exolyt is a leading TikTok Social Intelligence platform. Its AI-powered solution gives a transparent and holistic understanding of the voice of the customer and real-time industry trends. Available at: < <https://exolyt.com/> >.

³⁷ Video Engagement is a metric that indicates the number of user interactions with a post, video or account. In the case of TikTok, engagement is the sum of comments, likes and shares of a video. Available at: < <https://www.kolsquare.com/en/blog/how-to-improve-your-engagement-rate-on-tiktok/> >.

In determining the number of political organisations whose communication was the organisation of our analysis, we based our analysis on pre-election surveys of the four most frequently cited Slovak research agencies – FOCUS³⁸, AKO³⁹, MEDIAN SK⁴⁰ and NMS Research⁴¹ – conducted and published during August 2023. Based on the comparison of the results, we decided to analyse the participation of organisations that had a chance of surpassing the quorum⁴² required for participation in the Slovak Parliament at the given time, according to the results of the surveys. There were nine political organisations: SMER – Slovenská sociálna demokracia (SMER-SSD), Progresívne Slovensko (PS), HLAS – Sociálna demokracia (HLAS-SD), Hnutie Republika movement (Republika), SME RODINA – Boris Kollár (SME RODINA) movement, Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) movement, OĽANO a priatelia (OĽANO) movement, Sloboda a Solidarita (SASKA) party a Slovenská národná strana (SNS) party.

For personalised accounts, we focused on the leaders of the aforementioned political organisations: Robert Fico (SMER-SSD), Michal Šimečka (PS), Peter Pellegrini (HLAS-SD), Milan Uhrík (Republika), Boris Kollár (SME RODINA), Milan Majerský (KDH), Igor Matovič (OĽANO), Richard Sulík (SASKA) and Andrej Danko (SNS).

5 Results

The analysis pointed out that not all political organisations or their leaders have official accounts established on the TikTok social network. An example of an organisation that did not have such an account in the monitored time is the KDH or its chairman Milan Majerský.

For a group of other organisations/leaders, we can state that they have established and regularly administered at least one account. These include SMER-SSD (organisation account), SME RODINA (organisation account), OĽANO (organisation account), SASKA (organisation account), HLAS – SD (leader's account) and the SNS (leader's account).

In the case of only two organisations, we noted the existence of both the political organisation's account and the leader's account at the given time. It was

---

38 Available at: < <https://www.focus-research.sk/archiv/volebne-preferencie-politickych-stran-august-2023/> >.

39 Available at: < <https://joj24.noviny.sk/volby/parlamentne-volby-2023/prieskumy-preferencii/825171-exkluzivny-prieskum-ako-pre-na-hrane-takto-by-dopadli-najblizsie-parlamentne-volby> >.

40 Available at: < <https://www.teraz.sk/parlamentne-volby-2023/prieskum-volby-by-v-auguste-vyhral-sme/736871-clanok.html> >.

41 Available at: < <https://nms.global.sk/predvolebny-prieskum-august-2023/> >.

42 In Slovakia, a political party must obtain at least 5%, a coalition consisting of 2 or 3 parties 7%, and a coalition consisting of at least 4 parties 10% of the total number of valid votes. Available at: < <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2014-180> >.

PS and its leader Michal Šimečka and Hnutie Republika and its leader Milan Uhrík.

In the case of **accounts of political organisations** (See Table 1), the organisation with the highest number of followers at that time was SMER-SSD with 34,000 followers. It was followed by the SME RODINA with 12,400 followers and the Republika with 8,600 followers.

The account of SMER-SSD also recorded the highest number of views of the published videos at 1.2 million, surpassing the second-ranked Republika with 689,000 views and the SASKA with 342,000 views.

In the category of the number of videos published at the time, the Republika dominated with 29 videos, ahead of SMER-SSD with 28 videos and the SASKA party with 19 videos.

PS achieved the highest rating in the “video engagement” category with 4.6 percent, ahead of OLANO and friends movement with 4.5 percent and the movement SME RODINA with 4.3 percent.

PARTY	FOLLOWERS	VIDEOS	TOTAL VIEWS	VIDEO ENGAGEMENT (%)
SMER - SLOVENSKÁ SOCIÁLNA DEMOKRACIA	34K	28	1.2M	3,7
PROGRESÍVNE SLOVENSKO	7.1K	8	164K	4,6
HLAS - SOCIÁLNA DEMOKRACIA	N/A	N/A	N/A	N/A
HNUTIE REPUBLIKA	8.6K	29	689K	4,2
SME RODINA - BORIS KOLLÁR	12.4K	9	53K	4,3
KREŠŤANSKODEMOKRATICKÉ HNUTIE	N/A	N/A	N/A	N/A
OLANO A PRIATELIA	1.2K	11	89K	4,5
SASKA	1.6K	19	342K	3,9
SLOVENSKÁ NÁRODNÁ STRANA	N/A	N/A	N/A	N/A

Table 1: Overview of the number of followers, videos, views and engagement on the monitored political parties accounts in the period from August 6 to September 5, 2023

In the case of personalised accounts of leaders of political organisations (See Table 2), we can state that in the number of followers, the account of Andrej Danko from the SNS with 8,700 followers had a close lead over Milan Uhrík from the Republika with 8,600 followers and Peter Pellegrini from HLAS – SD with 8,300 followers.

In the category of the number of videos, Peter Pellegrini and Andrej Danko each had 35 published posts. Milan Uhrík followed with 22 videos and Michal Šimečka with 15 videos.

The best result in the category number of views was recorded by Milan Uhrík with 618,000 views ahead of Michal Šimeček with 603,000 views and Andrej Danko with 441,000 views.

In the last category „video engagement“, Michal Šimečka achieved the best result with 6.1 percent, ahead of Andrej Danko with 5 percent and Milan Uhrík with 3.7 percent.

LEADER	FOLLOWERS	VIDEOS	TOTAL VIEWS	VIDEO ENGAGEMENT (%)
ROBERT FICO	N/A	N/A	N/A	N/A
MICHAL ŠIMEČKA	5.7K	15	603K	6,1
PETER PELLEGRINI	8.3K	35	372.5K	3
MILAN UHRÍK	8.6K	22	618.2K	3,7
BORIS KOLLÁR	N/A	N/A	N/A	N/A
MILAN MAJERSKÝ	N/A	N/A	N/A	N/A
IGOR MATOVIČ	N/A	N/A	N/A	N/A
RICHARD SULÍK	N/A	N/A	N/A	N/A
ANDREJ DANKO	8.7K	35	441.5K	5

Table 2: Overview of the number of followers, videos, views and engagement on the monitored political parties leaders (chairmans) accounts in the period from August 6 to September 5, 2023

Also thanks to the quantitative data obtained, we can point to several findings in the context of the topic of our text, including some surprising insights:

- The analysis confirmed that TikTok (with the exception of the KDĽ) is used for political communication purposes by all political organisations, moving in the polls above or on the threshold of electability to the Slovak Parliament in the autumn parliamentary elections.
- It is confirmed that TikTok is primarily a social network focused on entertaining content, which is why dozens of humorous videos or videos revealing the privacy of politicians can be watched in the pre-election communication of Slovak political parties and their leaders. As an example⁴³, we can mention the video from Boris Kollar's birthday party (See Picture 1), which was one of the most popular on the SME RODINA movement's account at the time.
- A surprising finding is that neither PS nor its chairman Michal Šimečka are achieving results in terms of quantity that would correspond with the fact that this is the entity that clearly has the highest level of popularity among young

⁴³ Available at: < https://www.tiktok.com/@smerodina_boriskollar/video/7267234587443465504?lang=cs-CZ >.

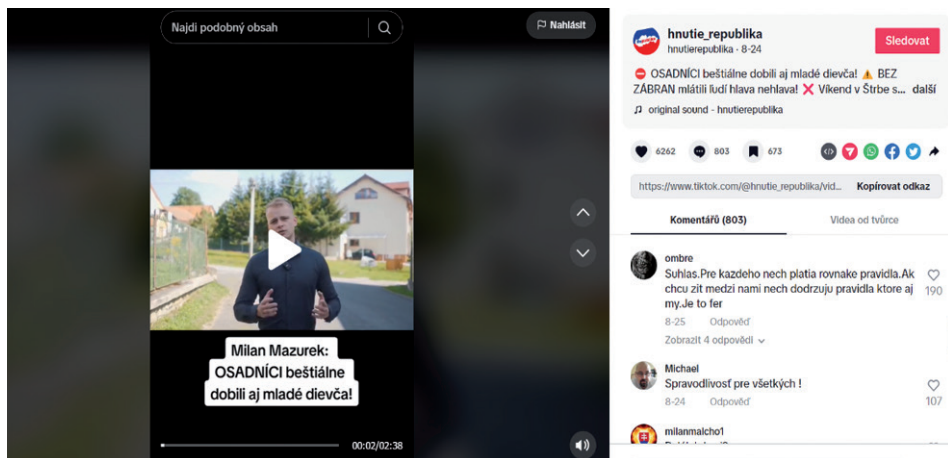
Picture 1: Sample from the video on the SME RODINA account with the chairman's Boris Kollár birthday party

- people⁴⁴. In terms of the number of videos posted on the organisation's account (8), Progresívne Slovensko significantly lagged behind the SMER-SSD. Similarly, the account of Michal Šimečka (15 videos) showed a significant difference compared to those of Peter Pellegrini (35) and Andrej Danko (35).
- In the case of the PS, the "low" number of followers was also interesting. At the time of our analysis, it was 8,400 followers, which represents a significant loss not only in comparison with SMER – SD (34,000 followers) but also with the movement SME RODINA (12,400 followers). The same was true for the account of Michal Šimečka (5,700 followers), who was significantly behind Andrej Danko (8,700 followers), Milan Uhrík (8,600 followers) and Peter Pellegrini (8,300 followers).
  - However, for the PS it should be pointed out that despite the weak position in quantitative categories (number of followers and number of videos), it achieved remarkable results in categories that can be linked to direct engagement of followers and are thus more relevant evidence of the qualitative level of communication. For example, on Michal Šimečka's account, we could observe a high rate of video views (603 thousand), which, with a relatively low number of 15 published videos, shows an average of 40,200 views per video. If we compare this with, for example, the results on Peter Pellegrini's account, where we observe 372 thousand views of 35 videos with an average

⁴⁴ TOMKOVÁ, Š.: *Študentské voľby 2023: PS získalo 48 percent, do parlamentu by sa dostali len štyri strany*. [online]. [2023-09-23]. Available at: < <https://dennikn.sk/3581064/studentske-volby-2023-ps-ziskalo-48-per-cent-do-parlamentu-by-sa-dostali-len-styri-strany/?ref=mwat> >.

of 10,628 views per video, this is a significantly better result in favour of Michal Šimečka.

- Especially in the case of Michal Šimečka's account, another qualitative indicator was also evident. The rate of engagement of followers who interacted with the content was up to the level of 6.1 percent, which clearly put it at the top of the "ranking" of accounts with the highest rate of engagement, ahead of second-placed Andrej Danko (5 percent).
- Other surprising findings include the fact that TikTok is also widely used for political purposes by more conservative entities, which are dominated by middle-aged and older voters, e.g. SMER – SD, the Republika or the SNS (via Andrej Danko's account). In all three cases, we can also note a high level of regular publishing at a frequency of about 1 video per day, which significantly outperforms the activity of the PS, which we would have expected to be significantly more active given its focus on a younger target audience.
- Among the most recent findings is the fact that the content of some of the posts of political organisations fall under, or are not far from, the phenomenon we call "hate speech". In this case, we can cite two specific examples. In the first one (See Picture 2), Milan Mazurek, vice-chairman of the Republika, in a video entitled "Settlers also brutally beat up a young girl"⁴⁵, talks about a case of a young woman being assaulted by Roma citizens and puts the

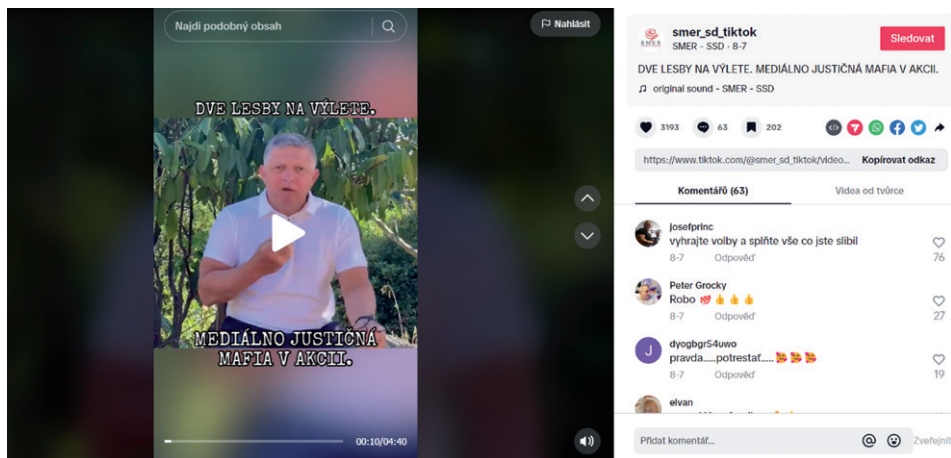

Picture 2: Sample from the video on the Republika account with a vice-chairman's Milan Mazurek video

⁴⁵ Available at: < https://www.tiktok.com/@hnutie_republika/video/7270923000680090912?lang=cs-CZ >.

Republika in the role of a protector of all “honest and hardworking” members of the majority.

- Another example that falls under hate speech is the post⁴⁶ “TWO LESBIANS ON A TRIP. MEDIA-JUSTICE MAFIA IN ACTION” (See Picture 3) on the account of the SMER-SSD, in which Robert Fico, through commenting on the relationship between the journalist Monika Tódová and the judge Pamela Záleská, theorises about the existence of a “media-justice” conspiracy against politicians close to his party.

Picture 3: Sample from the video on the SMER-SSD account with a chairman's Robert Fico video

6 Conclusion

Since the author of this text has dedicated contributions to the issue of radicalisation in the digital environment from the professional seminar KEGA, carried out in 2020⁴⁷ and 2022⁴⁸, we can be partly inspired by this contribution in our recommendations for teachers of civic education:

The environment of the digital world, the risks of which are also pointed out through the examples of hate speech by political actors on the TikTok social ne-

⁴⁶ Available at: < https://www.tiktok.com/@smer_sd_tiktok/video/7264622596661054752?lang=cs-CZ >.

⁴⁷ RABINA, D.: *Obsahová analýza priebehu súdneho pojednávania s Marianom Kotlebom vo veci darovania šekov v hodnote 1488 eur*. IN: *Výchova a vzdelávanie k demokratickému občianstvu ako prevencia extrémizmu*, Trenčín: Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2021, p.144

⁴⁸ RABINA, D.: *Radikalizácia na sociálnych sieťach v kontexte tragédie na Zámockej ulici v Bratislave*. NOTE: Before publication

twork, is not only a space for the presentation of the views of a political entity or its representatives but also for the ideological strengthening of the community. This confirms the so-called 'bubble effect', which social networks facilitate. The individual feels comfortable and secure in such an 'opinion bubble', perceiving that his or her opinion is not isolated, but, on the contrary, is part of the collective consciousness, thus giving the impression that it is a legitimate opinion.

And it is this danger that civics classes can help address. The first step in the right direction should be flexibility in teaching, so that the content of the lessons is adapted to the real needs of the pupils, depending on their social and economic backgrounds.

Debate is another way to design civics lessons to fulfil their purpose and, in the context of the topic of our paper, to contribute to the elimination of the risks of social networks. This way of conducting the lesson can help students to acquire new knowledge, critically evaluate it and use it adequately. In addition, a debate in which a person is confronted with opinions outside their "bubble" can be a suitable counterpoint to communication taking place in closed groups on social networks.

According to Pavol Struhár and Ivan Moravčík, who have long been involved with the issue of radicalisation of young people, such a debate must be led⁴⁹ by an educator whose first task is to ensure that pupils cannot interfere in the selection of the debaters in the individual groups. This is why random selection is recommended, giving everyone the opportunity to participate in the debate, regardless of their opinion preferences.

The role of the educator does not end with the selection. At all times, they should occupy the position of a supervisor who guides the debate, not in the sense of asserting his own opinion, but in the interests of its sophistication and to give fair time to the individual debaters. At the same time, it is appropriate that students who were not selected among the debaters and who can be bearers of alternative opinions and solutions that were not heard in the debate can comment on the topic of the debate.

It should be added that, especially in the case of civics lessons, debate can help to identify students' political and ideological views, and if their orientation tends to deviate from the values of the common civic-democratic framework, it is desirable to have an individual dialogue with the pupil, preferably at the teacher-pupil level.

It can also be useful to have a discussion with pupils about the media or information sources they follow and get information from. Here it is important

---

⁴⁹ STRUHÁR, P., MORAVČÍK, I.: *Prevenencia nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí*. Trenčín: Katedra politológie Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2017, p.103.

to realise that the media or social networking sites themselves have the indirect function of creating the aforementioned 'opinion bubbles' among their followers. Information about which social networking sites a student follows can reveal to the educator not only the student's ideological orientation (if it is there) but also to identify potential dangers stemming from the published content.

7 Used Literature

- CUPALOVÁ, M. IN: *Politika a politický marketing*. Praha: C.H.Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-448-3.
- LEES-MARSHMENT, J.: *Komplexní politický marketing: současné zamyšlení nad minulými závěry a budoucími směry*, IN: *Politické kampaně, volby a politický marketing*. Olomouc: Periplum, 2007, p.10 and 11. ISBN 978-80-86624-36-5.
- Our children died doing TikTok challenges — now we're fighting back*. [online]. [2023-09-20]. Available at: < <https://nypost.com/2023/09/20/tiktok-challenges-killed-my-kid-and-now-im-fighting-back/> >.
- PROROK, V. IN: *Politika a politický marketing*. Praha: C.H.Beck, 2013, p.19. ISBN 978-80-7400-448-3.
- RABINA, D.: *Obsahová analýza priebehu súdneho pojednávania s Marianom Kotleboom vo veci darovania šekov v hodnote 1488 eur*. IN: *Výchova a vzdelávanie k demokratickému občianstvu ako prevencia extrémizmu*, Trenčín: Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2021, p.144. ISBN 978-80-8075-948-3
- RABINA, D.: *Radikalizácia na sociálnych sieťach v kontexte tragédie na Zámockej ulici v Bratislave*. NOTE: Before publication
- STRUHÁR, P., MORAVČÍK, I.: *Prevencia nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí*. Trenčín: Katedra politológie Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2017, p. 103. ISBN 978-80-8075-768-7
- TikTok se v Česku blíží k 2,5 milionům, chystá další cílení* [online]. [2023-03-21]. Available at: < <https://www.mediaguru.cz/clanky/2023/03/tiktok-se-v-cesku-blizi-k-2-5-milionum-chysta-dalsi-cileni/> >.
- TikTok's misuse of children's data results in £12.7 million ICO fine* [online]. [2023-05-02]. Available at: < <https://hsfnotes.com/data/2023/05/02/tiktoks-misuse-of-childrens-data-results-in-12-7-million-ico-fine/> >.
- TOMKOVÁ, Š.: *Študentské voľby 2023: PS získalo 48 percent, do parlamentu by sa dostali len štyri strany*. [online]. [2023-09-23]. Available at: < <https://dennikn.sk/3581064/studentske-volby-2023-ps-ziskalo-48-percent-do-parlamentu-by-sa-dostali-len-styri-strany/?ref=mwat> >.

„We lost a rising star‘: Paqui ‘One chip challenge‘ on Tiktok causes unexpected teen death. [online]. [2023-04-23]. Available at: < <https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2023/09/05/paqui-one-chip-challenge-death-teen/70764609007/> >.

8 Author Information

Mgr. Daniel Rabina

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra politológie

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

Email: danyrabina@gmail.com

Školiteľ: doc. PhDr. PaedDr. Marcel Lincényi, PhD.

Hermeneutika, digitální kultura a vzdělávání: transformativní vzdělávání učitelů v době digitálních technologií

Hermeneutics, digital culture and education: transformative teacher education in the times of digital technologies

Luiz do Valle Miranda

Summary: Recent works on philosophical anthropology state that the changes related to the popularization of digital technologies have profound impacts on the anthropological self-understanding of the „homo digitalis.” One way of conceptualizing such transformations is by considering the emergence of a distinctive digital culture. The educational relevance of taking these differences into consideration is called to attention given the current increasing need for online educational solutions. Research and experience in the field of intercultural education have provided both a warning about the difficulty of education in these settings and possible solutions based on teacher education. A subset of this literature draws upon the philosophical tradition of hermeneutics as a source of inspiration. It seems that the exploration of how these different images of the digital human being relate to educational practices can elucidate important concepts, practices, and relations, as well as future research on the intersection between the fields of philosophical anthropology, philosophy of technology and education.

Key words: Online learning, philosophy of education, philosophy of technology, hermeneutics, intercultural education

1 Introduction

Recent works on sociology and philosophical anthropology aim at understanding how the rise of digital technologies, the internet, and digital communication is related to a set of transformations in different aspects of human lives through relating it to the emergence of an anthropological image of the human being as a digital man, or „Homo digitalis” (Stalder, 2016; Capurro, 2017). A subset of these works conceptualize the distinctive, but unified set of conditions and relations brought about by these anthropological and technological conditions as the emergence of a digital culture (Miller, 2011; Reckwitz, 2017)

Both the concept of an image of man as *Homo Digitalis* and the idea of digital culture as emerging from the set of relations of these digital humans are not essentialist concepts and definitions, but interpretations that can help elucidate transformation in different aspects of life (Kultaieva, 2020). One is not necessarily either digital or not, but there is a variable adhesion to these sociological and anthropological self-understandings varying according to factors such as technology proficiency and age (Harley, Morgan, Frith, 2018).

One area of social activity that is intrinsically constituted by the anthropological understanding of the human being is education (Pelcova, 2014). At the same time, educational processes were strongly affected by the COVID-19 pandemic, by the transformation of distance learning, i.e., education mediated by digital technologies, from a possibility to a ubiquitous reality. The current increasing need for online educational solutions calls into attention the relevance of studies relating education to the conditions of the emergent digital culture and the *homo digitalis*.

Taking into consideration the different extent to which people can be inserted and be representative of digital culture, and the fact that often this difference is generationally constituted, I want to explore the implication of these cultural differences in the classroom setting. The field of intercultural education, which traditionally has approached issues of social class, gender, religion, and ethnicity (Ladson-Billings, 1995; Banks, McGee Banks, 2019), can help elucidate some points of technologically mediated cultural differences.

Research and experience in the field of intercultural education have provided both a warning about the difficulty of education in settings with different cultures and possible solutions based on teacher education. Contemporary studies in this issue draw upon the philosophical tradition of hermeneutics as a source of inspiration (Pickett, York, 2011). Developing a hermeneutical disposition can serve as a paradigm for teacher education to overcome differences related to technology and cultivate an openness to different others.

This paper is divided into two sections. The first section will propose answers to the following questions: (1) In what ways can we consider digital culture as something distinct? (2) How are these differences reproduced and accentuated between generations? Answers to these questions will be mostly based on the sociology of Reckwitz (2017), the philosophical anthropology of Capurro (2017), and the philosophy of technology of Ihde (2002). The second section starts with a reformulation of the problematique exposed above followed by a discussion of the following questions: (3) What part of the discourse on multicultural education can be translated into the discourse of cultural differences based on tech-

nology? (4) How hermeneutics can serve as a tool for teacher education to bring into consideration these differences? Discussions on intercultural education are mostly presented through the works of Ladson-Billings (1995), while the idea of hermeneutics and its application to teacher education are represented by, respectively, Gadamer (1976) and Picket and York (2011).

I conclude this paper with the hope of bringing to awareness some philosophical issues behind online education, suggesting further research in the fields of philosophical anthropology, philosophy of technology and education. As a non-finished work, this paper invites the reader to further study, research and dialogue on the limitations and possibilities opened up by the spread of online education.

2 Digital culture and intergenerational differences

Before starting with the first question posed above, I would like to stress that when discussing digital culture, I am not affirming that there are clear-cut distinctions and emerging ubiquitous kinds of relations that contradict the old, non-digital culture. Furthermore, I want to avoid the necessary equation of the older generation with non-digital and younger generations with digital, even though, as I will argue, there is a higher propensity to these relations. I stress this is not necessarily the case. What I want to present is that there are a set of significant activities, routines, and values connected to the increasing importance and presence of digital technology that constitutes a digital culture. By digital technology, I mean Andreas Reckwitz's (2017) definition as the triad: (A) algorithms of computing, (B) the digitalization of media formats, (C) and the development of a global communication network: the internet.

Reckwitz (2017) discusses some of the characteristics of digital culture. He argues that there is a shift in late modern society from the rationality of the general towards the rationality of the singular. Cultural elements are increasingly valued when being particular, and the technological complexity of computers, digitality, and the internet enables and forces the ongoing fabrication of subjects, objects, and collectives as unique. A new set of relations emerges with this transformation as accumulation and sharing of information loses prestige to the production of images, narrations and game situations with increased affective, aesthetic and emotive character.

Grabbing and maintaining attention becomes a valuable commodity to be fought over. To conquer this attention, novel goods have to be continuously produced, as Reckwitz puts it *„Culture has acquired a fleeting character and is experienced in the moment. References to the past or to the future have dwindled, for all that matters is what is new and current in the present moment”* (p. 174).

Amidst these transformations, the crafting of unique digital profiles, the online performance of the self, and the pertaining to voluntary communities based on similarities in the members' particularity become valuable aspects of social life.

This theory is, however, just one of the alternatives to conceiving digital cultures. Another proposal can be seen in Stalder (2018). Stalder highlights three different key constituents of this emerging culture (what he calls the digital condition): (1) referentiality, i.e., establishing new meanings through the use and re-use of existing cultural material reflecting one's individuality in a performative way; (2) commonality, i.e., the increasing importance of communal formations as the actual subject of cultural production; and (3) algorithmicity, or the essential role of algorithms and automated processes in reducing and presenting a large amount of data in a way comprehensible to be part of human decision-making.

Exploring digital culture and the digital human through philosophical-anthropological concepts, Rafael Capurro (2017) refers to notions of ontology and interpretation to make sense of the individuals and the collectives transformed by digital technologies. Capurro puts forward the thesis that the interpretation of what things are and what it means for something to be understood becomes more and more entangled with being able to digitize them. Capurro writes:

We live in digital cultures. Digital technology shapes our way of life into everyday life, the way we teach and research scientifically, our politics and economy, our legal and administrative system, etc. [...] It also does not mean that all people are the same Extent and be determined by it in the same way. We see, understand, construct and manipulate all phenomena in the horizon of digitality. (p. 3)

These views reflect a philosophy of technology that emphasizes the co-constitution of bodies, cultures, and technologies. Technologies are not mere instruments, they integrate into our bodily existence and our engagement in the world. For example, they do not only help us solve a task, but the mere presence of a possible technology changes the way we understand ourselves, the task, and the technological resource (Ihde, 2002). In summary, it is possible to affirm that from the very beginning, technology, and society mutually shape one another. They rely on each other to exist. Technology isn't just about the physical objects; it also includes the mindset and approach that led to those objects becoming meaningful and essential. However, once these objects are created and the mindset behind them is established, they also reveal a deeper understanding of the world beyond their physical presence.

Understanding this constitutive role of technology, it becomes easier to explore the nature of the generational differences related to digital culture. It does not relate to the ability of a person to proficiently master these technologies, but more to having one's horizon of possibilities necessarily impacted by the possibi-

lity of this technology. An older proficient user of digital means can be much less creator and creation of digital culture than a young less-proficient person who was exposed to it as a source of cultural knowledge and identity construction. This relation can involve a range of different shades of proficiency and immersion in the digital world. Harley, Morgan, and Frith (2018) present a comprehensive guide to how digital experiences play out across the various stages of people's lives. One of the conclusions present is that:

[children's] first encounters with digital technology were likely to be through playing games while older people were likely to encounter them as pragmatic tools [...]. Inevitably these different frames of reference come to inform later interpretations of the digital world [...]. [However], as soon as we move beyond the initial adoption of digital technologies, we see that other motivations (or „life orientations“) come into play. [...] Some of these same broad motivations exist for all age groups but are likely to be experienced and expressed in distinct ways, reflecting the social and psychological demands of each life stage (p. 227–228).

Different cultures between teachers and students are not exclusive to those digitally mediated. Children and adolescents develop distinct routines and concerns that interact with adult culture in shades of resistance and reproduction given the cultural and material artifacts in their disposition. These artifacts in their disposition are increasingly connected to digital media. Studies in children's peer culture and its relation to education are aware of these transformations (Corsaro, 2015).

Even though this issue is pressing and actual, when the very means of communication and educational resources are pervaded by digital technology – in this case, given the sudden ubiquitous necessity of distance learning – the cultural differences related to the role of technology take priority over other routines, values, and concerns impacted by digitality. If the medium, to at least some extent, is the message, then the form that this medium differently (generationally) constitutes the educational experience of the participants (student and teacher) intrinsically alters the forms and contents presented in the process of online education.

3 Intercultural education, hermeneutics and digital culture

Based on the ideas previously discussed, we can summarize the endeavor of this research as a search for ways to understand how the fact that the experience of students and teachers is differently constituted by technology – given their generational gap – affects the way that online education is conducted. The implicit assumption is that understanding these differences can improve the educational process and the training of teachers for using these means of education. The

question is how these differences can be conceptualized in ways that open up for improvements.

One way of approaching these differences, as mentioned in the first part of this presentation, is to consider them as cultural differences. In this direction, drawing from studies on intercultural education and understanding can give some directions on the specific problems and some proposed solutions that can bring about positive educational change.

The field of intercultural (and multicultural) education has been expanding over the last decades and has produced solid literature discussing the major issues in this kind of education. Among them, we can find those related to social class, gender, religion, and ethnicity. These are important issues. However, I believe they have a minor role to play in the current discussion. Hereinafter I will explore two concepts of intercultural education and how they apply in the case of digital cultures. One of them has been widely discussed, and the second has mostly been presented implicitly. The first is the issue of epistemological diversity, i.e., the issue of how people have different assumptions about knowledge and knowledge production, and the second one is the issue of cultural background, which refers to the preconceived ideas about the educational process that the students bring to the classroom.

People from different cultures have different ideas about how beliefs are formed, how knowledge is constructed, and how it is evaluated. These different epistemologies, in an educational situation, impact, e.g., the terminology adopted in explaining something, how long knowledge takes to be acquired, how much the students accept the teacher's knowledge, etc (Aman, 2018). Hardy and Tolhurst (2018) present a synthesis of research in the field of culture and epistemological beliefs, highlighting that these factors can influence variables such as students' motivation, persistence, and coping with the search for knowledge. Hardy and Tolhurst (2018) argue that:

these [epistemological] beliefs have a mediating effect on cognitive and motivational factors that underlie teaching and learning strategies. [...] the structure of learning environments implicitly reflects the beliefs of a teacher, be they carefully considered or at a subconscious level. In addition, individuals from varying ethnic and culturally different backgrounds come to educational environments with varying „worldviews,” which may also effect epistemological beliefs, and consequently, learning behaviors (p. 284).

An important question is how epistemological diversity manifests in the case of digital cultures. An increasing number of authors discuss how digitization

affects epistemology (e.g., Lankshear, 2003; Capurro, 2017). The search for digital epistemologies can be summarized as the following effort:

It is therefore not a question of knowing how to use digital tools, but of understanding the world that our digital tools are building for us, tools that are as much for thought as for action. The question is about how we think, how we act in the world and how we can get knowledge and act on it when the environment that allows us to connect, articulate, oppose and adopt knowledge is now digital in nature. [...] It is a question of understanding how the digital manifests new configurations of meaning and redefines the methods of apprehension under which we approach new objects of thought, perception, or imagination (Bachimont, 2015, p. 386, translation by L.V.M.)⁵⁰

Some of the characteristics of the way of knowing in a digital world are that knowledge to be used in a computerized manner gains prominence; a body of knowledge that cannot be translated into quantities of information, bits, are not seen as something to be understood; knowledge construction becomes more and more collaborative, networked, and distributed; and, more radically, referring to the work of Reckwitz (2017), that generating information becomes entangled to the conquer of attention.

The issue of cultural backgrounds does not differ completely from the issue of digital epistemology. Both involve some preconceptions from the student. By cultural background, I mean how the students culturally differ in the way they engage in communication activities, how they behave in the classroom setting, and their relationship with the teacher given the educational context. Research about education with culturally and linguistically diverse students has shown that being attuned, to some extent, to the learners' backgrounds is critical to engagement and deep, meaningful learning. Educational settings that are culturally responsive are linked to a wide range of positive outcomes such as academic achievement and persistence, improved attendance, and greater interest in school, among other outcomes. Muniz (2019) summarizes the benefits of culturally responsive teaching:

---

⁵⁰ The original French text reads "Il ne s'agit donc pas de savoir comment se servir du numérique, mais de comprendre le monde que nous construisent nos outils numériques, outils qui sont autant pour la pensée que pour l'action. Comment pensons-nous, comment agissons-nous dans le monde, comment pouvons-nous le connaître et y agir quand le milieu qui nous permet de nous y rattacher, articuler, opposer ou fusionner est désormais de nature numérique? [...] Il s'agit de comprendre en quoi le numérique manifeste des configurations de sens nouvelles et redéfinit les modalités d'appréhension sous lesquelles nous abordons des objets de penser, de perception ou d'imagination inédits"

For instance, studies in brain science and education find that drawing on learners' background knowledge shapes comprehension; indeed, all learners process new information best when it is linked to what they already know. Research also illustrates that instructional materials, assignments, and texts that reflect students' backgrounds and experiences are critical to engagement and deep, meaningful learning (p. 10–11).

Even though this research is mainly linked to culture related to racial, ethnic, and economic differences, it is possible to adapt it to the issue of this paper. Similarly to the way children from different cultures than the teacher can have different understandings of the meaning of the classroom and the educational process (Ladson-Billings, 1995) — and the way that this can be problematic (disengagement, lack of persistence, etc.) — there is a difference mediated by the immersion in technology related to the conceptualization of each participant of the digital means used in education and the possibilities of the online educational process.

For those for whom technology is a means for socializing or exploring their own forms of self-expression, to develop a profile and with it an identity, and to use these tools to show one's uniqueness and compete with others for attention and valorization (Reckwitz, 2017; Stalder, 2018), there will be a strong difference in forming relations, experiencing the digital educational setting and engaging in the online educational situation in comparison to a person that sees this technological opportunity as a mere unfortunate mean to complete the curriculum while on-site situations are not possible. Digital classrooms and the nature of digital relationships are different for them. Culturally different.

It is easy to see how these cultures can vary given their combinations with other cultural factors, and how the differences can be multiplied by the uncountable ways of being digital. Therefore, it is unthinkable, and even a mistake to think that each teacher should learn skills and knowledge to deal with all of these differences and combinations to use in this variety of classroom settings. To adapt education for each culture runs the risks of reproducing the current relations and inequities, and overwhelming the teacher in their formation process (Singer, 1988). Intercultural and multicultural education, on the other hand, concerns cultivating an openness to the different, engaging in dialogues, accepting our prejudices and overcoming them towards an understanding of the other. These are essential elements of the philosophical field of hermeneutics.

Hermeneutics, the philosophy of interpretation, especially in the writings of Hans-Georg Gadamer (2013), emphasizes the constitutive aspect of prejudices. Gadamer argues that our prejudices are not always negative, they are necessary structures shaped by one's context of historically inherited meaning and, thus,

opens us up to what is to be understood. Understanding always occurs against this horizon determined by our situatedness. The horizon, and thus our prejudices, are and should always be challenged and revisited.

Through the openness of discussion, the willingness to dialogue, and the interpretive experience connected to understanding the other given their own prejudices, horizons and frameworks we are able to melt away the rigidity of our horizons and realize how they belong to a larger context. This process is known as the „fusion of horizons“. Since these horizons are constructed by our formal education and lived experience, the issues of dialogue, understanding, and expanding our horizons become an educative task.

The combination of hermeneutics and education has been explored by some authors to bring reflections of the former to enrich the latter (e.g., Flickinger, 2014, Nixon, 2017). These reflections are extremely useful, especially in the field of intercultural understanding and education, where understanding others in their duality of familiarity and strangeness becomes an inflection point. One of the lessons learned from hermeneutics is that it is necessary to shift the attention from supposing that we need more information to understand the different other, to assuming that the conditions of our own misunderstanding should instead be uncovered and examined.

An application of hermeneutical reflection to teacher education for multicultural settings has been proposed by Pickett and York (2011). In this article, Pickett and York argue that discussing aspects of hermeneutic theory can help future teachers refine their prejudices through critical reflections, changing them in a way to makes them more aware of issues of multiculturality. This is achieved by emphasizing the dialogical nature of human beings and the importance of transformation. Pickett and York conclude that:

Since we cannot avoid our prejudices, or refuse to acknowledge them, there is still hope that we might engage in dialogue to refine them through critical engagement and interpretation, which could potentially result in a fusion of horizons. This might be the way in which we become multicultural [...]. [Multicultural teacher education] must facilitate the preparation of teachers to engage on a deep level the needs of students from various backgrounds and perspectives, not through applying a predetermined model of classroom diversity activities, but through helping future teachers recognize their own prejudices and how these help to determine their understandings of diversity in their future classrooms. And, as we have outlined in this essay, developing a hermeneutic disposition in preservice teachers facilitates just such a recognition, with the hope of the experience being transforming (p. 75).

Another application of hermeneutics in the issue of teacher education is described by Steinbach (2012). Steinbach reports an experience of developing hermeneutic dispositions for intercultural teacher education in Quebec. In this study, through the experience with students of different cultures (in this case immigrants) and feedback from a hermeneutical theoretical perspective, the future teachers affirm to have accomplished progress concerning openness to others and decentering from their previous horizons. Even though Steinbach's was a small study, it emphasizes the importance of these hermeneutic dispositions as an introduction for the preparation of future teachers to deal with pluralistic societies.

4 Conclusion

Finally, I want to propose that the education of future online teachers could benefit from hermeneutical reflection. In many cases, there is a gap between students and teachers in their relation to digital technology and how this constitutes their routines, values and concerns. These differences can have serious educational impacts when this process is mediated by these technologies, such as a decrease in student engagement, attendance, academic achievement, persistence, and motivation. Teachers who are able to refine their prejudices, expand their horizons, and be open for dialogue and understanding of the other, in this case, the otherness of the technologically constituted culture, will be the ones that better prepare and in return be prepared to live in the rapidly changing digital society.

There is a large array of problems and possibilities that open up with the spread of distance education. Furthermore, these educational problems open up the possibilities for educators to recognize their limits and horizons and overcome them through dialogue and openness to the experience of the students. This situation can even have a surplus and extend to educational situations besides the online classroom. The possibilities of hermeneutics in transforming education arising from the difficulties of online education are one possibility for further research.

The characterization of *homo digitalis* and digital culture present in this paper is only limited and contained to the goal proposed in the introduction. There is a set of different authors proposing different interpretations of the meaning and interpretation of being digital. These studies range from considerations of embodiment, intersubjectivity, materiality, individuality, authenticity, etc. Exploring how these different images of the digital human being in relation to education can certainly elucidate important concepts, practices and relations that are helpful for educational research.

If this work served to convince the reader that teaching hermeneutics to future online teachers certainly solves the problem of differences in digital culture, then

it can be considered unsuccessful. On the other hand, if this work made the reader aware of some philosophical issues behind online education and encouraged further research and reflection on the intersection of the field of philosophy of technology and the philosophy of education, then the conclusion is cheerful and hopeful that online education is going in the right direction.

5 Bibliography

- AMAN, R. *Decolonising Intercultural Education: Colonial differences, the geopolitics of knowledge, and inter-epistemic dialogue*. 1. ed. Routledge, 2007. 116 p. ISBN 978-0367182083.
- BACHIMONT, B. (2015), Le numérique comme milieu: enjeux épistémologiques et phénoménologiques. *Interfaces numériques*. 2015, vol 4, no 3, p 385–402. ISSN 2259-1001. Available from:
<https://www.unilim.fr/interfaces-numeriques/386>
- BANKS, J., MCGEE BANKS, C. *Multicultural education : issues and perspectives*. 10. ed. Wiley & Sons, 2019. 384 p. ISBN 978-1119510215.
- CAPURRO, R. *Homo digitalis. Beiträge zur Ontologie, Anthropologie und Ethik der digitalen Technik*. 1. ed. Berlin: Springer, 2017. 228 p. ISBN 978-3658171308.
- CORSARO, W. A. *The sociology of childhood*. 1. ed. SAGE, 2015. 504 p. ISBN 978-1506339900
- FLICKINGER, H-G. *Gadamer e a Educação*. 1. ed. Belo Horizonte: Autêntica, 2014. 136 p. ISBN 978-8582174432
- GADAMER, H-G. *Truth and Method*. London: Bloomsbury, 2013. 664 p. ISBN 978-1780936246.
- HARDY, C., TOLHURST, D. Epistemological Beliefs And Cultural Diversity Matters In Management Education And Learning: A Critical Review And Future Directions. *Academy Of Management Learning & Education*. 2014, vol 13, no 2, p. 265–289. ISSN 1537-260X. Available from:
<https://journals.aom.org/doi/10.5465/amle.2012.0063>
- HARLEY, D., MORGAN, J., FRITH, H. *Cyberpsychology as Everyday Digital Experience across the Lifespan*. 1. ed. London: Palgrave Macmillan, 2018. 265 p. ISBN 978-1349959174.
- IHDE, D. *Bodies in Technology*. 1. ed. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002. 180 p. ISBN 978-0816638468.
- KULTAIEVA, M. Homo Digitalis, Digital culture and Digital Education: Explorations of Philosophical Anthropology and of Philosophy of Education. *Filosofiya Osvity. Philosophy of Education*, 2020, vol 26, no 1, p. 8–36.

- ISSN 2616-7662. Available from: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/611>
- LADSON-BILLINGS, G. Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy. *American Educational Research Journal*. 1995, vol 32, no 3, p. 465–491. ISSN 0002-8312.
- LANKSHEAR, C. The challenge of digital epistemologies. *Education, Communication & Information*. 2003, vol 3, no 2, p. 167–186. ISSN 1470-6725. Available from: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/14636310303144>
- MUNIZ, J. *Culturally responsive teaching: A 50-state survey of teaching standards*. USA: New America, 2019.
- NIXON, J. *Hans-Georg Gadamer. The Hermeneutical Imagination*. Springer International Publishing, 2017. 87 p. ISBN 978-3319521169.
- PELCOVA, N. *Człowiek i Wychowanie w Refleksji Fenomenologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2014. 256 p. ISBN 978-8364181702
- PICKETT, A., YORK, J. (2011). Multicultural teacher education: Developing a hermeneutic disposition. *Philosophy of Education Archive*. 2011. p. 68–77. ISSN 8756-6575. Available from: <https://educationjournal.web.illinois.edu/archive/index.php/pes/article/view/3254.pdf>
- RECKWITZ, A. *Die Gesellschaft der Singularitäten: Zum Strukturwandel der Modern*. Berlin: Suhrkamp, 2017. 480 p. ISBN 978-3518587423.
- STALDER, F. *Kultur der Digitalität*. Berlin: Suhrkamp, 2016. 200 p. ISBN 978-3518126790
- STEINBACH, M. Élargir Les Perspectives Interculturelles des Futurs Enseignants. *McGill Journal Of Education*. 2012, vol 47, no 2, p. 153–170. ISSN 1916-0666. Available from: <https://id.erudit.org/iderudit/1013121ar>

6 Author Information

Luiz do Valle Miranda

Magdalény Rettigová 4, 110 00 Praha, Czechia

luizdovalle2@gmail.com

Supervisor: Piotr Zamojski

Lubomír Vojtěch Baar, Tomáš Hubálek (eds.)
Sborník z XII. mezinárodní vědecké konference
studentů doktorských studijních programů
v oblasti společenských věd

Pro Univerzitu Palackého v Olomouci
vydalo Nakladatelství Epoque s. r. o.,
Kaprova 12, 110 00 Praha 1,
v roce 2023 jako svou 960. publikaci.
První vydání, 129 stran.
Digitalizaci provedl Lumír Kaděra.

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Knihy Nakladatelství Epoque můžete zakoupit
u svého knihkupce nebo si je lze objednat:
písemně na adrese: Kaprova 12, 110 00 Praha 1 – Staré Město,
telefonicky na čísle: 224 810 353,
e-mailem na adrese: objednavky@epocha.cz,
na internetové stránce: www.epocha.cz